

XI. KÖTET, 2. FÜZET.

ÚJ FOLYAM.

1903. ÁPRILIS—JÚNIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1903. ÉVI FOLYAM.

II. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1903.

TARTALOM.

	Lap
A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára az 1902. évben	97
Kollányi Ferencz. A Széchényi országos könyvtár az egykori pálos kolostorban. (Két hasonmással.)	118
Dr. Áldásy Antal. Herceg Khevenhüller-Metsch József emlékiratai a M. N. Múzeumban	158
Mokos Gyula. A pápai ev. ref. főiskolai könyvtár szabályzata 1802-ből	166
Tárcza. Évnegyedes jelentés a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról az 1903. év első negyedében	174
Szakirodalom. Fraknoi Vilmos, Ifjabb Vitéz János pontificaléja. Ism. V. — Gyalui Farkas dr., A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Ism. * — Fuchs Zsigmond, A színes festék a nyomdászatban. Ism. s. I. — Folyóiratok Szemléje. I. Hazai folyóiratok. (Akadémiai Írtesítő 1903. II., Egyetemes Philologiai Közöny XXVII. 1, 2., Erdélyi Múzeum 1903. 1—4., Grafikai Szemle 1903. 1—4., Irodalomtörténeti Közlemények 1903. 1. — II. Külföldi folyóiratok. Bibliothèque de l'École des Chartes, LXIII. 1—4., Centralblatt für Bibliothekswesen XX. 1—5., Deutsche Literaturzeitung XXIV. 1, 2, 3, 13, 16, 18., La Bibliofilia IV. 9—12., Revue des Bibliothèques II. 10—12., Rivista delle Biblioteche e degli Archivi XIV. 1—4., Zeitschrift für Bücherfreunde IV. 10—12. és VII. 1, 2.	179
A magyar bibliografiai irodalom az 1903. év első negyedében dr. Gulyás Páltól	187
Vegyes közlemények. Firtinger Károly †. Dr. Áldásy Antal kitüntetése. Könyvtári lelet. (Fényi Gyula S. J.) Állítólagos középkori »képes krónika« a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Honter sajtója a lomtárban	189
Változások a magyarországi nyomdáknál 1903. január 1-től, május 31-ikéig	192

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA AZ 1902. ÉVBEN.

Az elmúlt esztendő nagy jelentőségű a Széchényi orsz. könyvtár életében. Ebben az évben volt a századik évfordulója annak, hogy gr. Széchényi Ferencz nemzetét nagy ajándékkal lepte meg, és könyvtárának felajánlásával megvetette a Magyar Nemzeti Múzeum alapját. Ennek a nagyjelentőségű kulturális eseménynek emlékeztét a M. Nemz. Múzeum fényes ünnep keretében ülte meg, melynek programjából az alapvető osztály, a könyvtár is kivette a maga részét. A jubiláris ünnep alkalmából kiadott emlékkönyvben a Széchényi orsz. könyvtárat nyolcz közleményben a könyvtár tisztviselői ismertették; a 74 oldalra terjedő füzet, különnyomatként, könyvárusi forgalomba is került. Folyóiratának, a Magyar Könyvszemlének kettős füzetét e nevezetes évforduló emlékére szentelte és e kettős füzet kilencz nagyobb és számos apróbb közleménye csakis a könyvtár történetének és anyagának ismertetését czélozza. Régen érzett hiányt pótol ez emlékfüzetben megkezdett cikk-sorozat, mely *Kollányi Ferencz* igazgató-őr kutatásai és feldolgozása alapján a Széchényi orsz. könyvtár történetének részletes felderítésével foglalkozik. A könyvtár saját anyagának kiválóbb darabjaiból állandó történeti és irodalomtörténeti kiállítást rendezett, melynek megnyitása a jubiláris ünnep programjának egyik pontja volt. A 456 darabból álló kiállítási anyag, valamint annak 139 lapra terjedő leíró-lajstroma, változatoságával és a darabok belső becsével fogalmat ad annak a nemzeti kincsnek mérhetetlen értékéről, melyet a könyvtárnak száz esztendő alatt összegyűjtenie sikerült.

A jubiláris esztendő folyamán a könyvtár személyzetében nagyobb változások történtek. Az 1901. évben megkezdett múzeumi fizetés-rendezés folyamánya gyanánt *Kollányi Ferencz* és dr. *Schön-*

herr Gyula múzeumi örök igazgató-örökké, dr. *Sebestyén Gyula*, dr. *Áldásy Antal* és dr. *Esztegár László* I. oszt. segédörök múzeumi örökké, *Kováts László* és dr. *Hubert Emil* II. oszt. segédörök I. oszt. segédörökké nevezettek ki; *Kereszty István* ör és *Varjú Elemér* II. oszt. segédör pedig magasabb fizetési fokozatra léptek elő. Változás történt a könyvtár folyóiratának a *Magyar Könyvszemlé*-nek szerkesztőségében is, amennyiben dr. *Schönherr Gyula* attól egyéb elfoglaltatása miatt megváltván, s e téren tanúsított buzgó és eredményes munkásságáért a Nagymélt. Miniszter úr magas elismerésében részesülvén, a folyóirat szerkesztését a Nagymélt. Miniszterium megbízásából *Kollányi Ferencz* igazgató-ör vette át, a segédszerkesztői teendőkkel pedig dr. *Esztegár László* bízott meg. A lefolyt évben a M. Könyvszemle, az eddigi irányt tovább fejlesztve, már az új szerkesztőség gondozásában látott napvilágot, változatos s a Múzeum ünnepéhez mért 37 nyomt. ívnyi tartalom mellett, miként eddig is, közölte az 1901. évi hírlapirodalom bibliográfiáját.

A könyvtár tisztviselői közül a Nemzeti Múzeum megfelelő rovatából nyert támogatással a következők tettek tanulmányutakat: *Kereszty István* múzeumi ör Prágában, Lipcsében, Drezdában, Berlinben és Hamburgban a hírlapgyűjtemények kezelését tanulmányozta; *Melich János* I. oszt. segédör a dalmát szigeteken lévő régi benzés kolostorok könyvtáraiban végzett codex-tanulmányokat és *Varjú Elemér* segédör, ki a kassai dominikánusok régi könyvtárát kutatta át. Dr. *Esztegár László* múzeumi ör bécsi levéltárak irodalomtörténeti anyagának tanulmányozására nyert megbízatást; ennek azonban beteges állapota miatt az év folyamán nem tehetett eleget. Ezeken kívül külföldön történt árverések, családi levéltárak átvétele stb. több ízben tettek hivatalos kiküldetéseket szükségessé.

Az év folyamán a Nemzeti Múzeum által rendezett ismeretterjesztő előadások között kettő a Széchényi orsz. könyvtár anyagából vette tárgyát. Dr. *Esztegár László* ör ugyanis a kéziratár irodalomtörténeti ereklyéit, dr. *Schönherr Gyula* igazgató-ör pedig a levéltár Anjou-kori történeti emlékeit ismertette. Ezenkívül dr. *Sebestyén Gyula* ör a »rovásról és a rovásírásról« tartott actualis érdekléssel bíró előadást.

A Múzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelősége által ren-

dezett III-ik könyvtárnoki tanfolyamon, mely ismét a Széchényi orsz. könyvtár helyiségeiben ment végbe, a könyvtár tisztviselői közül hárman tartottak gyakorlatokkal egybekötött előadásokat; és pedig *Fejérfataky László* egyetemi tanár, osztályigazgató 12 órában a palaeographiából és a kéziratok kezeléséről, dr. *Esztégár László* ör 10 órában a bibliographiából és *Varjú Elemér* segédör 12 órában a könyvismeretből. A tanfolyam, melyben 15-en vettek részt, a budapesti és esztergomi könyvtárak és egyéb gyűjtemények megtekintésével volt egybekötve.

A mi a Széchényi orsz. könyvtár hivatalos ügymenetét és összes osztályainak forgalmát illeti: a könyvtárhoz érkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 955 (1901-ben 717) volt. Az olvasóterem látogatására egy év alatt 3261 igazoló jegy adatott ki (1901-ben 2775).

Az osztály növekedéséről és forgalmáról szóló, alább részletezett adatok végső eredménye az, hogy a Széchényi orsz. könyvtár négy osztályában az évi gyarapodás darabszáma 133.515 (1901-ben 126.979) és hogy ez osztályokban összesen 27.473 (1901-ben 23.214) olvasó és kutató fordult meg, kik a könyvtár állományából 96.698 (1901-ben 77.706) darabot használtak.

Tekintélyes volt a múzeumi jubiláris ünnep kapcsán (november 27-én) megnyílt történeti és irodalomtörténeti kiállítás látogatottsága. Mint érdekes adat kiemelendő, hogy a didaktikai czélokot is nagymértékben szolgáló kiállítást, a rendes látogatási időn kívül, a megnyitás napjától az év végéig 7 iskola és egyesület tekintette meg 7 tanár vezetése alatt, összesen 383 növendékkel, kiknek a könyvtári tisztviselők szolgáltak magyarázatokkal.

Az év folyamán a könyvtár helyiségeiben nevezetes átalakítások és bútorozási műveletek történtek. Öt nagy terem új padlóval láttatott el és ezzel a könyvtári összes helyiségek új padlózása befejezést nyert. A könyvtári u. n. nagy teremben karzat épült, mely körülbelül 250 folyóméternyi könyvanyag elhelyezésére nyújt módot. A hírlapkönyvtár részére egy megfelelő raktári helyiség rendeztetett be. Mindez átalakítások azonban csak ideig-óráig segítenek az egyre fenyegetőbb módon mutatkozó helyszűkén, melynek gyökeres megoldása hosszú időre el nem halasztható.

* * *

I. A *nyomtatványi osztály* gyarapodása: *köteles példányokban* 9206 (1901-ben 10.261), *áthelyezés* útján a Múzeum és a könyvtár egyéb osztályaiból 53 (1901-ben 1), *ajándék* útján 1292 (1901-ben 1027), *vétel* útján 577 (1901-ben 1506); összesen 11.128 drb (1901-ben 11.795).

E rendszeresen elkönyvelt évi gyarapodáshoz járul még 22.064 drb (1901-ben 26.759 drb.) apró nyomtatvány, melyeknek anyaga természetük szerint, a következő tíz csoportra osztva és érkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve, ekkép oszlik meg:

Gyászjelentések	4853 drb.
Zárszámadások és üzleti jelentések ...	2259 »
Egyházi körlevelek	366 »
Periratok	72 »
Hivatalos iratok	632 »
Műsorok	1333 »
Alapszabályok	539 »
Szinlapok	6812 »
Falragaszok	3161 »
Vegyes apró nyomtatványok	2027 »

Összesen 22064 drb.

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát 33.192 (1901-ben 38.554).

Könyvek vásárlására 11.040-74 kor., 247-70 márka, 25 líra és 9 hollandi frt. fordított. (1901-ben ez az összeg a következő volt: 13.386-71 kor., 522-50 márka, 90 líra és 76 frank).

Ajándékokkal a következők gazdagították a könyvtár nyomtatványi osztályát:

Abafi Aigner Lajos, Ábrányiné Katona Klementin, Áldásy Antal, Állami számvevőszék, Apponyi Sándor gr., Aradi első takarékpénztár.

Balogh Loránd, Baranyai Béla, Bartha Miklós, Bécsi tud. Akadémia, Belügyminiszterium, Berendy Béla, Bigoni Guido (Genua), Bihari Jenő, Borsod-miskolczi közművelődési egyesület, Budapest sz.-főv. statisztikai hivatala, Budapest sz.-főv. tanácsa, Budapest sz.-fővárosi közmunkák tanácsa, Budapesti m. kir. államrendőrség főkapitánysági hivatala, Budapesti növendék-papság magyar egyházirodalmi iskolája, Budapesti Szemle szerkesztősége, Budapesti tud.-egyetem tanácsa, Budapesti tud.-egyetem bölcsészeti karának dékánja, Budapesti tud.-egyetem jogi karának dékánja, Buday Sándorné.

Chicago John Crerar Library, Chicago Tred Columbian Museum, Chicago University of Chicago Press, Csatáry Lajos, Csics Ödön, Czóbel István.

Delhaes István bagyatéka, Délmagyarországi történelmi és Múzeum-egylet, Desseő Béla, Dobróczky Lajos, Dunamelléki ev. ref. egyház kerület, Dunamelléki ev. ref. püspök.

Egri érseki iroda, ifj. Entz Géza, Eperjesi Széchényi-kör.

Fejér József, Fejérpataky László, Fehérvármegye alispáni hivatala, Földművelési Ministerium, Földtani intézet, Fraknoi Vilmos, Francia közoktatásügyi Ministerium.

Garcia Gennaro (Mexico), Gebhardt O. L. (Leipzig), Glattfelder Gyula, Gohl Ödön, Gyalui Farkas.

Haller Gusztáv (Páris), Hennig Alajos, Hermann Ottó, Horváth Géza, Horváth Sándor.

Illéssy János, Inkey Imre br., Istvánffy Gyula, Izraelita m. irod. társaság.

Jorga N. (Bukarest).

Kalocsai érseki iroda, Képviselőházi iroda, Kereskedelmi Ministerium, Kereszty István, Kolosy István, Kolozsvári Ellenzék könyvnyomdája, Komárommegyei Múzeum-egyesület, Kovács Sándor, Köteles Mihályné, Központi statisztikai hivatal, Kutschera József.

La chronique de France (Páris), Láng Nándor, Leitgeb Imre.

Magyar aëro-club, Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Magyar iparművészeti társulat, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Magyar mérnök- és építészegylet, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága, Magyar numizmatikai társaság, Magyar ornithologiai központ, Magyarországi Kárpát-egyesület, Magyar tudományos Akadémia, Mahler Ede, Márki Sándor, Matica Srpska (Ujvidék), Mährischer Landes-Ausschuss (Brünn), Merwart Karl (Wien), Meteorologiai és földmágnességi intézet, Molnár Eveline, Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége, Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa, Münchener Hof- und Staatsbibliothek.

Nagy Ferencz, Nagyvárad Szigligeti társaság, Novák Lajos.

Olasz közoktatásügyi Ministerium, Orsz. állatvédő egyesület, Orsz. magyar gazdasági egyesület, Osztrák kereskedelmi Ministerium, Ödönffy László.

Pálffy Gyula, Pálfi Márton, Pannonhalmi főpát, Pénzügyi Hirlap szerkesztősége, Pettkó Béla, Pollák B., Pottornyay Jenő, Püspöky Grácián.

Raffay Ferencz, Rivista Dalmatica szerkesztősége (Zára), Rothschild'sche Bibliothek (Frankfurt).

Schmall Lajos, Schönherr Gyula, Schweng József, Shiratori K. (Japán), Smithsonian institution (Washington), Statistische Central-Commission (Wien), Szalay Imre, Szalay Károly, Székely Nemzeti Múzeum, Szemere Miklós, Szentimrey Kálmán, Szent-István társulat,

Szilágyvármegye alispáni hivatala, Szilassy Zoltán, id. Szinnyei József, ifj. Szinnyei József.

Téglás Gábor, Temesvár sz. kir. város polgármesteri hivatala, Thallóczy Lajos, Thirring Gusztáv, Török Mihály, Trebonei polgármesteri hivatal, Tribuna szerkesztősége, Trondhjeni tudományos társulat.

Upsalai egyetemi könyvtár.

Vallás- és közoktatásügyi Miniszterium, Venetianer Lajos, Verein für siebenbürgische Landeskunde, Vértesy Arnold, Vörös János.

Walter Gyula, Washingtoni Department of agriculture.

Az ajándékozók száma 147 (1901-ben 158).

Az évi gyarapodás sok nevezetes darabbal gazdagította a Széchényi orsz. könyvtár állagát. Így ez évben iktattatott véglegesen a könyvtár állományába *Dante Divina comediá*-jának rendkívül ritka, 1472. évi jesi-i kiadása, melyet a könyvtár a Nagymélt. Ministerium jóváhagyásával évekkal ezelőtt tervezett de létre nem jött csere czéljaira 9370 koronáért szerzett meg egy müncheni árverésen. Nagybecsű szerzemény *Turóczi Króniká*-jának 1488. évi augsburgi kiadásából egy kifestetlen, tiszta, háriyára nyomtatott példány, melynek vételára 4400 kor. volt. Bár e krónikának augsburgi kiadását ezzel együtt nem kevesebb, mint hat példányban bírja a Múzeum könyvtára, e példányok között nincs kettő, a mi egyező volna; a most szerzett tiszta hártypéldány pedig unikum.

Igen becses a *Delhaes-gyűjtemény*-nek a könyvtárba jutott része, mely ugyan csak 381 kötetből áll, de ezek közt igen értékesek találhatók. Így egy sorozata a XVI—XVIII. századi vívőkönyveknek, Ovidius Metamorphosisainak mintegy 40 régi illusztrált kiadása, Terentius comoediáinak első képes kiadása 1493-ból, egy 1609. évi frankfurti Spitzenmusterbuch stb. Sajnos, hogy e gyűjteménynek legértékesebb darabja, egy remek Biblia pauperum, nem a Széchényi orsz. könyvtaré lett, a hova természeténél fogva tartoznék.

Nevezetesebb szerzemények még: Egy Augsburgban nyomtatott, 1486. évi képes *Herbarium* (20 kor.), *Károlyi Gáspár* Bibliájának 1751. bázeli kiadása igen szép debreczeni kötésben (180 kor.); sok nevezetes és igen ritka munka a Folliot-Crenneville gyűjtemény bécsi elárvereztetésekor szerevezve és a magyarországi vend nyelvű irodalom termékeinek ritka teljes sorozata.

A *Régi Magyar Könyvtár* hiányainak pótlása rendkívül

eredményes volt, a mennyiben nemcsak régi magyar könyvek hosszú sorát sikerült véletlen szerencsével megszerezni, de több eddigelé egyetlen példányban ismeretes ritkaságot is. Ime a sorozat:

1. Michael de Hungaria, Evagatorium, é. n. (5 kor.).
2. Eckius, De mundi contemptu. Cracoviae, 1528.
3. Sententiae ex libris pandectarum juris civilis decerptae. Coronae 1539.
4. Mimi Publani Enchiridion Xisti Pythagorici, (1539.).
5. Lucii A. Senecae, De quatuor virtutibus liber unus, 1539.
6. Catonis disticha moralia. 1539.
7. Divi Aurelii Augusti, Haereseon catalogus 1539.
8. Sententiae ex omnibus operibus divi Augustini decerptae 1539. (A Honter-féle brassói nyomda e hat rendkívül becses korai termékével, melyek egy kolligatumban 600 kor. vételáron jutottak a Múzeum tulajdonába, e ritkaságoknak oly gazdag sorozatát bírja a könyvtár, minővel más könyvtár nem dicsekedhetik.)
9. Heltai, Uj testamentum. Kolozsvár, 1562. (Rendkívül szép példány, 260 kor)
10. Rauscher Iliés, A keresztyéni tudománynac főágairól való könyvetske, 1585. (Egyetlen ismert példány, eddigelé ismeretlen mű, 50 kor.)
11. Exequiae principales. Fejérvár, 1624. (10 kor.)
12. Hutter, Az szentírásbeli hitünk ágainak rövid öszve szedése. Csepreg, 1635. (Kolosy István ajándéka.)
13. Comenius, Janua linguae latinae. Lőcse, 1643. (Egyetlen ismert példány, 30 kor.)
14. Kecskeméti János, Prédikációk. Debreczen, 1643. (5 kor.)
15. Czeglédi, Lelki harc. Kassa, 1659. (10 kor.)
16. Bayer, Filum labyrinthi. Kassa, 1663. (8 kor.)
17. Rituale Agriense. 1666.
18. Kräuter-Wein. Zsolna, 1670. (20 kor.)
19. Benyiczky, Magyar rithmusok. Kolozsvár, 1682.
20. Thököly Imre fejedelmi kiáltványa. 1684. (5 kor.)
21. Fasciculus piarum considerationum. Tyrnaviae, 1690.
22. Comenius, Janua linguae latinae. Lőcse, 1693.
23. Dévai, Quies hiberna. Lőcse, é. n.
24. Edmundi Campiani, Rationes decem. Tyrnaviae, 1700 (6 kor.)
25. Calendarium Tyrnaviense ad a. 1709. (21 kor.)

Rohamos emelkedést mutat a könyvtár olvasótermének látogatottsága és a használt könyveknek száma. Az olvasóteremben 21.732 egyén fordult meg (1901-ben 17.822, 1900-ban 15.301), kik kérélapok ellenében 50.865 kötetet használtak (1901-ben 45.274, 1900-ban 39.043 kötetet). E számba a könyv-

tár belső termeiben szakférfiak által használt munkák beletudva nincsenek. A könyvtár helyiségein kívül, kikölesönzés útján 2337 egyén 3683 kötetet használt. Itt is nagymérvű az emelkedés, mert 1901-ben 1969 egyén 2982, 1900-ban pedig 1242 egyén 2206 kötetet kölcsönzött ki.

Ily körülmények között nem csuda, hogy ugyanaz a személyzet, mely a látogató közönség kiszolgálására is hivatott s a mely tavaly óta számban nem növekedett, könyvtárilag nem dolgozhatott fel annyi munkát, mint az előző évben. Egy év alatt 3842 mű osztályoztatott, melyekről 5378 czédula készült. (Az 1901 évi eredmény 5604 mű 6977 czédulával.) Kötés alá 1121 mű adatott 1808 kötetben (1901-ben 869 mű 1129 kötetben).

A köteles nyomdatermékek kezelését végző iroda is elismerésre méltó munkásságot fejtett ki. Egy év alatt az irodába érkezett 2017 nyomtatvány-csomag (1901-ben 1997); az iroda pedig 2438 postai küldeményt (jobbára átvételi elismervényt) továbbított (1901-ben 2493-at); ezekből 709 be nem küldött sajtótermékek reklamálása volt. (1901-ben 941). E reklamálások igen sok esetben eredményre nem vezetvén, a könyvtár 267 esetben kérte fel a közalapítványi kir. ügyigazgatóságot, hogy az 1897. évi XLI. törvényczikk intézkedései ellen vétő nyomdák ellen a peres eljárást indítsa meg.

A kir. járásbíróóságok előtt lefolyt tárgyalások eredményeül a M. Nemz. Múzeum javára a lefolyt év alatt a következő nyomdák marasztaltattak el a törvény által megszabott pénzbüntetésben és megfelelő kártérítésben:

Áldory Manó zsolnai ny.	15.—	Kor.
Alkalay Adolf pozsonyi ny.	20.—	»
Aradi Lajos hódmezővásárhelyi ny. ...	17.69	»
Bagó Alajos budapesti ny.	10.—	»
5. Baksy Barna abaujszántói ny.	8.—	»
Balassagyarmati ny.	6.—	»
Barcianu Aurél aradi ny.	11.17	»
Blau Simon szikszói ny.	13.—	»
Brózsza Ottó budapesti ny.	52.20	»
10. Drotleff Péter nagyszebeni ny.	10.60	»
Fischel Fülöp nagykanizsai ny.	8.—	»
Fleissig Lipót karánsebesi ny.	5.—	»
Forster, Klein és Ludvig miskolci ny.	20.22	»

	Fortuna nyomda Budapestén	12'—	Kor.
15.	Fried S. budapesti ny.	13'—	»
	Fritz Ármin budapesti ny.	20'—	»
	Gombos Ferencz kolozsvári ny.	25'—	»
	Gross Jakab budapesti ny.	4'—	»
	Grún Hermann jászberényi ny.	10'36	»
20.	Grünfeld Vilmos brassói ny.	10'—	»
	Grünstein Mór munkácsi ny.	14'—	»
	Gyulai István aradi ny.	14'40	»
	Haftl Kálmán kishéri ny.	10'—	»
	Harangozó József siklói ny.	13'—	»
25.	Hertz és tsa brassói ny.	10'24	»
	Hoffmann M. L. lugosi ny.	30'—	»
	Horváth Gábor sümegi ny.	5'40	»
	Hönig Józsefné nagyváradi ny.	2'—	»
	Hungária perjámosi ny.	8'96	»
30.	Jóba Elek nyiregyházai ny.	5'20	»
	Jördens testv. segesvári ny.	20'—	»
	Kaczvinszky Zoltán jászberényi ny.	20'—	»
	Kalisch Ignác kiskőrösi ny.	5'36	»
	Kálmán M. és tsa budapesti ny.	10'90	»
35.	Kehrer L. oraviczei ny.	3'—	»
	Klein Ignác budapesti ny.	13'—	»
	Koszánics Miklós pancsovai ny.	3'—	»
	Krausz és Fischer szabadkai ny.	40'—	»
	Kristofek József németpalánkai ny.	6'50	»
40.	Króó Hugó munkácsi ny.	10'60	»
	Laiszky János esztergomi ny.	12'50	»
	Landesmann B. nagymihályi ny.	11'50	»
	Mayer Sándor váci ny.	20'—	»
	Milencovits István nagyikikindai ny.	20'—	»
45.	Minerva szászvárosi ny.	11'—	»
	Mizsúr Ádám marczalii ny.	2'20	»
	Muskát Miksa aradi ny.	13'—	»
	Nagyszebeni g. k. egyházm. ny.	10'—	»
	Nánásy István nagybányai ny.	5'—	»
50.	Neumann József makói ny.	1'50	»
	Ottinger Kálmán nagykőrösi ny.	10'12	»
	Pannonia győri ny.	28'92	»
	Pannonia sátoraljaujhelyi ny.	6'30	»
	Plóu Gyula hajdúszoboszlói ny.	5'—	»
55.	Pollacsek Sándor salgótarjáni ny.	5'—	»
	Pozsonyi kath. irod. és ny. r. t.	13'—	»
	Reich Jakab nagyszalontai ny.	11'50	»
	Rosenbaum Miksa paksi ny.	21'50	»

	Rosenthal Márk mohácsi ny.	10.—	Kor.
60.	Rosner Adolf németbogsáni ny.	4'20	»
	Salgó Sándor ujbpesti ny.	2'40	»
	Sima Dávid gyöngyösi ny.	6'40	»
	Simonyi Iván pozsonyi ny.	45.—	»
	Schmidl H. budapesti ny.	4.—	»
65.	Spitzer Jakab sárbogárdi ny.	5.—	»
	Stegmann János szászsebesi ny.	14'50	»
	Steier Izidor lipótszentmiklósi ny. ...	11.—	»
	Straub Ödön zentai ny.	1'50	»
	Székely Simon szabadkai ny.	10.—	»
70.	Teszlik József szakolczai ny.	2'50	»
	Török és Kremszner soproni ny.	31'50	»
	Turócszentmártoni ny. r. t.	49.—	»
	Vágó Gyula csurgói ny.	25.—	»
	Vágó János zalaegerszegi ny.	5.—	»
75.	Vajda Bálintné szentesi ny.	10'20	»
	Vig Simon pancsovai ny.	2'50	»
	Wachs Pál szolnoki ny.	12'64	»
	Wajdits József nagykanizsai ny.	5'90	»
	Weisz és Sziklai lugosi ny.	25'42	»
80.	Wendt és fia budapesti ny.	4'70	»
	Weszely Antal pécsi ny.	5'40	»
	Wettel és Veronits verseczi ny.	11'50	»
	Wilheim Miksa bécstopolyai ny.	21.—	»
	Wunder Károly oraviczai ny.	5'50	»
85.	Wunder Rudolf zombolyai ny.	5'40	»

Összesen 1082'00 Kor.

II. A *kézirattár* gyarapodása nem öltött nagyobb mérvet. *Ajándék* útján 11 kézirat és 58 irodalmi levél, *vétel* útján 55 kézirat, 622 irodalmi levél, 7 fényképmásolat és *áthelyezés* útján 15 kézirat az évi szaporulat. Az összes növekedés tehát 768 darab (1901-ben 1183). E szaporulatba az 1901. év végén átvett Gyurikovits-gyűjtemény anyaga, melynek rendezése hosszabb időt igényel, még beletudva nincs.

Kéziratok vásárlására 1720 kor. és 80 márka fordított.
Kéziratokat ajándékoztak:

Farnady József, Dr. Heymann kairói orvos, Kereskedelmi Miniszterium, Leszik Károly, Névtelen és Petrovay György.

Az új szerzemények kiváló darabjai: Hat darab régi bőrre írott okmány, melyek az egyiptomi el-fajumi leletből valók. E régi

emlékek, melyeknek kora még megállapítva nincs, Dr. Heymann kairoi orvos ajándékából kerültek a Nemzeti Múzeumba, ki pár évvel ezelőtt két egyiptomi papyrus-töredéket is ajándékozott.

Középkori codexeink száma hárommal szaporodott. Az egyik, egy XV. századi breviárium, a kassai dominikánusok középkori könyvtárának anyagából való; a másik egy orvostudományi kézirat, Viaticus Constantini cum glossa Gerhardi, a XIV. századból, mely minden valószínűség szerint Felső-Magyarországon használatban volt; a harmadik egy XV. századi olasz kereskedőnek, Giacomo da Trentonak számadáskönyve.

Mint történelmi érdekű kézirat kiemelendő a »Discorsi della guerra d'Ungaria et rendita di Giavarino a. 1595« című olasz munka, és egy, az 1849—1867. évekre vonatkozó nyomtatványgyűjtemény, mely Perczel Mór felvilágosító és helyreigazító jegyzeteivel van ellátva.

Ujabb kori irodalmi kéziratok közt kiválóbbak: *Berzeviczy Gergely* »Über das ungarische Militär-System«, *Kovachich Márton* György »Scriptorum rerum Hung. anecdotorum inventarium«, a *Détsői* család albumai, melyekben a magyar ifjak külföldi iskoláztatására számos XVII—XVIII. századi adalék található, *Bolyay Gergelytől* »Bolya völgye és az avval összefüggő falvagnak és azon vidék ős törzsökös családjainak ismertetése«, *Jósika Miklós* »A hat Uderszky leány« című regényéből a III. kötet eredeti kézírata s a Szirmay-levéltárból átvett 15 kötet kézirat, melyekben gazdag művelődéstörténeti anyag található.

Az év folyamán történt legnagyobb gyarapodás a kézirtártár *Torma Károly* irodalmi hagyatékának és levelezésének megszerzése által érte. A gyűjtemény *Torma Józseftől* és fiától *Károlytól* eredő kisebb-nagyobb terjedelmű dolgozatokból, jegyzetekből és nagyérdékű levelezésből áll, mely utóbbi gazdag anyagával az utolsó félszázad történeti, irodalmi, régészeti s részben politikai mozgalmaira nézve nagybecsű forrás.

A levelestár ezenkívül *Kazinczy Ferencz*, *Kölcsey Ferencz*, *Fáy András*, *Vörösmarty Mihály* és *Zichy Mihály* leveleivel (az utóbbitól 41 darabbal) gazdagodott.

A kézirtártár a lefolyt évben 291 kutató kereste föl, kik 634 kézirtatot használtak (1901-ben 245 kutató 1145 darabot használt.)

A végzett munka első sorban az újabb szerzemények rendbeszedését és feldolgozását czélozta. Nagyobb munkát adott a Gyurikovits-féle nagy gyűjtemény, az Egressy- és Torma-féle kiterjedt levelezés rendezése. Ezenkívül megkezdődött az »Irodalmi Levelestár« teljesen új átalakítása, és pedig szakítva a czélszerűtlennek bizonyult évrénddel, a levélírók betürendjét véve alapúl.

III. A *hírlapkönyvtár* gyarapodása: *köteles példányokban* (a törvényben megszabott módon csomagokban és szabálytalanúl egyes számokban küldve) 87901 hírlapszám (1901-ben 75.345 sz.), *ajándék* útján 6466 szám, *vétel* útján 730 szám. Az összes gyarapodás 95.097 hírlapszám (1901-ben 80.786 sz.).

Ajándékozó volt a Nemzeti és Országos Kaszinón kívül, melyek évek óta tizenkét külföldi hírlapot bocsájtanak a Nemz. Múzeum rendelkezésére, a kolozsvári tud. egyetem és Erdélyi Múzeum-egylet könyvtára, mely hírlapanyagának duplumait kiválasztásra felajánlotta. E szíves ajánlat a Nemz. Múzeum részéről hivatalos kiküldetést tett szükségessé, melynek eredményeként több ritka régi ujság került a Nemz. Múzeum gyűjteményébe. Ilyenek pl. Munkások Ujsága 1848. 1—33. sz., Kolozsvári Magyar Futár 1856, Kolozsvári Színházi Közlöny 1859—1860, több 1848/9-es hírlap hiányzó számai és nemzeti múzeumi duplumok kiegészítése.

Vétel útján szereztetett meg, összesen 61 koronáért az Oesterr. Merkur 1793, Népiskola 1872—1875, Egri Egyházmegyei Közlöny 1875, 1883, Jövönk 1878 stb.

A hírlapkönyvtár olvasótermét 2642 olvasó látogatta, kik 6035 hírlapkötetet használtak. Házi használatra pedig 69 egyének 204 hírlapkötet adatott ki. E szerint 2711 egyén 6239 kötetet használt (1901-ben 2967 egyén 6878 kötetet).

A hírlapok köteles példányait a nyomdak nagyrészt még mindig nem az 1897. évi XLI. tvezikkben előirt módon, t. i. havi vagy negyedévi csomagokban, kíséző kimutatásokkal, hanem egyes számonként küldik be, a mi a hírlapkönyvtár munkáját és ellenőrzését szerfölött megnehezíti. E téren minden felvilágosítások és utbaigazítások daczára sincs semmi javulás, mert a lefolyt évben is 19.751 hírlapszám érkezett ily módon (1900-ban 16.473).

A hírlapkönyvtár végzett munkája a következő: czédeláztatott 189 új hírlap 295 évfolyama (1901-ben 141 hírlap 994 évf.);

átnézetett 1331 hírlap 85.786 száma (1901-ben 476 hírlap 42.950 sz.). Kötés alá adatott 734 kötet hírlap; a kötetés költsége 2194.62 koronát vett igénybe (1901-ben 1258.88 kor.).

Az év folyamán az egész hírlapkönyvtár anyaga újra rendeztetett s a nyert területbővítésnek megfelelő új elhelyezést nyert. A külföldi, valamint a hazai oláh és szláv nyelvű, ritkábban használt hírlapok s a nagy napilapok duplumai a hírlapkönyvtár céljaira átengedett és célszerűen bebútorzott raktárszerű helyiségben állítottak föl.

IV. A *levéltár* gyarapodása *ajándék* útján 143 drb, *vétel* útján 219 drb, *letétemény* útján 1096 drb; együtt 1458 drb. Ezenkívül ideszámítandó még egy családi levéltárnak (Szerdahelyi cs.) háromezer darabnál többre menő anyaga, mely az év végén vétetvén át, állagáról pontos kimutatás nem adható. Ezt tekintetbe véve, a levéltár gyarapodása, ha nem is éri el az 1901. évi 6456 darabot, de nem sokkal marad e mögött.

Ajándékozók a következők:

Barabás Miklós örökösei, Berzsényi Gerő, Bulyovszky Gyula, Bulyovszky Sándor, Czapkay Imre, Delhaes István hagyatéka, Ismeretlen, Kolosy István, Limbeck Béla, Méhes Kálmán, Perlaky Kálmán hagyatéka, Petrovay György, Posta Béla, Püspöky Grácia, özv. Schönerer Aladárné, Setéth Endre, Szent-Ivány Gyula, Thurzó Ferencz, Vallás- és közoktatásügyi Miniszterium, Zólyombrézói m. kir. vasgyár.

A levéltár gyarapítására a könyvtár dotációjából 1133 kor. és 43 márka fordítottat.

Az évi szerzemények a Múzeum törzsanyagát a többi közt 50 drb eredeti középkori oklevéllel, 10 czimereslevéllel és nemesi irattal és 68 drb az 1848/9-iki szabadságharcra vonatkozó irattal és nyomtatvánnyal gazdagították.

A nemesi iratok közt nyolcz armális van: 1. II. Ulászlóé 1514-ből Keczer Ferencz részére, 1. Rudolfé 1598-ból Melczér Fülöp részére (XVII. századi másolat), 3. II. Mátyásé 1608-ból Thessényi György részére, 4. II. Mátyásé 1618-ból Kazay János részére, 5. III. Ferdinándé 1650-ből Nehéz másképp Posonyi András részére (Torna vármegye átiratában), 6. III. Ferdinándé 1655-ből Bogovich István részére, 7. III. Károlyé 1730-ból Kozma Lőrincz és Simon részére, 8. Mária Teréziáé 1756-ból Tamposch Ferencz részére.

Az 1848/9-es gyűjtemény darabjai közt kiemelendő a Czapkay József-re vonatkozó négy irat; ezek között van Kossuth Lajosnak Czapkay József részére 1852-ben kiállított bizonyítványa és Lincoln Ábrahámnak, az amerikai Egyesült-Államok elnökének 1865 jan. 20-án kelt eredeti levele. Ez emlékeket, azoknak kegyeletes őrzője, Czapkay Imre, az intézet jubiláris ünnepének hatása alatt adta át a Nemz. Múzeumnak.

A letéteményezett családi levéltárak száma kettővel növekedett. Az egyik a kvassói és brogyáni *Kvassay*-család levéltára, melyet Kvassay Jenő min. tanácsos adott át; a másik az ágcsernyői *Szerdahelyi*-családé, mely néhai Szerdahelyi István végrendekezése következtében jutott a Nemz. Múzeumba. E két levéltárral a családi letétemények száma 55-re emelkedett.

Korábban letéteményezett családi levéltárak anyagának bővítéséhez járultak: gr. Széchényi Béla és gr. Széchényi Aladár, kik a gr. Széchényi nemzetség levéltárát egészítették ki; utóbbi átadta néhai gróf Széchényi Pál földmivelésügyi miniszter 326 darabra menő iratait, melyek külön csoportként helyeztetek el a családi levéltárban. Thallóczy Lajos a gr. Blagaj, Tasner Géza a Koltai Vidos család levéltárát egészítették ki egyes darabokkal.

A levéltár a lefolyt évben 139 kutató kereste föl, kik 33.927 iratot, 32 fényképet és 1 pecsétmásolatot használtak; külső használatra pedig 48 térítvényen 875 irat, 7 fénykép és 24 pecsétmásolat adatott ki. Összesen tehát 187 egyén a levéltár állományából 34.866 darabot használt (1901-ben 201 egyén 21.427 darabot).

A levéltár belső munkásságát a következő adatok mutatják:

A czimeres nemesleveleknek *Áldásy Antal* múzeumi ör által készített leíró katalogusa az 1902. folyamán sajtó alá adatott. A középkori oklevelek czédulázása, a megindítandó regesztázás előmunkálatául az 1432 évig haladt; az 1848/9 évi kiáltványok lajstromozása 1849 július 31-ig kész.

Az új szerzemények feldolgozásán és részletes leltározásán kívül a régebben átvett családi levéltárak közül rendeztetek és felállítottak a következők: 1. A *Szirmay*-család levéltárának három különböző ízben átvett és azóta egyesített anyaga, mely 21.943 darabot (ezek között 127 eredeti középkori oklevelet) foglal magában. 2. A *Melczér* család levéltárának rendezése és lajs-

tromozása befejezést nyert; a 20.169 darabot magában foglaló levéltárról részletes jegyzék készült. 3. A *Szent-Ivány*-család levéltárának lajstromozása befejeztetett; a levéltár állományáról 4935 drb czédula készült. 4. A gr. *Bethlen*-család marosvásárhelyi levéltárának lajstromozatlan része rendeztetett. 5. Ugyiszintén a *Kvassay*-család levéltára, mely összesen 750 drb iratot foglal magában. 6. A br. *Jeszenák*-család levéltára az átvételi jegyzék alapján revizio alá vétetett. Folyamatban van a br. *Balassa*- és *Bánffy*-családok levéltárának rendezése.

A levéltár földszinti helyiségében külön csoportként állítottak föl az 1848/9-iki szabadságharczra és az emigrációra vonatkozó iratok, a Vörös Antal féle gyűjtemény, az olaszországi magyar légió levéltára, Dunyov ezredesnek a légiót érdeklő levelezése, végül Kossuth Lajos hátrahagyott iratai és levelezése, és ide fognak kerülni lajstromozásuk befejezése után az 1848/9-es kiáltványok, szabadságharczi hirdetmények és egyéb falragaszszerű apró nyomtatványok; mi által újabbkori nemzeti történetünk első rangú kútforrásai végtelen gazdag és becses sorozatban fognak a kutatók rendelkezésére állani.

* * *

A könyvtár tisztviselőinek 1902. évi irodalmi és tudományos munkásságát a következő összeállítás mutatja:

Dr. *Fejérpataky László*

osztályigazgató, egyetemi ny. r. tanár, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő,
a M. Tud. Akadémia r. tagja.

1. Monumenta Hungariae Heraldica. Magyar czímeres emlékek. II. füzet, 25 színes melléklettel.

2. A Széchényi orsz. könyvtár multja és jelene. (A M. Nemz. Múzeum alapításának száz éves fordulójakor kiadott emlékkönyvben.)

3. Jelentés az Akadémiai nagyjutalom és a Marczibányi mellékjutalom felől. (Akadémiai Értesítő, 1902. jún.)

4. A német filologusok és tanférfiak strassburgi gyűlése. (A M. Nemz. Múzeum 1901. évi jelentésében.)

5. A Széchényi orsz. könyvtár az 1901. évben. (M. Könyvszemle 1902. 1—II. füz.)

Id. *Szinnyei József*

kir. tanácsos, igazgató ör, a M. T. Akadémia levelező tagja.

1. »Magyar írók élete és munkái« 72—77. füzet. (VIII. kötet, 8., 9. IX. 1—4. füzete Mérey—Nagy összesen 1314 életrajz.)

2. A magyar hirlapirodalom 1901-ben. (A Magyar Könyvszemle 1902. 2. és 3. füzetének melléklete.)
3. A hirlap-könyvtár. (A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Bpest, 1902. 49—53. l.)
4. A Magyar Nemzeti Múzeum hirlap-könyvtára. (Ujabb dolgozat. Magyar Könyvszemle, 1902. 347—351. l.)
5. Úr napja Komáromban 1843. jún. 4. Naplójegyzetek. (Komáromi Lapok, 1902. 20. szám.)

Kollányi Ferencz

jaáki apát, múzeumi igazgató-őr, a M. Tud. Akadémia levelező tagja.

1. A nyomtatványok osztálya. (A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene című emlékkönyvben, 15—22. lap.)
3. A Széchényi-országos-könyvtár megalapítása. (Magyar Könyvszemle, 1902. évf. 209—284.)
2. Regesták az olasz levéltárakból. (Kéziratban.)
4. Könyvismertetések, bírálatok különféle folyóiratokban.
5. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.

Dr. Schönherr Gyula

múzeumi igazgató-őr, egyetemi magántanár, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének előadó titkára, a M. Tud. Akadémia levelező tagja.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára. (A Magyar Nemzeti Múzeum alapításának száz éves fordulójakor kiadott emlékkönyvben és külön kiadásban.)
2. Magyarország 1301-ben. (Budapesti Szemle, 1902. és külön kiadásban.)
3. Jelentés a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének 1901. évi működéséről. (Budapest, 1902.)
4. A bécsi udvari könyvtár miniatűr-kiállítása. (Magyar Könyvszemle, 1902.)
5. A vidéki könyvtárak 1901-ben. (Magyar Könyvszemle, 1902.)
6. Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. II. évf. 1901—1902. (Szerkesztés dr. Grün Albert társaságában.)
7. Jankó János. Nekrolog. (Nagybánya és Vidéke, 1902. évf.)
8. Tinódi Sebestyén czimeres nemeslevele. (Turul, 1902.)
9. Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1902. évi működéséről. (Turul, 1902.)
10. Anjoukori emlékek a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. (Kéziratban.)
11. Szerkesztette a Turult és a Magyar Történelmi Életrajzokat.

Horváth Ignác

múzeumi őr.

1. Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen. Von Friedrich Schuller. IV. Bd. (Ergänzungsband zu J. Trausch Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-litterarische Denkblätter der Siebenbürger Deutschen.) Nagyszeben, 1902. című munka ismertetése a »Századok« 1902. decemberi füzetében 947—948. l.

2. Folyóiratok jegyzéke 1901. évről. (Melléklet a »Magyar Könyvszemle« 1902. évfolyamához.)

3. Történeti repertorium. (Századok 1902. évfolyamában.)

Kereszty István

múzeumi őr.

1. Könyvtárunk zenei gyűjteménye. (Magyar Könyvszemle, 3—4. füzet.)

2. A magyar jogi szaklapok és folyóiratok bibliographiája. (A Magyar Jogi Lexikonban.)

3. A magyar színházi és zenei lapok és folyóiratok bibliographiája. (A Színészeti Almanach 1902. és a Magyar Művészeti Almanach 1903. évi folyamában.)

4. A magyar kath. hirlapirodalom bibliographiája. (Kézirat.)

5. Prozódiai vitánkhoz.

6. Musiker, Nachwelt, Kränze.

7. A budapesti filharmoniai társulat története 1853—1891. *Német!*

8. Zenei bibliografiánkról. (A Zenevilág 1901—2. II. évf. 7. és 30., III. évf. 6—8. és 10. számaiban.)

9. Bayreuth. (A Zenelap 20. sz.)

10. Ezenkívül fejtegetések, életrajzok, recenziók a Vasárnapi Ujság 4., 18., 22., 42., 44., 51.; a Zenevilág II. évf. 9., 11., 18., 33., 45. és III. évf. 11. számában (u. i. számos francia és német cikk fordítása, az egész operai és külföldi rovat vezetése, nekrológok és apróságok); valamint a Zenelap 1., 2., 4., 9., 16.; a Magyar Zeneszék Lapja 2. sz. és Budapesti Zenei Szemle a Magyar Lant legtöbb számában.

Dr. Sebestyén Gyula

múzeumi őr, a M. Néprajzi Társaság főtíkára.

1. Regös-énekek. (Magyar népköltészeti gyűjtemény. Új folyam. IV. kötet kiadta a Kisfaludy-Társaság.)

2. A regösök. (U. o. V. kötet.)

3. Főtíkári jelentés a M. Néprajzi Társaság 1902. évi közgyűlésén. (Ethnographia, 1902. IV. füz.)

4. Középkori kéziratok. (A M. Nemzeti Múzeum multja és jelene című emlékkönyvben.)

5. Több cikk és apróbb közlemény az *Ethnographia* 1902. évi folyamában.
6. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az *Ethnographiát*.
7. Rovás és rovásírás. (Előadás a M. Nemzeti Múzeum dísztermében 1902. decz. 13-án.)
8. A M. Nemzeti Múzeum megbízásából gyűjtötte a rovás népi emlékeit.

Dr. Áldásy Antal

múzeumi őr, egyetemi magántanár.

2. A pecsétéről. (A Ráth György által szerkesztett *Iparművészet* könyve cz. munka I. kötetében. Budapest, 1902.)
2. Az Érky-család czímereslevele 1514-ből. (Turul 1902. évf.)
3. A gróf Széchényi-család levéltára. (Magyar Könyvszemle 1902. évf.)
4. Ismertetések és bírálatok a Turul, Századok, Magyar Sion és a Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschungban.
5. Czímeres nemeslevelek. (A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene cz. munkában.)

Sajtó alatt: A Magyar Nemzeti Múzeum czímeres nemesleveleinek leíró katalógusa. — A gróf Zichy okmánytár név- és tárgymutatója. — Alsáni Bálint életrajza.

Dr. Esztegár László

múzeumi őr.

1. Ujkori kéziratok. (A M. Nemz. Múzeum multja és jelene czímű emlékműben.)
2. Lukácsi Kristóf levelei Torma Károlyhoz. (Arménia 1902. évf. IV.)
3. Kisebb ismertetések és egyéb közlemények a Magyar Könyvszemlében és az Egyet. Phil. Közlönyben.
4. Irodalomtörténeti emlékek a M. Nemz. Múzeum kéziratárában. (Felolvasás a M. N. Múzeum dísztermében 1902 november 22-ikén.)

Dr. Melich János

I. oszt. segédőr, egyet. magántanár, a M. T. Akadémia lev. tagja.

1. Magyar Nyelvőr 1902. évi folyamában a) Perelni ige eredete; b) Budenz József emléke; c) Szég, szög szavak eredete; d) Szűszék és hombár.
2. Nyelvtudományi Közlemények 1902. évi folyamából külön kötetként megjelent: Szláv jövevényszavaink. I. köt.: Az ó-bolgár

nyelvemlékek szókincese és a magyar nyelv régi szláv jövevényszavai közti viszony.

3. A Magy. Könyvszemle 1902-diki évfolyamából külön lenyomat: A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája.

4. *Jagić V.* Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache cz. művének ismertetése a »Századok«-ban.

Havran Dániel

I. oszt. segédőr.

Ribay könyvtára. (Magyar Könyvszemle. 1902-ki évfolyam.)

Kováts László

I. oszt. segédőr.

1. Történelmi előadások 17 alkalommal a munkások képzésére alakított orsz. bizottság megbízásából.

2. Kisebb közlemények a Magyar Könyvszemlében, Nemzeti Szövetségben, Századokban és Irodalomtörténeti Közleményekben.

3. Jelentés dunántúli könyv- és levéltári tanulmányutamról. (A Magyar Nemzeti Múzeum évi jelentésében.)

Varjú Elemér

II. oszt. segédőr.

1. A Szalók nemzetség. Budapest, 1902. Franklin-Társulat nyomdája. (Új lenyomat a Turul 1901. évfolyamából.)

2. Régi Magyar Könyvtár. (A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene cz. műben.)

3. Irodalmi emlékek az Árpádok kihaltától a mohácsi vészig. (Történelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. II. kötet.)

4. Adatok az egri érsekmegyei könyvtár ismertetéséhez. (Magyar Könyvszemle, 1902.)

5. Bernát spalatói érsek kódexe az esztergomi főegyházmegyei könyvtárban. (U. ott.)

6. Hamis Corvin-ösnyomtatvány a székesfehérvári püspöki könyvtárban. (U. ott.)

7. A Turóczy krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött példányai. (U. ott.)

8. Gróf Széchényi Ferencz könyvjelzői. (U. ott.)

9. Egy díszes armális. (Magyar Iparművészet, 1902.)

10. Czímerkönyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (Turul. 1902. Három közlemény.)

11. Buda-Felhévíz mezőváros czímerlevele. (U. ott.)

12. Arczképes armális 1619-ből. (U. ott.)
13. Hajnik Imre. Nekrolog. (U. ott.)
14. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében és a Turulban.
15. Jelentés könyvtártani tanulmányútjáról. (A Magyar Nemzeti Múzeum évi jelentésében.)
16. Szerkesztette a Turul 1902-iki évfolyamát dr. Schönherr Gyulával.
17. Tizenkét előadást tartott az 1902-ik évi könyvtártudományi tanfolyamon.

Dr. *Vértesy Jenő*

II. oszt. segédőr.

1. Adatok Amade László életéhez. (»Irodalomtörténeti Közlemények« 1—4. füzet.)
2. Amade László levelei a Magyar Nemzeti Múzeumban. (»Magyar Könyvszemle« 3—4. füzet.)
3. Heraldikai nyomok az Iliasban. (»Turul« 3. füzet.)
4. »Báthory Zsigmond.« (Költői elbeszélés.) »Magyar Szalon« 5. füzet.)
5. Költemények a »Vasárnapi Ujságban«, a »Magyar Szemlében«, a »Magyarországban« és a »Hazánkban.«

Dr. *Grünn Albert*

múzeumi gyakornok.

1. Magyar Minerva II. évf. (Szerkeszti Schönherr Gyula társaságában.)
2. I. Károly király gyűrűpecsétje. (Turul XX. kötet 2., 3. és 4. füzetében.)
3. Könyvismertetések a Turul XX. kötetében: Pálmay J., Háromszék vármegye nemes családai; Illésy J., A mikófalvi Bekény-család; Irinyi J., Az Irinyi-család levéltára; Numismatikai Közlöny I. évf.; Petri M., Szilágy vármegye monographiája; Horváth S., A lipthói és turóci registrum; Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen III. Bd. U. ott Berzeviczy Edmund nekrológja
4. Gróf Széchényi Ferencz és Kónyi János. (Magyar Könyvszemle X. kötet 3—4. füzetében.)
5. Gróf Széchényi Ferencz és az ujságcezenzura. (U. ott.)
6. Kisebb közlemények az Ethnographia XIII. évfolyamában: Adalék az énekmondók történetéhez, Adalék az áldomásívás történetéhez és Ujabb adat az énekmondók történetéhez.

Dr. Gulyás Pál

múzeumi gyakornok.

1. Id. Péczeli József élete és jellemzése. A budapesti kir. magy. tud. egyetemen pályadíjat nyert mű. Budapest, 1902. Sz. László kny. 8-r. 66 l.
 2. Francia igenevek fordítása. (Magyar Nyelvőr, 1902. 3. sz. 140—143. l.)
 3. Chateaubriand. (Alkotmány. 1902.)
 4. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma. 1901 október — 1902 szeptember. (Magyar Könyvszemle X. köt. 194—197., 524—526. l.)
 5. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében: *a)* A miskolci ág. ev. egyházközség nyilvános könyvtárának teljes jegyzéke. *b)* Szabó Ervin: A budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárának katalogusa.
-

A SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR AZ EGYKORI PÁLOS KOLOSTORBAN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

(Négy hasonmással a szövegben.)

Ugyanezen nyáron a könyvtár személyzetében is változás történt.

Petravich még május havában kinyilatkoztatta Széchényi előtt, hogy le fog mondani hivataláról és atyjánál, vagy testvérénél vonja meg magát. A lemondás közvetlen okairól nem tudunk közelebbit. Tény az, hogy kedvezőtlen egészségi állapota kényszerítette őt e lépésre.¹ Azonban némely jelek arra látszanak mutatni, hogy emellett Millerrel való viszonya sem volt teljesen kielégítő.

Széchényi Miller által adatta tudtára Petravichnak, hogy a lemondást elfogadja, és 2000 frt. végkielégítést is ad neki; megkívánja azonban, hogy egy megfelelő lemondási iratot állítson ki és hogy az általa kezelt könyveket jegyzék mellett adja át hivatali utódjának. Ha ez ekként, az ő kívánságának megfelelően már végbe ment, úgy nemcsak a 2000 forintot fogja neki kifizettetni, hanem az átadással járó munka fejében, külön jutalom czímén, még bizonyos szerényebb összeget is juttat neki.²

Miller június 3-án levélben értesíti Petravichot a gróf elhatározásáról, felszólítván őt, hogy míg hivatalát utódjának át nem adta, ne távozzék el Pestről. Együttal megjegyzi, hogy bár őneki méltó oka lenne a panaszra, mégis, hogy kimutassa iránta való jóakarátát, az átadás körül teljesítendő munka fejében még bizonyos jutalmat is fog számára a grófnál kieszközölni.³

¹ Mátray: A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai című munkájában Pest, 1868.), azt olvassuk, hogy elmebeteg volt.

² Miller levelezése IV. 107.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám. II. csomag, 47. szám.

Kiállítván Petravich a nyilatkozatot, a melyben megrendült egészségi állapotára való hivatkozással lemond a Széchényi-országos-könyvtárnál viselt állásáról, Széchényi ezt haladéktalanul bejelentette a helytartótanácsnak és egyidejűleg, június 4-én, kinevezte helyére a szegedi származású Gruber Károly Antalt, Battyáni József nógrádi főispán titkárát, s a kinevezést megerősítés céljából a helytartótanács elé terjesztette. Mire a helytartótanács június 4-iki ülésében a kinevezést tudomásul vette, Grubert megerősítette és fizetését június 5-étől számítva folyósította.¹

Gruber, a ki főleg szépirodalmi munkáival tette ismertté a német olvasó-közönség előtt nevét, már az 1802. év őszén kérte Széchényit, alkalmazza őt az újonnan létesített országos könyvtárnál. Ekkor azonban a gróf kénytelen volt neki azt válaszolni, hogy sajnálatára, korábbi és igen előkelő helyről jövő ajánlatok már megkötötték kezét. De biztosította, hogy ha alkalma nyílik reá, meg fogja mutatni iránta való jóindulatát.² Így történt, hogy a gróf, Petravich távoztával minden fontolgtatás nélkül kinevezte helyére Grubert, a ki különben már 1803 október havában a katalogus újonnan megjelent pótköteteinek szétküldésében is segédkezett neki.

Millernek azonban nem volt inyére a kinevezés. Annyira nem, hogy Széchényinek mindenféle kellemetlen következményeket helyezett, a kinevezésből kifolyólag, kilátásba. Ha jól sejtjük, erre semmi egyéb oka nem volt, mint hogy a gróf az ő tudta, megkérdezése nélkül hozta be Grubert a könyvtárba.

Széchényi meglehetősen éles hangon válaszol június 26-án Millernek, sajnós, előttünk ismeretlen levelére. Petravichot — írja — szívből sajnálom, bár önhibájából jutott ily szánandó helyzetbe, és tehetségem szerint igyekeztem rajta részint rokonaim, részint mások útján segíteni. Erre bizonyára nem voltam kötelezve. Minderről uraságod is tudomással bír s így módjában állott volna azokat a titkárokat és tanácsosokat felvilágosítani, a kik báró Podmaniczky ebédjén úgy nyilatkoztak, hogy az intézet érdekében szelidebb eszközökkel kellett volna az ügyet elintézni. Engem különben legkevésbé sem zavar az, hogy ők mily balul ítélnék

¹ Országos levéltár. Litt. Polit. A. 1805. Nr. 14083. Széchényi levéltár I. kötet, 13. szám, II. csomag, 49. szám.

² Gruber levelezése. Múzeumi kéziratár Quart. Lat. 771.

meg, s hogy így gondolkoznak és ítélnek felőlem. Ezek a jó urak ugyanis csak jámbor kívánságokkal — a mi végre is könnyű dolog — én ellenben tényleg, a mi nehezebb, rajta voltam, hogy a szerencsétlenül segítsek. Hogy ezt tartozó kötelességből, avagy tisztán könyörületből tettem-e, döntsek el a fensőbb hatalmak.

Hogy javaslatomat, Gruber kinevezését illetőleg, a helytartótanács hidegen fogadta (Isten tudja kinek a sugalmazása alapján) fájdalom ugyan, de azért nem hagyom magam többé rábeszélni, hogy lemondjak a nekem kegyesen engedélyezett kinevezési jogról.

Kevésbé bánt a tudósok véleménye ebben a dologban, bár egyébként súlyt helyezek nyilatkozataikra; mert ha oly nevezetes embereknek, mint Schedius, Schwartner, Révay stb. meg vannak nem csak a tudományos téren, hanem egyébként is a maguk személyes ellenségei, és ha meg voltak elég szép számmal uraságnak is, a mikor sokak ellenére kineveztem mostani állására, ki fogja megakadályozhatni, hogy Grubernek is meg legyenek a maga ellenfelei? Elég nem szép dolog azonban, hogy még jellemét is leszólják. Ez már nem méltó a tudósokhoz. Éppen azért, ismervén uraságnod méltányos és igazságos lelkületét, nem hiszem, hogy ezen hírlélek által megtévesztve, mielőtt ismerné ezen »alkalmatlan egyént« az ő kineveztetése által »büntetve érezné magát« és tőlem még tovább is tudakolni kívánná, hogy »micsoda czélból is« neveztem ki őt. Némely, — bizonyos reájuk nem tartozó dolgokra kíváncsiaknak azonban megmondhatom, hogy ezen »állhatatlan« Gruber magyar nemes ember, a ki már 7 éven át teljesíti Batthyáni József ő exja mellett kifogástalanul a titkári teendőket, csekélyke fizetésért, a miből szegény elaggott édes anyját is segélyezi és hogy őt több előkelő úri ember melegen ajánlotta nekem. A mi pedig irodalmi jártasságát illeti, azon felül, hogy a legtöbb európai nyelvet bírja, azt hiszem tökéletesen meg fog felelni annak az állásnak, melyre őt szántam, a kancellistaságnak, még ha kritikusai nem magasztalják is őt.

Hogy mikor lehet Pesten, még magam sem tudom. Hivatalos elfoglaltsága és édes anyja ügyei tartják őt vissza. Ez mindenestre olyannyira menthető okul szolgál elmaradásának, hogy hiszem, miszerint uraságnod is készségesen fogja távollétének rövid ideje alatt egyedül vinni a könyvtár ügyeit. Ennek nem kellett volna történnie, ha uraságnod, miként kértem is erre, nem küld

el Petravichot utódjának megérkezte előtt. Annál kevésbé kellett volna őt az én utalványozásom nélkül kifizetni, a mi megvalloim rosszul esett és nem szeretném ha a jövőben ismétlődne. De ha már rendelkeztek is erszényem felett, legalább ne terheltecsék Petravichtól oly nyugtát kérni, a melyben elismeri, hogy végleg ki van elégítve, s a mi nekem a jövőben biztosítékul szolgáljon.

Én is tudom, hogy nincs szokásban miszerint az előd darabonkint adjon át mindent utódjának. De kénytelen voltam ezt sürgetni a Czenken eszközölt átadás után, a mikor újból kellett megvásárolnom oly könyveket, a melyek már egyszer meg voltak. Egyébiránt, ha uraságod rövidebb uton akarja azt elvégezni, a mit én pontosabban szerettem volna végrehajtani, semmi kifogásom ellene.

Azokra vonatkozólag, a kik úgy nyilatkoztak, hogy ha Gruber kancellistává kineveztetik, soha sem fogják többé átlépni a könyvtár küszöbét, csak annyit mondhatok, hogy sajnálom kellene őket ha képesek lennének távol maradni Gruber jelenléte miatt, daczára a sok kiváló író munkájában rejlő vonzerőnek.¹

Nem is lett semmi a kilátásba helyezett összeesküvésből. Ellenkezőleg, nem egy íróember örömeinek adott kifejezést Gruber kineveztetése felett. Pl. Engel is azt írja éppen Millernek szeptember 7-én, hogy örvend miszerint az országos könyvtárnál csupa ember-séges és szolgálatkész író nyer alkalmazást.² Sőt maga Miller is jónak látta Grubert barátságos előzékenységgel fogadni. Legalább Gruber, midőn 1805 november 3-án újból köszönetet mond Széchényinek a kinevezésért, áradozó szavakkal magasztalja Millert, a ki szeretetreméltó, jóindulatú bánásmódjával valósággal élvezette teszi számára a hivataloskodást.

Míg a személyi változás a könyvtár benső életében ekként némi mozgalmat idézett elő, az alatt két főrangú irodalombarát jóindulatú érdeklődése egy nagyobb gyűjteménynek megszerzését és a Széchényi-országos-könyvtárral való egyesítését igyekezett lehetővé tenni.

Az illetők törekvése annál jobban megérdemli méltánylásunkat, mert kezdeményezésük lökést adott a Magyar Nemzeti Múzeum megalkotásának is.

¹ Miller levelezése IV. 108.

² U. ott.

Talán nem kerülte ki figyelmünket, hogy Széchényi abban a fölterjesztésében, a melyet 1802 márczius havában a felséghez intézett, s a melyben gyűjteményét a nemzetnek adományozta, majd »hazai múzeumnak«, majd pedig »országos múzeumnak« is nevezte az általa létesítendő intézetet. Ebből nemcsak arra következtethetünk, hogy ő a könyvekből, régi pénzekből, czimerekből és képekből álló gyűjteményt nem tartotta a szorosan vett könyvtár elnevezése alá foglalhatónak, hanem arra is, hogy ha nem gondolt is a Magyar Nemzeti Múzeum mai sokféle osztályára, mégis már eleve úgy tekintette az általa alapított intézetet, mint a hazai irodalomnak, régiségeknek, képeknek fejlődésre hivatott múzeumát.

Erre látszik mutatni azon körülmény is, hogy neje, a ki érzékeny lelkének minden fogékonyságával támogatta őt a nemzeti kultúra érdekében kifejtett tevékenységében, s a ki előtt bizonyára nem voltak elrejtve tervei, 1803-ban a könyvtárnak és az idővel ezzel egyesítendő Múzeumnak ajánlja fel gazdag ásványgyűjteményét.

A múzeum eszméjének valóságos atyja, leggondosabb, leg-hatalmasabb ápolója azonban maga József főherczeg nádor volt, a ki attól az időtől kezdve, hogy a Széchényi alapította intézetnek védnökévé lett, folyton fokozódó buzgósággal törekedett a Széchényi-országos-könyvtárt oly hatalmas nemzeti intézménynyé fejleszteni, a mely arányaiban és gazdagságában a nemzethez méltóan, a magyar kulturát minden irányban felölelve, az irodalom és tudomány, a szépművészet és természet hazai termékeinek összegyűjtését tűzte ki maga elé feladatul.

A nádornak évről-évre jobban növekvő eme érdeklődése, minden kigondolható alkalommal jelentkező buzgalma és nagyerejű támogatása terelte az 1805. év tavaszán Brunszwik József és Eszterházy József grófoknak figyelmét is az új intézetre és keltette bennük azt a gondolatot, hogy Giovane herczegné gyűjteménye az intézet részére megszereztessek.

Giovane Julia herczegné, Mária Lujza egykori főudvarmesternője, a ki nemcsak szellemes, bájos egyéniségével szerzett magának sok jóakarót, hanem irodalmi munkásságával a tudós világ figyelmét is magára vonta, már hosszabb időn át élt férjétől elváltan Bécsben és legutóbb oly nyomasztó körülmények

közt, hogy hitelezői végre csődöt kértek ellene. Ekkor valamely ismeretlen jóakarója emlékiratot nyújtott be a legfelsőbb helyen, a melyben azt ajánlotta, hogy a hercegné tulajdonát képező igen becses gyűjtemény szereztessék meg valamely országos intézet részére. Miután Brunszwik és Eszterházy grófok szintén azon voltak, hogy a hercegné a gyűjtemény értékesítése által megszabadíttassék hitelezőinek zaklatásától, az udvarnál arra gondoltak, hogy ők nyújtották be az emlékiratot. Midőn azonban a helytartótanács erre vonatkozólag felvilágosítást kért tőlük, kijelentették, hogy az emlékiratról mindezeideig tudomásuk nem volt, mindazonáltal ők is abban a véleményben vannak, hogy a gyűjteményt meg kellene venni annak az intézetnek a részére, a melynek alapját gróf Széchényi nagylelkű ajándéka már megvetette. Hogy ez megtörténhessék, főleg két dolgot tartanak szükségesnek; először, hogy megállapíttassék a gyűjtemény értéke, másodsor, hogy ez a hitelezők követeléseitől felszabadíttassék.

Miután a terv a nádornak is tetszett, a helytartótanács felkérte Teleki Sámuel grófot, hogy mint szakértő, és mint a ki pár évvel előbb szintén megakarta vásárolni a szóban forgó gyűjteményt, adjon véleményt ennek értéke felől. Teleki úgy nyilatkozott, hogy a gyűjtemény minden körülmények közt megér 30.000 forintot és méltó arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum számára megszereztessek. Mire a helytartótanács azt a javaslatot tette, hogy a gyűjtemény megszerzésére s általában a Múzeum céljaira gyűjtessek össze közadakozás útján 80—100.000 frt, egyben pedig kéressék fel a felség is, hogy az aláíráshoz kegyesen hozzájárulni méltóztassék.¹

Egy körirat fogalmazványában, a mely az egyes törvényhatóságokhoz lett volna intézendő, Miller a pénz összeszedésére a következő módozatot ajánlotta.

Arra való hivatkozással, hogy mennyire szükségesek az ily közintézetek és hogy Széchényi hazafias áldozatkészsége már meg is vetette alapját a létesítendő magyar Múzeumnak, ki kellene fejteni, hogy most már nincs egyéb hátra, mint hogy mindenki, a ki hazájának üdvét lelkén viseli, tehetsége szerint hozzájáruljon ennek biztosításához, fejlesztéséhez. Ez indította a

¹ Országos levéltár. Litter. Polit. Fons. II. Posit. 79.

közelmúltban Brunswik József és Eszterházy József grófokat is arra, hogy lehetővé tegyék ily nemzeti intézet létesítését, midőn váratlanul alkalom nyílt a Múzeum nagyobb mérvű gyarapítására az által, hogy Bécsben árverés alá került Giovane hercegné gazdag gyűjteménye. Sőt a két főúr, nehogy a becses gyűjtemény esetleg külföldre vándoroljon ki, már meg is vette ezt az ország számára, abban a reményben, hogy az ország később magához fogja váltani. Miután pedig a kincstártól nem lehet várni ezen összegnek folyósítását, nem marad egyéb hátra, mint közadakozás útján összegyűjteni a szükséges pénzt. 60—70.000 frt nem csak a két főúr költségeinek megtérítésére lenne elegendő, hanem a Múzeum fentartási költségeinek fedezésére szolgáló alap előteremtésére is.

A pénzt 100 forintos részvények alapján lehetne összehozni, úgy, hogy egy ily részvényt többen is jegyezhetnének közösen. Minden megyében egy gyűjtő lenne megbízandó, az aláírások, valamint a történt adományok jegyzékbe vételére. Mindaz, a mi az alispánok, hatóságok és gyűjtők buzdítása folytán összegyűlt, a megyegyűléseken nyilvánosan felolvasatnék, majd a megye útján a nádor kezeihez jutna, az országos pénztárba való utalás céljából. A begyűlt pénzből egyedül a nádor, vagy a nádori szék üresedése idején a főkormány-szék utalványozhatna, a tisztviselői kar tehát minden egyes alkalommal a nádor elé terjesztené a szükségesnek vélt kiadásokat. Legcélszerűbb lenne a legközelebbi országgyűlésen, a mikor a Széchényi-országos-könyvtár becikkelyeztetik, a Múzeum alapját és ennek kezelését is törvénybe iktatni. A kik adományaikkal hazaszeretetüknek tanujelét adták, azoknak neveit az országos könyvtár vezetője pontosan feljegyezné, és e jegyzék nemcsak az országgyűlésen olvastatnék fel, hanem ki is nyomattatnék.¹

Miller köriratára azonban nem került a sor, mert a helytartótanács javaslatáról a magyar kir. udvari kancellária 1805. július 12-én úgy nyilatkozott, hogy nem ajánlhatja a felségnek a helytartótanács előterjesztésének elfogadását, miután abból nem tűnik ki világosan, mit akar a helytartótanács tulajdonképpen; azt-e, hogy a felség csak jóváhagyja az egészet, avagy hogy maga is bizonyos összeggel járuljon hozzá a gyűjtemény megszerzéséhez.

¹ Miller kézirategyűjteménye XV. p. 282.

I. Ferencz király erre mindenek előtt a megvásárlandó könyvek jegyzékét kívánta maga elé. A helytartótanács Brunswick grófot szólította fel, hogy a lajstromot mutassa be. A gróf azonban kijelentette, hogy a gyűjtemény nemcsak könyvekből áll, hanem igen jelentékeny részét teszi a gazdag ásványgyűjtemény, 480 drágakő, mindenféle vulkanikus képződmények és kagylók; a könyvek, eltekintve a szép térképgyűjteménytől, nagyobb részt latin, francia, olasz, német nyelven írt politikai, ásványtani és vegyészeti munkák. Véleménye szerint a gyűjteményt nem is a Széchényi-országos-könyvtár részére kellene megvenni, mint inkább a Magyar Nemzeti Múzeum részére, melynek alapját Széchényi adományaival már megvetette. Mindazonáltal küldött egy jegyzéket a könyvekről, a melyről azonban megjegyezte, hogy pontosságáért nem szavatolhat, mert a könyvek ládába vannak elrakva.

Végre a felség 1808-ban megengedte, hogy a gyűjtemény megszerzésére nyilvános aláírások útján pénzadományok gyűjtsenek. Csakhogy akkor már későn volt. Időközben ugyanis Brunswick gróf, hogy legalább a könyveket megmentse a hitelezők karmaiból, ezeket magához váltotta. Es midőn a hercegné is elhalálozott és még mindig nem történt semmi a gyűjtemény megvásárlása érdekében, a könyveket bekebelezte a saját könyvtárába.¹

Az 1805. év őszén még mindig nem voltak elosztatva azok a nehézségek, a melyek a helyiségek függőben maradt kérdéseiből állottak elő, midőn a könyvtár újabb, igen komoly rázkódtatások elé jutott.

Már a nyáron, a mikor I. Ferencz király október 13-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, világos jelei mutatkoztak a rövid ideig tartó béke után bekövetkezendő újabb háborúnak. És valóban, Napoleon szeptember elején megindult hadaival Ausztria ellen. A mikor pedig november 7-én feloszlott a magyar országgyűlés, a francziák diadalmas császára már Linczet is megvette, és közeledett Bécs felé. Sőt néhány nap mulva, november 12-én Napoleon, miután Bécs is megnyitotta előtte kapuit, Schönbrunnból intézte a hadjáratot.

Ennek hírére az országgyűlés bezárása után Budára visszatérő nádor november 16-án a koronázási jelvényeket Munkácsra

¹ Országos levéltár. Kancelláriai osztály. A. 1808. Nr. 8666.

vitette, két nappal később pedig a helytartótanács által kezelt alapítványi pénztárakat, valamint a helytartótanács és kamara levéltárait stb. hajón Eszékre szállította, ugyanekkor Millert is utasítván, hogy a Széchényi-országos-könyvtár kincseit, a ritkább könyveket és kéziratokat, mielőbb Temesvárra vigye.

Hogy terhes megbízatásának mielőbb eleget tehessen, Miller sürgős felterjesztésében többféle intézkedést kért a nádortól. Ennek megfelelően József nádor elrendelte, hogy Miller 3000 frtot kapjon a költségekre a tanulmányi vagy egyetemi alapból, utólagos számadás kötelezettsége mellett. Hogy a közbeneső megyei hatóságok stafféta útján hivassanak fel a szükséges fuvarok előállítására. Ezen felül Miller részére 4 frt napidíjat, a kíséretében lévő szolgának pedig 1 frt költséget állapított meg; a Pesten maradó irnoknak, Grubernek pedig egy negyedévre előre kiutalványozta fizetését.¹

December 4-én érkezett meg Miller harmadmagával Temesvárra sok viszontagság és költséges utazás után. Az út teljes 15 napig tartott. A temesvári urak jóval szivesebb fogadtatásban részesítették őket, mint a már előbb ide érkezett 38 mindenféle hivatalnokot. Legalább Miller ezzel dicsekedett. Kiváló figyelmet tanúsítottak irányukban Csekonics és Martini tábornokok, Deschan adminisztrátor és Koppauer bíró. Nemcsak jó lakásról gondoskodtak számukra, hanem egyéb óhajukat is teljesítették. A mit másoknak, a kik hányaveti módon követelöztek, megtagadtak, azt ők az első szóra megnyerték.

A kéziratokat, könyveket a bécsi laktanya boltíves helyiségeiben katonai őrség őrizte, a hol Miller naponként megtekintette a ládákat.

A könyvtári dolgokon felül a várban volt elhelyezve a budai kamara pénztára, a kamarai és táblai levéltár, az államtanács és hadi tanács irományai, az udvari kancellária, a vámhivatal iratai néhány millió értékben, a német testőrség ruhatára, az udvar drágaságai stb. Természetes, hogy ily körülmények közt a vár a legszigorubb védelmi állapotba helyeztetett, a falakon ágyúk állottak, mindenfelé őrségek jártak és tilos volt bárkinek is a vár falai körül vagy mellett sétálni.

¹ Országos levéltár. Litt. Polit. A. 1805. Nr. 27310. A múzeumi igazgatóság irattára. A. 1805. Nr. 1.

A sok idegen beözönlése következtében szerfelett megdrágultak a városban az élelmi szerek. Nemcsak a polgárság panaszkodott, hanem Miller is, a kinek mindent kétszeres áron kellett a vendéglőben megfizetnie. Fokozta a drágaságot az a körülmény is, hogy a folytonos esőzés és havazás folytán a folyók kiáradtak, az utak pedig annyira megromlottak, hogy pl. a rendes postát két lovasnak kellett kísérnie, hogy ha valahol a vízben, sárban elmerülne, legyen a ki kihuzza.

A nagy szükség beálltával a közbiztonság is teljesen megrendült a városban és környékén. Megtörtént pl., hogy a lakosság legnagyobb része nem kapott hust, mert a mészárosoknak a Józsefvárosban lévő közös istállójából egy éjjel minden ökröt elhajtottak. Egy Aradról Temesvárra igyekvő molnártól pedig az úton elrabolták kocsiját, lovait, liztestét, mindenestől.

Világos, hogy ily viszonyok között Miller is kénytelen volt arról lemondani, hogy a könyvtár részére újabb dolgokat tudjon szerezni.

Még csak nem is találkozott olyan emberrel, a ki az irodalom iránt érdeklődést tanúsított volna. Annál többen voltak a kártya és kockajáték hívei. És a kik éltek-haltak az ujsághirekért. A kávéházakban többnyire bambergi lapokat olvastak, a melyekben elég kemény dolgok voltak megírva az udvar, a miniszterium és az egész monarchia ellen. Sem a neveknek, sem a méltóságoknak nem kegyelmeztek. Ilyesmit bizony nem lehetett Pesten tapasztalni. Fel is tette magában Miller, többi hivatalnoktársával egyetemben, hogy mindenhol meg fog ugyan jelenni, mindent meg fog hallgatni, mintha semmiről nem tudna semmit, de a monarchia kedvezőtlen viszonyai felől vitt beszélgetésekbe nem fog beleelegyedni.¹

Miller, a mint megérkezett Temesvárra, Martini várparancsnok útján azonnal értesítette a nádort, hogy a kéziratokkal együtt minden baj nélkül rendeltetése helyére ért. Széchényinek azonban csak 2 hét múlva, december 19-én írta meg a fentebbi híreket, azzal indokolván hallgatását, hogy megakartá várni az alkalmat, míg egyúttal jókivánatait is kifejezheti az új esztendőre.

A könyvtár legértékesebb tárgyainak sorsa felett aggódó

¹ Széchényi levéltár. I. kötet 9. szám, III. csomag 56. szám.

grófot bántotta Miller e figyelmetlensége. De még ennél is jobban bántotta, hogy Miller nem vitte magával Temesvárra a becses térképgyűjteményt. Bizonyára elfelejtette, mondotta egy alkalommal Miller Pesten maradt nejének. Miller azonban, hogy legalább e részben ne vádolhassa őt a gróf mulasztással, január 8-án írt levelében előadja, hogy ez nem rajta mult. Midőn a nádor magához hívatta és meghagyta neki, hogy a könyvtár becsesebb kéziratait és nyomtatványait Temesvárra szállítsa, ő kérdést intézett ő fenségéhez, hogy a térképeket is magával vigye-e? A nádor azonban ezt nem tartotta szükségesnek, miután azt hallotta, hogy a gyűjtemény hiányos, és az újabb térképek közül, a melyeket az ellenség leginkább használhatott volna, úgy szólván éppen semmi sincs meg. Ennélfogva nem merte a térképgyűjteményt magával vinni, hanem megbizta Grubert, hogy az alatt, míg ő távol lesz, katalogizálja azokat.¹

Gruber csakugyan hozzá is fogott a munkához; minthogy azonban a könyvtári helyiséget nem lehetett fűteni, kénytelen volt lakására vitetni a térképeket. Természetesen csak azokat, a melyek külön álló lapok voltak, mert hisz sok térkép volt még azokban a könyvekben is, a melyeket Temesvárra szállítottak, nemkülönbön azokban, a melyek a könyvpolczokon maradtak.²

A távollevő Millert Gruber szokta értesíteni a könyvtárban történetekről és a pesti hírekről. Elég sűrű levelei mintha csak számmunkra írt naplófeljegyzések lennének, oly sok jellemző apróságot hoznak tudomásunkra.

1805 november 16-án kelt soraiban biztosítja Millert, hogy helyét a legnagyobb veszély esetén sem hagyja el. Ha egymagam nem oltalmazhatom is meg — úgymond — az ország tulajdonát, mint a könyvtár tisztviselője, erőmhöz mérten, legalább szóval fogok az ellenségnél közbenjárni a könyvtár sértetlenségeért.³

December 10. A hadseregünkről érkező változó hírek és az itteniek rettenetes fecsegései arra birtak, hogy teljesen visszavonulva éljek, sehová nem jártam, folytonosan a kataloguson dolgoztam. Ónagyságát (Miller nejét) ezentúl gyakrabban meg fogom látogatni; őszintén szólva eddig Kitaibelné jajveszékeléseitől félttem. Midőn

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Gruber január 13-iki levele Széchényihez. U. ott.

³ Miller levelezése. 1V. 140.

az ellenség Pozsonyig nyomult és egy kisebb czirkáló csapat innen előre hatolt, a pesti közönség már azt hitte, hogy az ellenség Budáig meg sem áll. Pavonicsnak most mellettem kell dolgoznia. Széchényi gróf úr ő kegyelmessége azt mondotta, hogy mindkettőnknek engedelmeskedni tartozik, csak vegyem őt igénybe; »secessum et otium, non otia Musarum quaerit«. Örömmel végzek mindent hivatalom érdekében, csak kilátásom legyen valami jobb állásra, mert jelen helyzetemben nagyon nehéz lenne több évet eltölteni.¹

Deczember 29. A kényelemszerető Pavonics most egy időre Széchényi gróf úr házában van Szalay helyett, a kinek Erdélybe kellett utazni. Úgy látszik a fiú ezt maga eszelte ki, csak hogy ne kelljen mellettem a könyvtárban dolgoznia; nagyon igénybe vettem, pedig néha napokon át kimaradt, vagy későn jött; kerüli a munkát. Minthogy a térképek lajstromozásával elkészültem, most már a képekkel is rövid idő alatt rendben leszek. Ha könyvtárunk alkalmazottai magán munkálatokra használatnak fel, akkor a hivatal érdeke sokat fog szenvedni, s nem állok jót a következményekért. Ófensége, legkegyelmesebb főnökünk, Nagyságod közbevetésével ennek is végét vetheti. Ha ez tovább is így tart és még a képek áthozatalához sincs semmiféle segítségem, meg kell a munkának szakadnia, mert a mit a lajstromba bevezettem, azt Pavonicsnak kellene lemásolni és visszavinni.²

1806 január 3. Nem irhatom le az örömet, a mit nagybecsű, felette kedves levelének olvasásakor éreztem. Hogy Ön, nemes férfiú, jóindulattal viseltetik irányomban, becsesebb előttem a legnagyobb úr kegyénél. Kivánatos lenne, hogy minden hivatalban egyetértés legyen a tisztviselők közt, így nagyobb rend uralkodnék, és a szolgálat is sokat nyerne. Nagyságod barátsága elviselhetővé teszi helyzetemet. Vigasztalhatlan volnék, ha más lenne, mint a ki tényleg. Mert őszintén szólva nem vagyok képes a felvállalhatóságot elviselni, a mire az Ön nemes szíve nem is képes, mert Istennek hála tartom magam valaminek, és azt hiszem, jobb sorsot érdemelnék.

Valami nyomja a lelkemet, a min szeretnék könnyíteni és

¹ Miller levelezése. IV. 145.

² U. ott. IV. 149.

Nagyságod baráti lelke előtt feltárni. Ön nagyon sokat keresztül vihet őfenségénél. Kérem tehát, eszközölje ki számomra, hogy kitüntetésképpen a custosi czímet, sine emolumentis, elnyerjem. Azt gondolom irodalmi munkásságommal kiérdemeltem ezt; mert itt azt hiszik, hogy csak közönséges irnok vagyok, miután a pesti czímtár a scriptort hibásan irnoknak fordítja. Hiszen nem kívánok fizetésemelést, ámbár nehéz viszonyok közt élek, csak kissebbítésemet óhajtom elkerülni. Egy megyei táblabíró számára megfelelőbb a custosi cím és engem is jobban lekesitene a munkára. Quod nemini obest, et alteri prodest, haud denegandum esse puto. ¹

Január 19. Néhány nap előtt Széchényi gróf úr ökegyelmességénél ebédeltem; bemutattam neki katalogusomat, a mivel rendkívül meg volt elégedve, s azt mondotta, várakozáson felül sikerült. Magam is úgy vagyok meggyőződve, hogy nagyon szorgalmas voltam, mert már a czimereknél tartok, a melyeket rövid idő alatt szintén fel fogok dolgozni. Az egyes könyvekben lévő térképeket, metszeteket, czimereket könnyen ki fogom utólag írhatni, mihelyt a könyvtárban újból dolgozni lehet. Beszéltem ökegyelmességével a térképek, metszetek és czimerek lajstromai közé ékelendő értekezésekről is; teljesen osztja a mi véleményünket, tanácskoztam is már ez ügyben Schwartznerrel, Schediussal és Haliczkyval.

A kegyelmes úr nem sokáig találta szeretetreméltónak a kedves Pavonicsot; néhány nappal előbb ismét visszaküldte hozzám a jeles férfiút, mert úgymond még terítésre sem használhatta kellően, annál kevésbé használhatta írásra. Azonban alig került ki a gróf házból, már is hátfájást és köszvényes rohamokat kapott, a mit azonban én iskolabetegségnek tartok. Akkor járt be, a mikor neki tetszett; legtöbbször dél felé, fél tizenegykor, délután pedig négykor. Mióta megmondtam neki, hogy ezt nem fogom tovább tűrni, valamivel korábban jön. Proxime, credo, recidivam patietur. Schickmayer ágens úr ⁵ nem akarja ebben az évben az ujságot ingyen küldeni. Ezzel a crassae indolis emberrel többé mit sem akarok. Őt is, a hozzá hasonlókat is rendre taníthatná őfensége.

¹ Miller levelezése. V. 2.

⁵ A királyi kamara és helytartótanács ágense és a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung kiadótulajdonosa.

Belnay¹ sem egészíti ki az előbbeni évfolyamot, az ideiből pedig egy számot sem küldött. Több levelemre nem is válaszolt.²

Január 23. Sok számottevő embernek nem tetszik könyvtárunk Széchényiano-Regnicolaris elnevezése; ki is jelentették, hogy e miatt nem járulnak hozzá gyarapításához. Ma kaptam egy csomó új magyar sajtóterméket a helytartótanáctól ezzel a címmel: »ex officio Regnicolari Bibliothecae Pesthiensi.« E helyen úgy látszik következetesen elhagyják a Széchényiano elnevezést stb.³

Miller, daczára annak, hogy a háború a pozsonyi békével december 16-án befejezést nyert, nem mert a visszatérésre gondolni. Ha a tél folyamán kellene visszautazni — írja Széchényinek december 19-ki levelében — a mitől az Isten őrizzen, legalább két hétig eltartana az utazás, a mely nemcsak a gondjainkra bízott dolgokat, hanem életöket is veszélyeztetné.

Majd abban állapotodott meg, hogy nem mozdul ki Temesvárról tavaszig és ekkor, hogy a kincstárt megkímélje a rengeteg költségtől, a Dunán hajón fogja a gyűjteményt visszaszállítani. Csak arra kérte Széchényit, mint az intézet alapítóját, eszközölje ki a nádornál, hogy külön rendelettel utasítsák a visszautazásra, miszerint e rendeletre hivatkozva fordulhasson szükség esetén a hatóságokhoz a kívánt támogatásért.⁴

Bármennyire rettegett is azonban az úttól már előre, a visszatérést nem lehetett sokáig halasztania, mert a mint a nagy téli hideg kissé fölengedett, a nádor elrendelte a gyűjtemény visszaszállítását; a mi márczius közepén minden nagyobb baj nélkül meg is történt.

Mialatt a Temesvárról visszahozott kéziratokat és könyveket előbbeni helyükre újból beosztották, mindinkább valószínűvé vált, hogy az egykori pálos kolostor teljesen a központi papnevelő céljaira fog átengedtetni, a Széchényi-országos-könyvtár pedig kénytelen lesz az épületből elköltözni.

Az effelől városszerte szállongó hírek eljutottak Kovachich

¹ Szerkesztette és kiadta az Ephemerides Statistico-Politicae című hírlapot.

² Miller levelezése. V. 3.

³ U. ott. 4.

⁴ Miller január 8-ki levele Széchényihez. Széchényi levéltár. I. kötet 9. szám, III. csomag, 56. szám.

füleihez is, a ki márczius 28-án Millerhez intézett levelében azzal az ajánlattal állott elő, hogy vigyék át a Széchényi-országos-könyvtárt Budára, fel az Erdődy-féle házba, a hol ő is lakott. Ő hajlandó lenne az általa bérelt helyiségekből négy szobát, két kétablakosat és két egyablakosat három évre ingyen átengedni a könyvtár céljaira, megelégedvén a szomszédos két szobával, a melyeket ellehetne zární amazoktól. Sőt ha szükségesnek mutatkoznék, még ezekből is átengedne egyet. A szobák magasak, világosak és a tűzvész ellen is eléggé biztosítva vannak, a mennyeiben a tetőn kívül még két emeletet kellene a tűznek előbb elpusztítania, hogy odáig jusson. A könyvtári személyzet is könnyebben és jutányosabban kaphatna itt szállást, mint Pesten. Emellett a szállítás sem okozna nehézséget ily csekély távolságra. Mindenesetre tekintetbe kellene venni azt is, hogy a könyvtár nem a tanuló ifjúság használatára létesült, sőt maguk a tanárok is ritkán veszik igénybe, mert az ő céljaikra ott van az egyetemi könyvtár. A többi pesti ember pedig inkább kereskedéssel, mindenféle vállalatokkal, vagy szórakozással tölti az idejét, mint irodalommal. Akik mégis fel akarnák keresni a könyvtárt, vagy ha az idegenek óhajtanák látni, ezek Budára is könnyen átmehetnek. Most a budai hivatalokban foglalatosságok, a kiknek pedig szükséges lenne a hazai történelemmel foglalkozni, meg vannak fosztva e jótéteménytől, kénytelenek szabad idejüket a kávéházban eltölteni, és hogy itt üldögélhesenek, amúgy is csekély fizetésükből játéokra, vagy kávéra költeni. Kéri, terjeszsze ajánlatát az illetékes tényezők elé és annak idején tudósítsa őt az eredmény felől.¹

Miller ápril 7-én válaszol Kovachich levelére. Nagylelkű ajánlatát — úgymond — csak helyeselheti, az ügy azonban éppen most válság előtt áll. Széchényi nem akarja magát minden jogából kiforgattatni engedni és arra törekszik, hogy a könyvtár, miután már annyit költött a terem kifestésére, továbbra is megmaradjon a papnevelő épületében. De ha mégis bekövetkeznék az eset, hogy a könyvtárnak ki kellene hurczolkodnia, úgy legalább azt kívánja keresztül vinni, hogy ne magánlakásban, hanem valamelyik kincstári épületben helyeztessék el. Bärnkopf püspök ellenben titokban oda működik, hogy királyi rendeletet eszközöljön ki

¹ Miller levelezése. V. p. 4.

a könyvtár mostani helyiségeinek mielőbbi kiüresítésére, miután ő csak egy évre egyezett bele a termék átengedésébe, ez pedig már letelt. A nádor semmi esetre sem akar Budára átmenni a könyvtárral, hanem megbízta őt, hogy Pesten keressen erre alkalmas helyiséget és azt három évre bérelje ki. Már tárgyalt is erre vonatkozólag a városi hatósággal, de még nem talált megfelelő épületet. Ha lesz is ilyen, a rengeteg házbér mindenkit el fog riasztani ettől a tervtől. Ujabb nehézséget idézett elő az a körülmény, hogy Széchényi boszankodva értesült erről az intézkedésről és most minden áron meg akarja hiúsítani. Úgy látszik attól tart, hogy a házbért neki kell megfizetnie. Ami őt magát illeti, ilyen viszonyok közt nem marad más számára hátra, mint hallgatni és a kibontakozást a Gondviselésre bízni. Kovachichnak azt javalja, terjesztesse fel Brunszwik gróf vagy más ily előkelő állású úr által ajánlatát a felséghez és hasson oda, hogy kívánsága szerint történjék. Ő, bármint lesz is, hallgatni fog. Már odáig jutott ugyanis, hogy ha rövid időn belül nem változnak meg a dolgok, visszatér oda, a honnan jött.¹

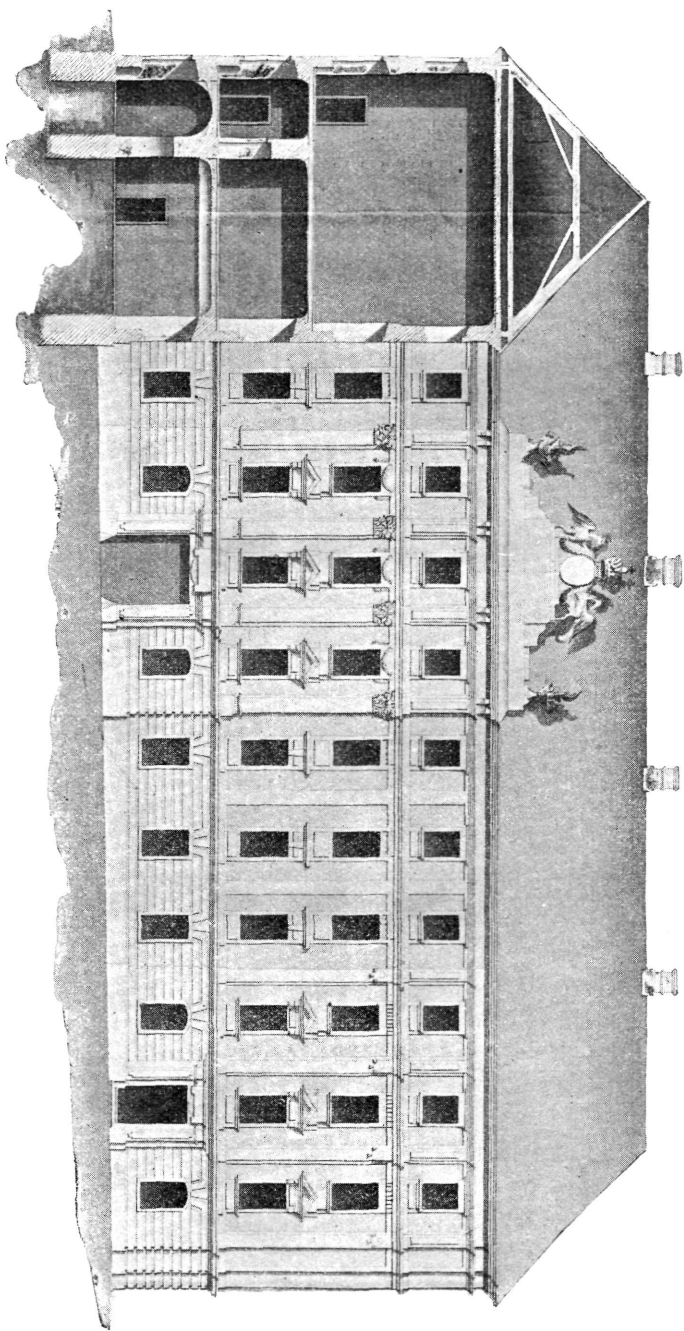
Sajnos, sem a nádor hathatós pártfogása, sem a helytartótanács jóindulatú felterjesztései nem tudták ellensúlyozni az udvarnál Bärnkopf érveit és a felség, az eddigi késedelmeskedés felett nemtetszését nyilvánítva, 1806 június 3-án szigorúan meghagyta, hogy »az ügynevezett Széchényi-könyvtár« a pálos kolostorból haladéktalanul kihelyeztessék, a helyiségek pedig a központi papnevelő könyvtára számára engedtessenek át. A királyi rendeletet a magyar udvari kancellária június 6-án tette át a helytartótanács-hoz azzal a felhívással, hogy be nem várván legutóbbi felterjesztésére a legfelsőbb elhatározást, azonnal lásson a felség intézkedésének foganatosításához és eljárásáról mielőbb tegyen jelentést.²

A helytartótanács nem tehetett egyebet, mint hogy sietett a rendeletnek eleget tenni. Intézkedett, hogy a könyvek, kéziratok stb. ládába rakassanak és az épület földszintjére szállíttassanak. Azután felhívta az építészeti hivatal igazgatóságát, hogy a Széchényi-országos-könyvtár részére az egyetemi templomhoz kelet felé csatolt egyetemi épületben, úgy mint ezt már az 1805 márczius 5-én a felséghez intézett felterjesztésében kifejtette, a kijelölt

¹ Kovachich levelezése. 1806—7. Nr. 89.

² Országos levéltár. Kancelláriai osztály. A. 1806. Nr. 13101.

A RÉGI EGYETEMI ÉPÜLET AZON RÉSZÉ, A HOVA A SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS-KÖNYVTÁR A PÁLÓS KOLOSTORBÓL ÁTVIETETVE.

helyiségeket, a könyvtár örével egyetértve, mielőbb alakítsa át, rendezze be, szerelje fel, hogy a könyvtár a közhasználat céljaira mielőbb újból megnyitható legyen. Mert különben attól lehet tartani, hogy a közjó előmozdítására irányzott azon buzgalom, a melyet Széchényi példája az emberekben életre keltett, ismét ki fog veszni a szivekből, ha azt látják, hogy a közintézetek mily hányattatásnak vannak kitéve.¹

Miller elég jókor tudomást szerzett a junius 3-iki királyi rendelet tartalmáról; Széchényinek azonban csak július 20-án írta meg, hogy — úgymond — előbb kéz alatt megtudhassa, mi fog ezután következni. E nap reggelén azt hallotta egyik hitelt érdemlő egyéniségtől a nádor udvarából, hogy a helytartótanács intézkedett, miszerint a könyvek ládába rakatván Budára vitessenek és itt boldogabb időkig az egykori ferenczrendi templomban őrizteszenek. Ő, nehogy elhamarkodásból valamit a gróf ellenére tegyen, semmiféle irányban nem tesz semmit; senkit nem kérdez, senkihez nem megy, s ha kérdezik, azt feleli, hogy nem tud semmiről.²

Széchényit valósággal lesújtotta a legfelsőbb rendelet. Fájdalmas elkeseredésében helyrehozhatlan csapásnak tekintette a királyi intézkedést, a mely az intézet egész jövőjét, fennállását veszélyezteti. Nem csak a terem díszítésébe ölt sok pénzt sajnálta, hanem attól félt, hogy ha a könyvtár most helyéről kimozdul, mindaz, a mit ő oly sok esztendő fáradságával megalkotott, a miért annyit áldozott, gyümölcsözetlenül, kellő gondozás, felügyelet nélkül fog ki tudja meddig és hol heverni.

Augusztus 4-én Csokonyáról értesíti Millert, hogy a legközelebbi napokban Pestre érkezik és azonnal jelentkezik a nádornál. Addig szerezze meg számára a királyi leirat és a helytartótanács felterjesztésének másolatát. Bevallja, hogy ő is előre látta, a mi bekövetkezett, de későbbre várta.³

Pestre jövén, első teendője volt az intéző körökkel érintkezésbe lépni, és az ügy állása felől tájékozódni. Ekkor, ámbár nagyon kevés biztatót hallott, arra határozta magát, hogy még egy végső kísérletet tesz a rendelet végrehajtásának megakadályozására.

¹ Országos levéltár. Kancelláriai osztály. A. 1806. Nr. 8234.

² Széchényi levéltár. I. köt., 9. szám, III. csomag, 56. szám.

³ Miller levelezése. V. 54.

1806. augusztus 20-án folyamodványt nyújt be ő felségéhez, a melyben tartózkodás nélkül kiönti szívének minden keservét.

Néhány év előtt — írja ebben — Felséged legmagasabb kegye engedélyt adott arra, hogy gyűjteményeimet hazámnak felajánlhassam, a legfőbb kormányzó hatalom székhelyén a nyilvános használatnak átadhassam és — saját költségemen — újabb szerzeményekkel gyarapíthassam, fejleszthessem.

Felségednek legmagasabb kegye, Magyarország iránt érzett veleszületett jósága, atyai jóindulata még arra is kiterjedt, hogy ezen gyűjtemény számára a jövőbeli gyarapodás befogadására is alkalmas helyet engedett az egykori pálos kolostorban, a mai papnevelő épületében; úgyszintén a gyűjtemények felügyeletével megbízott tisztviselőknek és szolgának egyrészt ugyanott lakást, másrészt rendes évi fizetést juttatott.

Meghatva ezen atyai nagylelkűség által, (mely a magyar ember előtt örökre felejthetetlen, a külföld előtt pedig mindenkor tiszteletre méltó és megbecsülhetlen lesz), némely hazámfia áldott királyának fenséges példája által buzdítva, már megkezdette a legfelsőbb jóváhagyással nemzeti tulajdonná vált gyűjteményt olyan ajándékokkal gazdagítani, a melyekből sok tárgy évszázadokon keresztül családi ereklye gyanánt örözlött, s a melyek a Nemzeti Múzeumba jutva, megmentettek a feledékenységtől. Én magam is mindent elkövettem a gyűjtemények növelésére, gazdagítására. Főleg pedig az által is kifejezni óhajtottam Felséged iránt érzett határtalan hálámat, hogy Felségednek, mint az idővel hírnévre és jelentőségre szert tevő Nemzeti Múzeum első megalapítójának szobrát márványba véstem.

Alig állott fenn a Felséged által több ízben kegyesen kibocsátott rendeletek erejénél fogva az intézet, örvendetes kilátással tekintvén a jövő fejlődése elé, midőn a központi papnevelőnek a már többször említett pálos kolostorba való áttelepítése alkalmával Bärnkopf püspök kinyilatkoztatta, hogy ugyanazon helyiségekben, a melyek a boldog emlékezetű József császár idejében több száz növendék befogadására alkalmasoknak bizonyultak, ő félannyit sem képes elhelyezni.

Először tehát eltávozott az épületből a kúria, levéltárával és szegény alkalmazottjaival. Azután elveszítette a nemzeti könyvtár személyzete reménységét, hogy a neki itt kegyesen engedé-

lyezett lakáshoz hozzájusson. Végre a helytartótanácsához legközelebb leérkezett legfelsőbb elhatározás elrendeli, hogy még az a terem is, a melyben a gyűjtemények nagy része, sok gondnal és fáradtsággal, az én költségemen már elhelyeztetett és elrendeztetett, azonnal kiüríttessék.

Felséges Uram! Itélje meg Felségednek mindenre kiterjedő bölcsessége és igazságszeretete azon fájdalmas érzést, a mely szükségképpen eltöltött annak láttára, hogy mily meg nem érdemelt és előre nem látható sors éri a gyűjteményeket.

A legnemesebb szándék által vezéreltetve, hogy t. i. tudni-vágyó honfitársaimat egy nyilvános és kellő felügyelet alatt álló könyvtár használatára szoktassam, és így az igazi, hasznos felvilágosodást, azzal szemben, a mi az eldugott könyvgyűjteményekben halmoztatik össze, előmozdítsam, megvontam gyermekeimtől a fáradhatatlan szorgalommal összegyűjtött, több ezer forint értékű kincset és ezt legfelsőbb beleegyezéssel hazámnak ajándékoztam; ez úton is, e tekintetben is meg akarván örökíteni uralkodómnak a magyar királyság javára irányított, száz és száz alkalommal nyilvánuló kegyességét. És elértem azt, hogy ezen intézet révén és a költségemen megjelent katalógus útján a külföld is meggyőződést szerezhetett magának affelől a csodálatos haladás felől, a melyet a magyar királyság, a felséges uralkodóház atyai bölcs kormányzása alatt, a tudomány és művészet terén elért. És most, a mikor mindezt a legnagyobb önzetlenséggel végrehajtottam, azt kell látnom, hogy a nemes szándékkal alkotott mű — s ez a legfájdalmasabb — még életemben romba dől, hogy sok sok esztendő szorgalmának gyümölcse tönkre megy, bizonytalan időre, egy bizonytalan rendeltetésű épületbe kerül, a reá fordított költség kárba vész és Felséged szobra, valamint a főherczegnádor arczképe, hasonló, magas személyeikre sérelmes jövőnek néznek elibe. Sőt még a Felséged által jóváhagyott felirat is: »*Bibliotheca-Széchenyiano-Regnicolaris*« kicsinylöleg ekként módosítatik: »*sic dicta Széchenyiana Bibliotheca*«.

Bizonyára kell hogy kimondhatatlan fájdalmasan érintsen ez nemcsak engem, hanem mindazokat, a kik hasonló önzetlenséggel ajánlották fel a nemzeti intézetnek a birtokukban lévő drágaságokat és ritkaságokat. De a nemzet többi fiát is, a kik kétségtelenül készek voltak még nagyobb áldozatokra, fájdalmasan érinti és

visszariasztja az a látvány, hogy ebben az országban, a hol még számos intézetre, alapítványra és adományra lenne szükség, mely czelokra már nem egyszer megkísérlették egy közalapot összehozni, éppen az az intézmény szenved hajótörést és lesz használatlanul saját sorsának átengedve, a mely az államnak egy krajczárjába sem került, hanem kizárólag egy magánember buzgalmából és áldozatkészségéből létesült.

A magyar ember, Felséges Úr, örömet ad és önzetlenül ad. Ha azonban azt tapasztalja, hogy tartania kell nemes szándékának félremagyarázásától, vagy attól, hogy alkotásai a megváltoztatásnak, a megsemmisülésnek lesznek kitéve, különösen pedig ha ilyesmi hőnszeretett uralkodójának nevében történik, a kinek kedvéért kész minden áldozatra, a kinek tetszése és támogatása őt egyedül tartja fenn, akkor bátortalanná válik, bizalmatlanná lesz és nem egykönnyen szánja rá magát újabb áldozatokra.

Én magam is, megvallom őszintén, minden dicsekvés nélkül, ezen reám nézve oly fájdalmas legfelsőbb elhatározás leérkezte előtt, felvillanyozva Felséged tetszésnyilvánítása által, még többet is szándékoztam a nemzet dicsőségére tenni, részben a magam munkájával, részben a gyermekeimnek utolsó intézkedésében adandó utasítás erejével, a melyhez nem mulasztottam volna el Felségednek legmagasabb jóváhagyását legalázatosabban kikérni. Azonban a szomorú tapasztalat, a melyben most részem volt, arra késztet, hogy elfojtsam magamban azokat a vágyakat, a melyek csak nem rég is oly kedvesek, oly szentek voltak előttem.

Az itt alázattal előadott okoknál fogva, de még inkább Felséged veleszületett jóságában bizakodva, hódolatteljesen bátorodom esedezni, hogy a szóban forgó gyűjtemény továbbra is a papnevelő épületében hagyassék. Hízelvek magamnak azzal, hogy a nemzet az első kínákozó alkalmat meg fogja ragadni, hogy ő királyi fensége hatalmas vezetése alatt és az én jelentéktelen hozzájárulásom mellett, ezen általa oly nagyabecsült kincset, a melyet, merem mondani, mert egyetlen a maga nemében, a külföld is megsodál, ne hagyja elárvultan és gondozás nélkül. Talán maga Bärnkopf püspök úr is, kinek könyvtárát különben is csak a pihenésre szánt idő alatt használhatják a szükséges könyvekkel ellátott növendékek, nyugodtan bevárhatja ezen rövid határidőt és elhalaszthatja egy ideig könyveinek elhelyezését, ha

tudomással fog bírni arról, hogy az országos könyvtárnak, a számára legkegyelmesebben kijelölt helyről való száműzetése és olyan helyre való áthelyezése, a hol sem felállítani, sem megőrizni nem lehet, a nemzetet megdöbbsenti, a külföldet bámulatba ejti, a Felső atyai szívét pedig abba a kellemetlen helyzetbe juttatja, hogy választania kell az említett püspök úr kérelme és az egész nemzet óhaja és várakozása közt.

Bocsásson meg Felsőged, alázattal kérem, ha lelkem belsejét talán szabadabban tártam fel, mint kellett volna. De én első szolgálati évenemről kezdve kötelességemnek tartottam uralkodómhoz úgy beszélni, mint a gyermek szól atyjához.¹

A magyar udvari kancellária szeptember 25-én azzal küldötte le Széchényi folyamodványát a helytartótanácsnak, hogy tekintetbe vevén a már tett intézkedéseket, mondjon véleményét a gróf kérelmére vonatkozólag.²

A helytartótanács erre előadta, hogy előre látta a fájdalmas megdöbbenést, a mely a gróf soraiban kifejezésre jut, hiszen már előbb is különféle terveket nyújtott be annak lehetővé tételére, hogy a könyvtár legalább addig megmaradhasson a felső által 1802-ben kijelölt termekben, a míg egy újabb s a nemzethez méltó helyről történik gondoskodás. A helytartótanács annál inkább óhajtott és szorgalmazta ezt, mert azt tapasztalta, hogy a gyűjtemény napról-napra gyarapszik, hogy a gróf a könyvtártermet ő felsőge alabastrom-szobrával, nemkülönben a nádornak, mint az intézet védnökének arczképével díszítette, a mennyezetet a tudósok arczképeivel ékesítette, úgyszintén ismerte a gróf által ajándékozott éremgyűjtemény értékét is. Miután azonban a felső, a papnevelő igazgatójának többszöri kérelmezése által indítatva, az eddigi késedelem felett nemtetszését nyilvánítva, a könyvtár haladéktalan kihelyezését elrendelte, a helytartótanács azonnal hozzálátott a legfelsőbb parancs végrehajtásához. Nem lehet tehát csodálni, hogy midőn a gróf az általa sok éven keresztül nagy gondnal és költséggel létesített gyűjteményt helyéből kimozdítani és egy oly ideiglenes helyiségben látta újból felállítani, a hol a gyűjteményt sem kényelmesen és

¹ Országos levéltár. Kancelláriai osztály. 1806. Nr. 9549.

² U. ott.

biztosan elhelyezni, sem pedig a használatra átengedni nem lehet, fájdalma még inkább növekedett.

Hogy tehát úgy a könyvtár s a most meglévő gyűjtemény, mint a hazafias áldozatkészségből még ezután keletkezendő gyűjtemények részére meg legyen az alkalmas helyiség s hogy ne csak a gróf, hanem az egész ország tapasztalja, miszerint ő felsége, bár más természetű gondok kötik le érdeklődését, népeinek művelődésére és főleg Magyarország haladásának előmozdítására figyelemmel akar lenni, a helytartótanács arra kéri a felséget, méltóztassék a létesítendő nemzeti intézet legközelebb felterjesztendő tervét jóváhagyni és kegyes pártfogásába venni. Ez egyúttal hűséges nemzete iránt érzett kegyes jóindulatát is örökre hirdetni fogja.¹

Széchényi folyamodványát most már a helytartótanács is csak ennyiben vélte támogathatni. Nem is vezetett eredményre a grót lépése. 1807 május 8-án a magyar udvari kancellária értesítette a helytartótanácsot, hogy ő felsége ragaszkodik előbbeni elhatározásához a könyvtár kiköltöztetését illetőleg.² Egy más alkalommal pedig felhívta a helytartótanácsot az említett nemzeti intézet tervének felterjesztésére.³

Így jutott a Széchényi-országos-könyvtár az egykori páloskolostorból az egyetemi épületbe, a hol a helyiségeket a nádor megfelelően átalakíttatta, puhafaszekrényekkel bebútoroztatta, a könyvtár személyzete pedig, a mely az új helyen most már lakást is kapott, a gyűjteményt nagy vesződéssel újból felállította.

A könyvtár vándorlása annál fájdalmasabban érintette nem csak a könyvtár megalapítóját, hanem az intézet sorsa iránt érdeklődő hazafiakat is, mert az utóbbi évek nekilendült fejlődése a legszebb reményekre jogosított mindenkit. A könyvtári anyag örvendetesen gyarapodott, a rend megszilárdult, a kezelés pontosabb lett, a tisztviselők pedig mind nagyobb buzgalommal láttak hozzá az egyes katalogusok megírásához.

A mi a könyvtárba beérkezett, az, lehet mondani kizárólag ajándék volt. Miller ezen ajándékok pontos feljegyzésére az 1805. év kezdetén külön naplót nyitott, a melyet Protocolum Patrio-

¹ Országos levéltár. Litt. Polit. A. 1806. Nr. 21373.

² U. ott. Kancelláriai osztály. Nr. 10972.

³ U. ott. Nr. 11510.

philorum-nak nevezett el.¹ A naplóba utólag bevezette az 1803. és 1804. évek gyarapodását is. Az 1805. év elejétől pedig a beérkezés sorrendje szerint pontosan beiktatta, mi, mikor, kinek adományából

PROTOCOLVM

PATRIOPHILORVM

quorum
Studio, Munificentia, et Generositate

MVSEVM.

NATIONALE HVNGARICVM

confluxerit.
Codicibus impressis, et manuscriptis, Chartis
varii argumenti autographis, Tabulis geogra-
phicis, Scutis gentilitiis, Iconibus diuersi ge-
neris, Mineris, et aliis Naturae Productis,
Numis, Armis, Antiquitatibus, Raritatibus,
Machinis mechanicis, multifariis Pretiosis
Artefactis, Statuis, Aere Parato, Fun-
dationibus, aliisque Donis
execratis, auctum, et locupletatum f.
ab Anno
M D. ccc. III. - 1814.

A KÖNYVTÁR ELSŐ NÖVENDÉKNAPLÓJÁNAK CZÍMLAPJA.

jutott a könyvtár birtokába. Ez a napló, a melyet Miller az 1814. évig bezárólag sajátkezűleg vezetett, nemcsak a Széchényi-országos-

¹ Múzeumi kéziratár. Fol. Lat. 71.

könyvtárnak, hanem egyúttal a Magyar Nemzeti Múzeumnak is első növedéknaplója, melynek feljegyzései érdekes képét adják az intézet fejlődésének.

Kezdetben nem járt sok munkával a napló vezetése. Nem egyszer napokon, sőt heteken át nem érkezett be semmi.

Az 1805. év gyarapodása pl. ez volt: Január 7-én Kubinyi Péter 11 drb XVII. századbeli nyomtatványt küldött be, 12-én Horkovich József 4 nyomtatványt, 18-án Eszterházy József gróf 13-at, február 6-án Schedius tanár 17-et, 10-én Gotzig tanár Kassáról 2 kéziratot és 4 nyomtatványt, 15-én Gruber Antal 1 török írást, 2 kéziratot, 2 könyvet, 19-én Kubinyi Péter ismét 7 drb XVII. századbeli nyomtatványt, 25-én Mészáros Mátyás tanár 3 könyvet, március 9-én Mészáros András orvos 1 kéziratot és 4 nyomtatványt, 12-én Mérey Sándor 10 periratot, 18-án Patsay Péter 6 nyomtatványt, 22-én Barabás táblai alleveltáros 1 nyomtatványt és 11 periratot, 27-én Kubinyi ismét 8 régi magyar nyomtatványt; ápril 4-én Aranka György 8 könyvet, 6-án Demjén Sámuel 2 kéziratot, 16 nyomtatványt, 14-én Wolf András 3 könyvet, 16-án Kitaibel Pál 2 könyvet. 21-én Szepessy Ferencz 3 könyvet, 28-án Bérczy János 1 kéziratot és 5 könyvet; május 2-án Skolka András 14 nyomtatványt, 10-én Josits Kosmos 3 szerb nyomtatványt, 18-án Miller 12 könyvet, 21-én Eggenberger könyvkereskedő 1 kéziratot, 9 nyomtatványt; június 3-án Kubinyi újlag 3 régi magyar nyomtatványt, 10-én Csergő Ferencz 7 könyvet, 21-én Landerer könyvkereskedő 2 kéziratot és ugyanannyi nyomtatványt, 28-án Szentgyörgyi György 1 oklevelet, 2 könyvet; július 7-én Lászlóvszky József 5 könyvet, 21-én Ráth Pál 3 nyomtatványt, 29-én Plachy András 1 könyvet és 1 kéziratot; augusztus 10-én Sebastianovich Imre 6 nyomtatványt, 15-én Skolka András 6 nyomtatványt, 21-én Miller 11 könyvet, 27-én Szilasy József a Magyar Hirmondó és Kurir 13 évfolyamát, 28-án Spillenberg József 6 nyomtatványt; október 5-én Trattner Mátyás nyomdász 10 nyomtatványt, 19-én Haliczky András 5 nyomtatványt; november 9-én Révay László báró 1 szobrot, 1 darab római téglát, 15-én Eszterházy József gróf 16 nyomtatványt, 16-án Schedius tanár 10 nyomtatványt; december 2-án Plachy András 21 nyomtatványt, 9-én Sprung Antal 1 íjat és 2 nyilat, 15-én Radványi András csanádi kanonok 8 kéziratot.

E szerint 1805-ben 42 egyén 327 nyomtatványt és kéziratot, 2 oklevelet, 1 szobrot, 1 római téglát, 1 ijt és 2 nyilat ajándékozott a Széchényi-országos-könyvtárnak.

1806-ban némileg csökken az érdeklődés, a mennyiben 25 egyén csak 242 kéziratot és nyomtatványt, úgyszintén 3 régi urnát küldött be az intézetnek.

1807-től ismét növekszik a szám: 47-en 215 drb nyomtatványt és kéziratot ajándékoznak a könyvtárnak, ezen felül egy egyszemű malacot borszeszben, 372 drb magyarországi ásványt, 1 régi, bikát ábrázoló szobrot, tengeri csigákat, 1 régi ezüstgombot, 1 lőportartót, 1 régi palaczkot, 1 nemesi czimert, 1 régi ezüstgyűrűt, 2 régi pénzt és 1 földabroszt.

Nem szerepelnek a Protocolum Patriophilorum lapjain azok a könyvek, kéziratok, a melyeket Széchényi, részint hogy a régi hiányok kiegészíttessenek, részint hogy a külföldi magyar vonatkozású munkák megszereztesse, folyton nagy áldozatokkal gyűjtött és ajándékozott a könyvtárnak. Ezek először Tibolth kezeihez jutottak, a katalogus pótköteteibe való felvétel céljából. Mikor azután Tibolth végzett velük, Sopronban szépen beköttette és egyszerre nagyobb tömegben Pestre szállíttatta.

Tibolth és Miller többször váltanak levelet erre vonatkozólag. 1805 ápril 7-én is ezeket írja Tibolth Millernek: várom a lipcsei árverésen megvásárolt könyveket; megrendeltem a külföldi magyar vonatkozású munkákat is, minek következtében a könyvtár ismét néhány száz darabbal fog gyarapodni. Mindezeket beköttettem Sopronban és pedig csinosan, hogy külsőleg is tetszetősek legyenek. Egy kérésem is van: néhány illyr, görög és szláv nyelven megjelent munkát küldök, miután ezeket itt senki sem tudja elolvasni; légy szives címeket pontosan leiratni és latinra lefordíttatni, hogy a katalogus II. pótkötetébe felvehessem. Légy jókedvű és munkálkodjál buzgalommal a félreismert, de mindenesetre hasznos intézet javán.¹ Szeptember 24-én kelt levelében ismét ezt olvassuk: az országos könyvtár részére több láda könyv és kézirat van itt, a melyek bármikor elküldhetők. Főleg Lipcsében vásároltam szép dolgokat, a melyekben örömed fog telni. Mennyire sajnálom, hogy hazánkban a tudományos intézetek oly kevésé

¹ Miller levelezése. IV. 85.

virágzanak; de így van ez mindig, ha a világosság a sötétséggel küzd.¹

A mit egyes magánosok ajándékoztak a könyvtárnak, vagy a mi csekélység köteles példányok czimén beérkezett, azt viszont Miller küldötte el időnkint Tibolthoz, hogy a katalogusba ezek is felvehetőek legyenek. Ez az ide-oda való küldözgetés azonban, a mit különben Széchényi alapítólevelében kikötött magának, nem tetszett Millernek. És még kevésbé tetszett neki, hogy Tibolth arról a több láda könyvről és kéziratról beszélt, a melyet mint Széchényi újabb szerzeményeit, legközelebb Pestre volt küldendő. Hiú, kicsinyes lelke attól tartott, hogy Széchényi nagyarányú küldeményei mellett az ő apróbb szerzeményei majd számba sem vétetnek. Pedig dicsekedve szokta emlegetni, hogy csak 1803. augusztus 14-étől 1805. január 31-éig is ezer darab nyomtatványt és kéziratot szerzett a könyvtárnak. Nem tudta tehát megállni, hogy Tibolthnak azt ne válaszolja fentebbi levelére, hogy a Sopronban lévő könyvekből 10—15 ládára való részben egyes magánosok ajándékaiból, részben pedig a helytartótanács által küldött köteles példányokból származik, nem pedig Széchényi vásárlásaiból.

Tibolthot igazságszeretete arra készítette, hogy szigorúan meg rója ezen valótlan állítást. Leveled tartalma — olvassuk 1806. november 14-én Millerhez intézett soraiban — nem tesz tanúságot ismert igazságszeretetedről, mely mindenkinek megadja a magáét. Midőn ezeket irtad, elhagyott méltányosságod és egyedül rosszindulatodra hallgattál. Hiszen jól tudod, hogy azok a magánosok csupán kisebb könyvecskéket, értekezéseket (a melyek közt igaz, hogy több ritkaság is volt), ajándékoztak a könyvtárnak, a helytartótanács pedig pár lapnyi költeményeket, prédikációkat küldött, úgy hogy Budai munkáinak kivételével egy művet sem kaptunk ilyen módon. A magánadományokat bátran elhelyezheted egy ládában, a helytartótanács küldeményeit pedig egy zsebkendőben. Ha a Széchényi-féle vásárlások nem lennének, honnan vennők ládászámra a könyveket, hogyan adhatnánk egy második pótkötetet a katalogusból? Talán a te pár száz értekezésedből és versedből telnék ez? Lám! így alkotunk magunknak szenvedélyeink hatása alatt helytelen ítéletet. Ha a kötések elkészülnek, az összes

¹ Miller levelezése. V. 64.

itt lévő könyveket, a melyeknek háromnegyed részét Széchenyi pénzén vásároltuk megkapod; ez lesz a legjobb czáfolat állításaidra és ezzel foglak arra kényszeríteni, hogy a jövőben mindenkinek add meg, a mi őt megilleti. Hogy minden, a magyarságért áldozatot hozó alapító csipkedéseknek van kitéve, mutatja Marczibányi esete is, a kit úgyszólván kényszerítettek arra, hogy alapítványa tervét feladja. Széchenyi sem várhat mást, főleg azoktól nem, a kiknek hivataluk, vagy hivatásuknál fogva az intézet javán kellene munkálkodniok. Igyekeztem rábirni őkegyelmességét, hogy többet ne küldjön fel, hogy ekként vége szakadjon a kezelést illető panaszoknak. Úgyszintén arra is iparkodni fogok rábirni a kegyelmes urat, hogy miután másrésről úgyis annyira gyarapszik a könyvtár, ezentúl kevesebbet költsön könyvekre. Hoc joco dictum.¹

Bármennyire szerette volna is azonban Miller Széchenyi újabb szerzeményeit kissebbíteni, annyi bizonyos, hogy sem a magánadományok, sem a köteles-példányok nem gyarapították nagyobb mértékben a könyvtár anyagát.

Ami az ajándékokat illeti, tudjuk, hogy 1805—1807-ig, vagyis három év alatt mindössze 784 kézirat és nyomtatvány jutott e czímen a könyvtár birtokába, és e nyomtatványok is a legnagyobb részben jelentéktelen apró nyomtatványok voltak.

A köteles-példányok száma pedig még a kevesnél is kevesebb volt. Mutatja ezt azon körülmény is, hogy a helytartótanács 1807 június 23-án, hivatkozással az 1804 február 28-iki rendeletre, felhívja az összes hatóságokat, gondoskodjanak arról, hogy e rendeletnek érvény szereztessék, felvilágosítván a nyomdatulajdonosokat, hogy a nyomdai engedély nem számítható a nemesi előjogok közé, hanem miként ez más művelt népeknél is történik, a legfőbb kormányzói hatalom szokta adományozni azon kötelezettséggel, hogy a nyomdatermékekből bizonyos számú példányok az uralkodónak és a nyilvános könyvtáraknak beküldessenek és a közhasználatnak átadassanak.²

Ennek daczára, hála Széchenyi kifogyhatlan bőkezűségének,

¹ Miller levelezése. V. 83.

² Országos levéltár. A. 1807. Nr. 12710. A rendelet kibocsátására főleg az szolgálatott ezuttal okot, hogy a nyomdák a hirlapokat nem küldötték be az egyetemi könyvtárnak.

a könyvtári anyag három év alatt oly szépen felszaporodott, hogy az 1807. év kezdetén hozzá lehetett fogni a katalogus második pótkötetének kiadásához.

Mint a megelőző köteteket, úgy ezt is Tibolth készítette, teljesen abban a rendszerben, a melyben az előbbieneket. Az első részben betűrendben soroltattak fel a munkák, a másodikban szakok szerint.¹

A katalogus összes köteteiben a következő főszakok szerepelnek: I. Theologia. II. Historia. III. Jurisprudentia. IV. Medicina. V. Philosophia. VI. Mathesis. VII. Philologia, Paedagogia cum historia literaria.

Ezek ismét több alszakra oszlanak. A *theologia* ezekre: 1. Hierographia, 2. Hermeneutica, 3. Patristica, 4. Dogmatica, 5. Polemica, 6. Moralis et Ascetica, 7. Pastoralis, 8. Homiletica, 9. Liturgica. A *historia*: 1. Historia universalis, 2. Historia sacra sive ecclesiastica, 3. Historia ecclesiastica Hungariae et Provinc. adnex. 4. Historia civilis, 5. Biographia, 6. Stemmatographia, 7. Geographia. A *jurisprudentia*: 1. Jus nat. gent. et civ. 2. Jurisprudentia Hung. et Provinc. adnex, 3. Jus publicum, 4. Jus canonicum et eccles. 5. Jus criminale, 6. Jus montanum, 7. Jus municip. civit. A *medicina*: 1. In genere, 2. In specie. A *philosophia*: 1. Logica, Metaph. Philos. pract., 2. Physica, 3. Chemia, 4. Historia natur. A *mathesis* nem birt alszakokkal. A *philologia* és *paedagogia*: 1. De Educatione juvent. et re scholast. 2. Historia Literaria, 3. Linguistica, Rhetorica, Poesis, Grammaticae Lexica etc.

Az előszót a második pótkötethez Szerdahelyi György Alajos, sok időn keresztül az esztetika tanára az egyetemen, utóbbi váci kanonok és czimzetes apát, termékeny, neves író írta.

Ebben ő is első sorban az előtt a kiváló, szinte hihetetlen buzgóság előtt hajtja meg a zászlót, a melyet a könyvtár alapítója az irodalom és tudomány érdekében még mindig kifejt. Nem elégedve meg azzal, hogy nemzetségéhez, nevéhez, bölcsességéhez

¹ Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchényiano—Regnicolaris. Tomi I. Scriptorum Hungarorum et Rerum Hungaricarum Typis Editos Complectentis. Supplementum II. A—Z. Sopronii, Typis Siessianis, 1807. 8° 2+XVI+618. Index Alter Libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano—Regnicolaris Supplemento II. Comprehensos in Scientiarum ordines Distributos Exhibens. Pestini, Typis Trattnerianis, 1807, 8° 332+6.

és nagylelkűségéhez minden tekintetben méltó könyvtárt létesített, és ezt szeretett hazájának szentelte, ami magában is oly magasra tett, hogy az ily elhatározásnak létrejöttét csakis valami fensőbb ihletnek kell tulajdonítanunk, azt most is folyton újabb szerzeményekkel gyarapítja és a nagylelkűen magára vállalt kötelezettséget szentül teljesíti. Alkotását a többi közt főleg az teszi nevezetessé, hogy eddig nem sejtett útra lépve, oly könyvtárt akart létrehozni és azt a közhasználatnak átadni, a mely nemcsak a reánk vonatkozó könyveket és kéziratokat, hanem a magyarvonatkozású régi pénzeket, földabroszokat, képeket is magában foglalja és ekként a magyar irodalom általános múzeuma, a hazai műveltség nyilvános központja legyen.

Ez a magyar könyvtár és mondjuk ki bátran, nemzeti, országos könyvtár, nem mint általában a nagy dolgoknál szokás, kicsiből fejlődött nagygyá, hanem egyszerre nagy arányokban indult meg és lett oly nevezetessé, hogy hire megjárta már egész Európát.

De mértéket tartva a mondandókban, mondja Szerdahelyi folytatólag, örömmel kell azt is felemlíteni, hogy a kitünő példa által buzdítva, az irodalom barátai kötelességüknek ismerik az intézetet csodálatos számban és mennyiségben gyarapítani. Remélni lehet ennél fogva, hogy lassan-lassan mindaz elő fog kerülni, a mi eddig lappangott, hasznavehetlenül rejtőzött. Irodalmi termékeink már nagyrészben ott vannak, legnagyobb tanulságunkra. Úgyannyira, hogy ha szabad lenne a haza nevében szólani, e helyen is köszönetet kellene szavazni az irodalom pártfogóinak. A könyvtár évkönyvei mindannyiuk nevét hűségesen meg fogják őrizni. Mert lehet-e oly háládatlan utókort képzelni, mely ilyen adományokat feledésbe engedjen merülni? Mindezt nem hizelgésből mondja, hiszen sem erre, sem általában az ő pártfogására nem szorultak rá. Csakis a köteles tiszteletnek akar kifejezést adni irányukban.

Elmondaná, mi mindent ajándékoztak már, mi minden gyűlt már egybe e kincsesházban, ha attól nem tartana, hogy nem fog hitelre találni. Ő maga is hasonlíthatatlanul többet talált itt, mint a mennyit remélt. S az a véleménye, hogy ha valaki nem a saját szemeivel, nem huzamosabb időn át vizsgálja át a könyvtár összes rejtekeit és nem ezen az úton tájékozódik az iránt,

hogy minek mi az értéke, tudományos becse, vagy egyáltalában nem fog hitelt adni mások szavainak, vagy nagyon is kételkedve.

E mellett 1799 óta öt kötet jelent meg a nyomtatott művek katalógusából; ezeket követi most a hatodik. Ha e kötetek nem képesek is az egyes munkákról teljesen részletes képet nyújtani, hangosan hirdetik a hazai tudomány gazdagságát, mely valóban oly sokat ölel fel már és annyi irányban, hogy fenhéjazás nélkül páratlannak mondható a maga nemében. Nem szól ezúttal a megbecsülhetlen értékű kéziratgyűjteményről, nem az érmeokről, a földabroszokról, a metszetek és címerekről; annak idején mindez fel lesz tárva a tudós világ előtt. Addig a hazafiak vigasztalására, ösztönzésére csak annyit mond, ha a magyar könyvtár oly arányokban gyarapszik a jövőben is, mint eddig, bárki jószétség nélkül megjövendölheti, hogy el fogja érni azt a tökéletességet, a mely a közjóért hevülő, a tudomány, irodalom és művészet kedvelő alapító szemei előtt lebegett. Hogy azonban a magyar könyvtár nevének dicsőséggel megfelelhessen, nagy buzgóságra és bőséges pénzforrásra van szüksége. A név a mienk, magyaroké; az ügy közérdeket képvisel; s a haza mindnyájunkhoz szól!!!

Az 1807. év elején mind a két rész kikerülvén a sajtó alól, Széchényi az április 5-én Budán megnyílt országgyűlésen üléselő főrendeknek és követeknek megküldötte a katalógust. Kisérő levelében, melyet előzetesen a nádor is jóváhagyott, elmondja, hogy a felség rég megengedte neki, miszerint »amelly Gyűjteményeket ifjúságától kedves Hazájához vonzó szeretetből, ugyanezen drága hazáját egyedül illető könyvekben, kézírásokban, régi kelendő és emlékeztető pénzekben, mappákban, képekben és címerekben szerzett, azokat annak nagyobb dicsőségére és az idegenek előtt méltó megismertetésére, de leginkább a Király és Haza mellett híven és bölcsen szolgáló érdemes eleinknek örökösítésére és ezeknek dicsőséges példáit követni óhajtó polgártársainak felsegítésekre az országnak ajándékozhatta. Hogy tehát ezen tsekély áldozatának, melly már most a Haza örökjévé és az által minden Magyaroknak tulajdonává vált, kiki mivoltát jobban tudhassa és annál inkább használhassa is, bátorkodik a tekintetes Statusoknak és Rendeknek azon könyveknek lajstromával kedveskedni, mellyek immár ő királyi Főherczegsége Nádor-Ispányunk-

nak Főgondviselése és pártfogása alatt Pesten az Ország könyvtárházában tartatnak. Ezen könyvek lajstroma után rendszerént a többi fennemlített szerzeményeknek lajstroma is fog következni, a mennyire azoknak kiadását megélheti.«¹

E lajstromok csakugyan készültek. Nemcsak a mappákról, metszetekről és címerekről, a melyeket mint fentebb láttuk Gruber vett munkába, hanem a kéziratokról is, a mire Miller vállalkozott s amiről 1806 július 20-án azt írja Széchényinek, hogy szorgalmasan halad előre a munkában, valamint a régi pénzekről is.

Az éremgyűjtemény példányairól a metszetek már az 1806. évben készen állottak. Miután azonban ebben az időben Tibolth sokat betegeskedett, Széchényi a nyár folyamán kérdést intézett Engelnél, vajjon nem lenne-e hajlandó megírni az éremgyűjtemény katalógusát. Engel azonban november 11-én Tibolthoz intézett levelében, részint egészségi állapotára, részint nagymérvű elfoglaltságára való hivatkozással elhárítja magától a megbízatást, és vagy Schönwisnert, vagy Schwartnert ajánlja maga helyett. Ekkor Széchényi Schönwiesner István apátot nyerte meg a katalógus megírására, a ki a munkához azonnal hozzá is fogott.

Az 1807. év tavaszán nyitotta meg Miller a könyvtár vendégkönyvét is, és pedig egyszerre kétfélét; az egyikbe a fejedelmi látogatók, a másikba a többiek irták be nevüket. Az elsőnek zöld bőrkötésén ezt a felírást olvassuk: *Idiographa Augustissimorum Europae Et Principum Regiorum Museo Nationali Hungarico Sempiterno Cultu Sacra*. A legelső bejegyzés Ferdinand trónörökösé 1807 május 6-áról. Egy másik lapon pedig Ferencz királyé május 21-éről. A másiknak címlapján fent az országnak címere, alul pedig a gróf Széchényi-család címere látható gyönyörű tollrajzban, középen pedig ez a felírás áll: *Album Bibliothecae Hungaricae Széchényianae Regnicolaris in Comitibus SS. et OO. Budensibus Art. XXIV. An. 1807. confirmatae*.² Ebbe Benedekfalvi Kiszely Pál írta be elsőnek nevét 1807. április 27-én.

Az utóbbi évek örvendetes eredményei közé kell számítanunk a könyvtár vezetője anyagi ellátásának feljavítását is.

Miller még az 1805. év őszén azzal a kéréssel fordult a

¹ Fogalmazvány a Széchényi levéltárban. I. köt., 13. szám, II. csomag, 57. szám.

² Múzeumi kéziratár. Fol. Hung. 972.

Die 6te Maji 1807.

Terdinand^{us}
 Josephus Valentinus
 Ludovicus

Anton
 Josephus die 12 Januarii 1809

Ludovicus die 5ta Julii 1810.

Die 21 Augusti 1810

Lepoldus
 Wilhelmus die 26ta VIII^{bris}

Lyonnina die 4ta Octobris 1815.

Maria Theresia die 12ta Aprilis 1817

Anna die 12ta Julii 1817

Anton die 12ta Aprilis 1817

Albertus die 10ta Maji 1818.

Franciscus die 18ta Augusti 1820.

Adolphus Conradus

Julius die 23ta Augusti 1820

Leopoldus die 15ta Augusti 1820

Maximilianus

Ernstus die 28ta Augusti 1822.

Leopoldus die 14ta Maji 1824.

Leopoldus die 22ta Maji 1827.

helytartótanácsához, hogy addig is, míg a Széchényi-országos-könyvtár részére sikerül valamely pénzalapot teremteni, adjanak neki akár lakbér, akár jutalom fejében a rendes tanárokéval egyenlő fizetést. A helytartótanács tekintettel húsz éves irodalmi munkásságára, úgyszintén arra a körülményre, hogy a felség által részére engedélyezett lakást a pálos kolostorban még mindig nem foglalhatta el, továbbá, hogy sem az irodai költségekre, sem pedig a postadíjak fedezésére nem kap semmit, azt a javaslatot terjesztette a felség elé, hogy addig, míg Miller természetbeni lakáshoz jut, lakbér czimén évi 300 frtot kapjon.¹ A felség jóváhagyta a felterjesztést és a magyar királyi udvari kancellária 1806 október 10-én értesítette a helytartótanácsot, hogy ő felsége Millernek évi 300 frt lakbért utalványoz az egyetemi alapból.

Még mielőtt ez a legfelsőbb elhatározás leérkezett volna, Miller újabb 200 forintnyi fizetésemelésért folyamodott. Abban az időtájban, a mikor a helytartótanács egyik bizottsága elhatározta, hogy Miller fizetésének felemelése tárgyában ő felségéhez felterjesztést intéz, kapta kézhez Eszterházy József gróf, Millernek és még inkább az intézetnek őszinte jóakarója, az október 10-ki értesítést. Ez nem csekély zavarba hozta őt, miután majdnem összeesett azzal az intézkedéssel, hogy a könyvtári alkalmazottak az egyetemi épületben, ahová az intézet már legközelebb átköltözendő volt, természetbeni lakást kapjanak. Eszterházy attól tartott, hogy Miller most már nemcsak fizetésének emelését nem fogja megkapni, hanem még a 300 frt lakbért is megvonják tőle. Azért előterjesztésében azzal az indokolással hozta javaslatba a 200 frt megadását, hogy ez egyuttal irodaköltségül és a postadíjak fedezésére is szolgáljon, nemkülönben némi kárpótlásul azért, hogy három éven át nem volt lakása.² A dolog sikerült, a mennyiben a felség 1807 április 24-én Miller fizetését, személyi pótlék czimén, évi 200 forinttal ismét megjavította.³

Nem vált az intézet hátrányára a könyvtár személyzetében 1806-ban beállott újabb változás sem.

Miller és Gruber nem voltak összeillő elemek. Miller sokkal

¹ Országos levéltár. Kancelláriai osztály. A. 1805. Nr. 10025.

² Miller levelezése. V. 77.

³ Országos levéltár. Kancelláriai osztály. 1807. Nr. 10538.

A KÖNYVTÁR ELSŐ VENDÉGKÖNYVÉNEK CZÍMLAPJA.

hatalmaskodóbb természet volt, Gruberben pedig jóval több volt a költői érzékenykedés, mintsem hogy egymás mellett sokáig békeességben megférhettek volna.

A temesvári tartózkodás, tehát a távollét ideje alatt köztük kifejlődött barátság nem tartott soká. Gruber egy alkalommal Battyáni grófnak írt levelében megjegyzéseket tett Miller-ről, a melyek Millernek tudomására jutottak. Magyarázatra kerülvén a sor, Gruber azt ajánlotta neki, kérje el a gróftól az eredeti levelet és akkor meggyőződhetik affelől, hogy tisztelettel szólott róla; legfeljebb azon panaszkodott, hogy Miller szerfelett idegenkedik mindentől, ami az esztetikával összefügg.¹

Az ellentét ettől fogva egyre jobban kiélesedik köztük. Midőn Gruber 1806 április 29-én családi ügyekben egy havi szabadságot kérvén Bécsbe megy és Széchényit arról értesíti, hogy hazaszeretete és az országos könyvtár gyarapítására irányzott buzgalma itt sem hagyván nyugodni, rávette a pozsonyi származású Schönbergert, hogy műveit a könyvtárnak ajándékozza, panaszkodva említi, hogy csak egy ember van Pesten, a ki munkásságát semmire sem becsüli, mivel nem csap zajt és önmagáról szerényen beszél, s a ki mindent maga szeretne végezni, hogy ne kelljen a babért, a melyre maga tart számot, mással megosztani.²

Ehhez járult, hogy Grubernek folytonos anyagi zavarokkal kellett küzködnie. Többször fordul apróbb kölcsönökért Kovachich-hoz is. 1806 április 7-én pl. ismét segítségét kéri — mint mondja — legvégső szükségében; másnap 5 frtot kellene fizetnie a csizmadának, pedig alig van pár garasa; 25 frtot kér tehát, hogy segíthessen magán. Elvész nélküle.³ Április 29-én is — midőn szabadságot kér — kifakad, hogy helyzete, körülményei megmérgezik életét és valóságos emberkerülővé teszik.⁴

Mindez végre azt az elhatározást érlelte meg lelkében, hogy megválíék állásától. Már bécsi tartózkodását erre használta fel és pedig sikerrel, mert augusztus 11-én azt jelenti Széchényinek Bécsből, hogy kedvezőbb megélhetési viszonyok közé jutván, Lobkovitz herczeg könyvtárának őrévé lett — a Széchényi-nemzeti-

¹ Miller levelezése. V. 22.

² Széchényi-levéltár, I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

³ Kovachich levelezése. 1806. p. 57.

⁴ Miller levelezése. V. 23.

könyvtárnál elfoglalt állásáról lemond. Elhatározását a gróf nem veheti rossz néven, mert 500 frtnyi fizetéséből a legnagyobb takarékoság mellett sem tudott megélni, de különben sem viselhetett olyan hivatalt, a melyben valaki sem tudományát, sem munkáját nem becsülte meg. A térképek, metszetek stb. katalogusát át fogja adni Millernek; ennek befejezésével utódjának már nem sok munkája lesz. Lelkiismerete azt mondja, hogy a mit ő egy hónap alatt végzett, ahhoz másoknak egy év sem lenne elegendő.¹

Gruber helyére Széchenyi 1806 szeptember 17-én Strázsay József hites ügyvédet, a ki a magyaron kívül a német, francia és olasz nyelvet is bírta, nevezte ki és a helytartótanács-hoz megerősítés és fizetésének folyósítása végett felterjesztette.²

Széchenyi áldozatkészsége mellett főleg József főherczegnádor jóakarató érdeklődése, pártfogása, támogatása volt az, a mi a pálos kolostorból való kizavartatás daczára is képes volt a Széchenyi-országos-könyvtár fejlődését biztosítani. Ő hívta fel az uralkodóház tagjainak figyelmét is az intézetre, ugy, hogy 1807 május 6-án Ferdinand trónörökös, 21-én pedig maga Ferencz király tüntette ki látogatásával a könyvtárt, a főherczegnádor, Széchenyi Ferencz gróf, Wrba főudvarmester és más előkelő urak társaságában.

A Magyar Kurir így számol be olvasóinak a nevezetes eseményről. »Felsőleges kiráyunk, a gyűjteményeknek mintegy fél óráig tartott szorgalmatos megnézése közben, teljes meglegedését azzal mutatta, hogy a nagyméltóságú szerzőnek gondos szorgalmát, annyi temérdek tudományos dolgoknak, melyek csak Magyarországot illetik, öszveszerzésében, nem győzte elegendőképpen csudálni és dicsérni, annál inkább pedig, hogy mintegy 15 esztendőök alatt vihette légyen azt annyira. Hanem több izben a ritka és drága könyveknek, kézírásoknak, képeknek, mapáknak sat. előmutatása közben, megköszönni is méltóztatott e nagykegyelmü Felsőleg a gróf úrnak magyar hazájának tett ezen áldozatját. Böven értésére adta azon felől, hogy igenis gondja leend arra, hogy e nemzeti kincs, valamint a maga nemében ritka, úgy igaz méltó fényre kaphasson. Figyelemmel olvasta azon érdemes hazafiaknak, az a végre készített különös könyvben feljegy-

¹ Széchenyi-levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Országos levéltár. Litt. Polit. 1806. Nr. 18922.

zett neveit, kik a halhatatlan emlékezetre méltó szerzőnek példáját követvén, hazájokhoz vonzó szeretetből szintúgy más némely becses adományokkal szaporították a gyűjteményt, örömét jelentvén buzgóságok eránt, így szóla: illik és szükséges is, hogy minden, a mi a többi tartományomban is találtak és ezen gyűjteményhez való, itt tartasson. Kiváltképpen tetszett pedig ő cs. kir. Felségének a rend, melyet az ország könyvtárjának főgondviselője tek. Miller Jakab Ferdinand úr a gyűjteményeknek felosztásában tett. Az egész alkotmánynak elrendelése, úgy mint most vagyon, egyedül az ő jó izlésének szüleménye. Ezen kiterjedett tudományú úr más különös tulajdonságaival is szembetűnőképpen, valamint tudja ötet nádorispány ő főhercegsége különözni, úgy császár és király ő felségének kegyelmes figyelmét magára vonta. Kétségkívül nádorispányunk ő főhercegségének, a ki a magyar haza hasznának, fényének, dicsőségének minden léptében, tettében igen nyilvánvaló előmozdítója lévén, mindenkor nagy pártfogója volt a nemzeti alkotmánynak is, kell köszönnünk, hogy magyar könyvtárunknak legelső meglátogatásával is a császár királyunk ő felsége ennyi kegyelemnek kinyilatkoztatásával méltóztatott azt felmagasztalni. Valóban egész ábrázatjának mozdulásaiból egyebet nem láthattak a jelenlévők, mint mindannyiszor való szives mosolygást, valahányszor császár ő királyi Felsége valamiben való megelégedését jelentette.«¹

A nádor intézkedésének köszönhető, az is, hogy az 1807. évi budai országgyűlés idején, a mikor többen szerették volna a könyvtárt használni, itt egy olvasóterem rendeztetett be.²

De míg ekként a nádor a nagyközönség használatába bocsátotta a Széchényi-országos-könyvtár gazdag anyagát, addig másrésről az akkori idők szellemének megfelelően arról is gondoskodott, hogy az engedélyezett szabadság révén, visszaélések ne történhessenek és veszedelmes tanok, államellenes eszmék stb. ez úton ne terjesztessenek. 1807 augusztus 14-én ugyanis felhívta Millert, hogy miután hitelt érdemlő helyről azt az értesítést vette, hogy az országos-könyvtárban őrzött több oklevelet és kéziratot kiadás czéljából lemásoltak, tegyen jelentést, miben

¹ 1807. évf. 43. szám, 652. lap.

² Országos levéltár. Litt. Polit. A. 1807. Nr. 23891.

áll a dolog s egyuttal meghagyta, hogy a jövőben minden ilyen másolatot, mielőtt az bármi úton közzététetnék, neki bemutasson.

Miller augusztus 18-ki felterjesztésében elmondja, hogy mi minden van a kéziratok közt, és milyen eljárást követtek eddig ezek használatában.

A kéziratok száma összesen 1232 kötetre rúgott. Ezek közt a figyelemre legméltóbbak a különféle országgyűlési iratok voltak. Azután Thurzó, Eszterházy Miklós és Pál, Báthory István protocollumai, Rákóczy Ferencz, III. és IV. Incze, IV. Gergely levelei, Verancsich, Pázmán, Dudich, Draskovich, Gyulafi levelezései, részben eredetiben, részben másolatban; vagy 50 kötet oklevélmásolat, több értekezés, dolgozat, kész munka stb. Lehetetlen — írja — mindent részletesen elszámlálni, hanem majd az általa megkezdett kéziratkatalogust leiratja ő fensége részére is. Legjobban szeretné, ha ő fensége kiküldené kancelláriájának igazgatóját vagy titkárát, a ki vele együtt vizsgálná át a kéziratokat.

A mi a használatot illeti, eddig is az volt az eljárás, hogy ismeretlen egyének csak kívülről tekinthették meg a kéziratokat, bővebb betekintés czéljából pedig csakis olyanok kapták meg, a kiket hivatalos eskü fűzött az uralkodóházhoz, vagy pedig oly tudósok, a kiknek jelleme, gondolkozása felől elegendő biztosítékot nyújtott irodalmi munkásságuk. Az ő tudomásával nem is adtak ki lemásolás czéljából olyan iratokat, a melyekről feltételezhető volt, hogy közzétételükből az országra valami kár háramlanék. Igaz, hogy nemrég megjelent nyomtatásban Berzeviczy Gergely értekezése a parasztság állapotáról, ámde ebben a könyvtárnak mi része sem volt. Ide ugyanis nem egy oly kézirat is bejutott, a melyet már megelőzőleg több példányban lemásoltak. Legutóbb maga az alapító is több országgyűlési iratot vett ki tértívénny ellenében, de róla bizonyára nem lehet feltételezni, hogy ezekkel vissza fog élni. Ő, mint a könyvtár vezetője, soha sem fog a nádor előzetes tudta és engedélye nélkül a gyűjteményből valamit kiadni, sem pedig lemásolásra átengedni. A Széchenyi-leveleknél¹ is jobb szeretne volna, ha nem kell nevét oda

¹ A következő munkáról van szó: *Epistolae Archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e comitibus Széchenyi — quas ex autogra-*

kölcsönöznie; nem is tett egyebet, mint hogy az előszót megírta. Ennélfogva egyetlen példánnyal sem rendelkezik e műből, miután mind az 500 példányt a grófnak küldötte el, a kinek költségén a könyv megjelent.¹

Azonban minél nagyobb jóakarattal karolta fel József főherceg nádor a Széchényi-országos-könyvtár érdekeit, annál inkább meggyőződött arról, kivált az utóbbi évek eseményeinek hatása alatt, hogy sem az ő védnöksége, sem Széchényi kiapadhatlan áldozatkészsége, sem az ország lakosainak nagymérvű érdeklődése nem lesz képes az intézet fejlődését maradandóan biztosítani, ha nem bír céljának megfelelő, állandó helyiséggel. A melyben a gyűjtemények kényelmesen elhelyezhetők, czélszerűen felállíthatók és a közönség által tanulságosan használhatók lesznek és a hol a zsellérkedés hátrányait a tulajdon otthon kényelme, biztonsága, zavartalan nyugalma váltja fel.

Hogy tehát ezt megteremthesse s hogy az intézetet egyúttal az egész nemzeti művelődés központjává, gyűjtőházává, új, hatalmas erők forrásává tegye, hozzáfogott Széchényi alkotásának az egész ország hozzájárulásával történő, szélesebb alapon való kifejlesztéséhez.

phis editit Jac. Ferdin. de Miller. Pestini, Typis Mathiae Trattner, 1807. 8° I. 320+2. II. 325+40.

¹ A múzeumi igazgatóság irattára. A. 1807. Nr. 4.

HERCZEG KHEVENHÜLLER-METSCH JÓZSEF EMLÉKIRATAI A MAGYAR NEMZETI MUZEUMBAN.

DR. ÁLDÁSY ANTALTÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára nemrég herceg Liechtenstein Rudolftól, Ő Felsége első főudvarmesterétől értékes ajándékban részesült, mely Mária Terézia korának egy, könyvtárunkban őrzött forrásművét kiegészíti. Az ajándék herceg Khevenhüller-Metsch József, Mária Terézia főudvarnagya, később főudvarmestere emlékiratainak VI. kötete, mely szerzőjük életének utolsó éveit foglalja magában.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára a Khevenhüller-féle emlékiratoknak eddig öt kötetét őrizte. Sajnos, e kötetek is csak részét képezik az eredeti emlékiratoknak, noha mindegyikük teljes, nem csonka. Az első öt kötet az 1752, 1753, 1754, 1755, 1758, 1759, 1764, 1765, 1766 és 1767. éveket tartalmazza, közbül tehát, mint látjuk, elég nagy hézagok vannak, és valószínű, hogy az emlékiratok sem kezdődtek eredetileg 1752-vel, hanem előbb. A VI. kötet az 1774, 1775 és 1776. éveket tartalmazza, közte és az ötödik között tehát szintén tekintélyes hézag van. Ki tudja, hol, melyik könyvtár zugában lappanganak a hiányzó részek.

Az emlékiratok írója Khevenhüller-Metsch József János herceg 1706. július 3-án született, Khevenhüller Zsigmond grófnak második, Rosenberg Ernesztin Leopoldina grófnővel kötött házasságából. Ifjúkori tanulmányai kortársaihoz hasonlóan folytak le; néhány évet a leydeni egyetemen töltött, 1725-ben pedig mint alsóausztriai kormánytanácsos a közigazgatási pályára lépett, melyen 3 év alatt birodalmi udvari tanácsosi rangra emelkedett. A hivatalnoki pályán Eugen herceg és Bartenstein báró voltak mesterei, utóbbi vezette be őt a diplomáciába is. Ekkoriban a bécsi kormány abban fáradozott, hogy a pragmatika szankeziót

a német birodalmi gyűlésen, továbbá Angliában és Franciaországban elismertesse. Khevenhüller Münchenbe, Hollandiába és Dániába küldetett, honnan 1737-ben visszatérve, apja mellett működött a helytartótanácsi hivatalban. Ujabb diplomáciai küldetésben Mária Terézia trónraléptekor volt része, a midőn Drezdába és Varsóba ment. Visszatérve az udvari szolgálatba lépett, 1742-ben császári udvari főmarsall lett, 1745-ben mint cseh választófejedelmi képviselő jelent meg Frankfurtban a császárválasztáson, majd a császár főkamarászmesterévé nevezte ki, 1765-ben második, 1770-ben pedig első főudvarmesterré lett. Mint ilyen állami és konferencziaminiszteri rangot viselt; kamarás, belső titkos tanácsos és aranygyapjas lovag volt. 1764-ben II. József római királylyá koronáztatásakor birodalmi hercegi rangra emeltetett elsőszülöttségi joggal.¹ Meghalt 1776. április 18-án Bécsben. Felesége gróf Metsch Adolf leánya, Karolina Mária Augusztá volt. Apósa 1751-ben adoptálta őt és az 1751. április 24-iki császári pátens megengedte Khevenhüllernek, hogy a Metsch nevet is fölvegye a magáé mellé. Ettől kezdve a hercegi ág a Khevenhüller-Metsch nevet viseli. Házasságából 12 gyermeke született, legidősebb fia, Zsigmond, a hivatalnoki, második fia, János József, a katonai pályára lépett.²

Az udvarnál elfoglalt állásából kifolyólag, de meg személyes tulajdonságainál fogva is Khevenhüller csakhamar bizalmas embere lett a császári családnak. Főleg Ferencz császár iránt viseltetett odaadó hűséggel, és szolgálatában a legnagyobb buzgóságot tanúsította. De nem csekélyebb odaadással szolgálta Mária Teréziát is, kinek tanácsadója volt, úgy hogy tanácsait a császárnő benső családi ügyekben is kikérte. Befolyása a politikai ügyekre is nagy volt. Politikai pártállására nézve a konzervatív politika híve volt, és ezért II. Józsefnek reformjait, melyeket az, mint római király, apja halála után főleg az udvartartásban életbeléptetett, nem nézte jó szemmel, a minthogy Mária Teréziának szabadelvűbb nézetei sem találtak mindenkor tetszésével. Rajongó odaadását és ragaszkodását a császári ház tagjai, főleg Ferencz császár iránt

¹ Wurzbach szerint Biographisches Lexikon 1763. december 30-án történt a rangemelés.

² Életrajzára nézve l. Wolf munkáját és a Wurzbach-féle Biographisches Lexikont.

mutatják naplói, melyekben a császár életmódjának ugyszólván minden egyes mozzanataról pontosan beszámol.

Emlékiratai erős, negyedréta alakú papirosra vannak írva, elejétől kezdve saját kezével. A lapszéleken gyakran hosszabb-rövidebb betoldások vannak, az írás helylyel-közzel megfakult s ezért nehezebben olvasható. A VI. kötet háromféle kézirat mutat, az övét, azután valószínűleg fia irását, ki a naplót folytatta, végül ismét egy új kéz írta rövid, krónikaszerű feljegyzéseket. A VI. kötet ugyanis csak 1775. október 15-ig származik József hercegtől, az ő halála után fia folytatta részben az apja hagyatékában talált följegyzések alapján a naplót egész 1776. május haváig. Az emlékiratok itt megszakadnak, de hozzájárul még néhány ívnyi 1776. januárjával kezdődő följegyzés, mely 1780 végéig terjed. Ezeknek tartalmáról alább lesz szó.

Több körülmény arra mutat, hogy Khevenhüller a bejegyzéseket naplóiba nem napról-napra tette, hanem jegyzeteket csinált magának és azok alapján írta később följegyzéseit. Emlékiratainak első öt kötetéhez mellékletek is járulnak, nyomtatványok, udvari ünnepélyekre vonatkozó rendeletek, levelek és egyéb hasontermészetű iratok, javarészt másolatban. Rendszerint a kötet végéhez vannak függesztve, de egy-két helyen a szövegbe illesztve. A VI. kötetnél ily mellékletek hiányoznak, de a függelékképcsatolt följegyzésekben egy-két politikai tartalmú okmány másolatban van meg.

Az emlékiratok a legérdekesebb olvasmányt nyújtják. Írójuk majdnem egész életét az udvar légkörében tölté, ott a legmagasabb méltóságokat viselte, a császári család legbizalmasabb emberei közé tartozott, és e körülményeknél fogva be volt avatva a színpalak mögötti eseményekbe tájékozva volt az udvari élet minden, legbelsőbb mozzanatairól is. Ismert mindenkit, a ki az udvarnál megfordult, mi természetesebb tehát, minthogy egy ily egyén emlékirataiban mind e körülményeknek vissza kell tükröződniök, s az emlékiratok jelentősége, fontossága ez oknál fogva is rendkívül nagy. Följegyzéseiben, melyekben nem egyszer mond bírálatot Mária Terézia intézkedéseiről, az udvari élet bel- és küleseményei, a kihallgatások, udvari ünnepélyek, személyek elevenednek meg szemünk előtt; majd az udvarnak városi és vidéki tartózkodásáról, utazásairól, II. Józsefnek atyja halála utáni sze-

repléséről, családi életéről stb. szóló hírek, közben a naplóírónak magára, családjának egyes tagjaira, színházi előadásokra stb. vonatkozó megjegyzései kaleidoskopszerű tarkasággal vonulnak el szemeink előtt. Khevenhüller lelkiismeretesen jegyzett föl minden egyes, még oly csekély mozzanatot is; aprólékosságában odáig megy, hogy pl. följegyzzi, valjon ezen és ezen napon az udvarnál való megjelenés az aranygyapjas-rend nyaklánczával, vagy a nélkül történt-e? s ezért gyakran kicsinyeskedőnek tűnik fel. Ez azonban nem rontja le emlékiratainak érdekességét, ámbátor néha örömeztőbb olvasnánk e helyett valamely más dolgról bővebb felvilágosítást. Följegyzései hol rövidek, egy-két sorra terjedők, hol meg egész oldalakat foglalnak el, így pl. terjedelmesebbek Ferencz császár halálának leírása, az 1753-i miniszterváltozás, a szent István-rend alapítása körüli tárgyalások, vajjon az aranygyapjas-rend jelvényével együtt viselhető lesz-e majd a rend jelvénye is, vagy sem, úgy szintén egyes ünnepélyek leírása, Mária Terézia betegségére vonatkozó följegyzések 1767-ből, midőn a császári családnak több tagja, maga Mária Terézia is himlőben megbetegedett stb. Főlemlítjük azokat a följegyzéseket is, melyek Mária Terézia 1754-i pozsonyi útjáról és 1764-i magyarországi utazásáról szólnak. Kiválóan érdekesek, a melyek a bécsi színielőadásokról szólnak, s melyek többnyire csak röviden a darab címét említik, máskor hosszabb-rövidebb megjegyzéseket tartalmaznak. Színház-történeti szempontból e följegyzések igen értékesek, belőlük az akkori játékrend megközelíthető teljességgel összeállítható.

Mint e rövid felsorolásból látható, Khevenhüller emlékiratai első sorban mint kulturtörténeti forrás bírnak kiváló értékkel. Nem mintha följegyzéseiben a politikai vonatkozásokat teljesen mellőzné, ellenkezőleg, igen gyakran szól politikai eseményekről is. Csakhogy a politikai természetű följegyzések háttérbe szorúlnak a kulturtörténeti adatok halmaza mellett. E tekintetben Khevenhüller emlékiratai a Mária Terézia korabeli udvari élet ismeretének valóságos kincseshányái, melyek az udvar csillogó életével, kedvteléseivel egész a részletekig megismertetnek. Művelődéstörténeti értékük igen nagy; ép így az emlékiratokban foglalt személyes vonatkozású megjegyzések az illető egyének életrajzához és jellemzéséhez gyakran igen érdekes és becses adato-

kat szolgáltatnak. Alig van az azon korbéli bécsi udvari társaságnak oly tagja, a kiről Khevenhüller egy-két szóval meg ne emlékeznék.

Az emlékiratok nyelve német, a kor szokásához képest francia kifejezésekkel vegyítve, vannak azonban egyes francia nyelvű bejegyzések is, a VI. kötet függelékszerű járuléka pedig felerészt francia nyelven van írva.

Khevenhüller emlékiratainak kulturtörténeti, valamint az udvari életre való fontosságát már régebben is méltányolták. Az eddig ismert 5 kötet anyagát Wolf Ádám, a pesti egyetemen az 1852—1856. években az egyetemes történelem tanára dolgozta fel. Munkája, melynek címe: »Aus dem Hofleben Maria Theresias. Nach den Memoiren des Fürsten Joseph Khevenhüller von Adam Wolf«, 1858-ban jelent meg, és már a következő évben második kiadást ért. Wolf az anyagot hat fejezetben dolgozta fel. Az elsőben az emlékiratok szerzőjének bő életrajzát adja, a másodikban az udvar városi életére, a harmadikban vidéki tartózkodásaira, a negyedikben utazásaira, az ötödikben a József római királyra és családjára vonatkozó adatokat dolgozta fel, míg a hatodik fejezet a naplóból kivonatokat és okleveles adalékokat közöl. Az egyes fejezetekben néha oly dolgokról is szól ugyan, melyek oda tulajdonképen nem tartoznak, de e körülmény az összbenyomást nem zavarja.

Mint hogy Wolf munkájában az eddig ismert öt kötet anyagát feldolgozta, ha nem is merítette ki mindjárt a legapróbb részletekig, azokra e helyt bővebben nem terjeszkedünk ki. Talán lesz alkalmunk az emlékiratokkal más helyen bővebben foglalkozni. Szólanunk kell azonban a most napfényre került VI. kötetről, a melynek tartalma eddigelé még ismeretlen és felhasználatlan.

A VI. kötet tartalmilag megfelel a többi kötetek anyagának: kezdődik 1774 január 1-ével és egész 1776 ápril 9-ig bezárólag tart az a rész, mely Khevenhüller kezétől származik. Hírek az udvarról és annak tagjairól, az uralkodó családról, saját családjának tagjairól, udvari ünnepélyekről teszik a VI. kötet nagy részét. Nagy ritkán emlékezik meg a belpolitika kiválóbb eseményeiről, még ritkábban külföldi eseményekről. Ellenben az 1776 január 1-vel kezdődő és 1780 végéig terjedő krónikaszerű följegyzések nemcsak a belföld, hanem a külföld kiválóbb esemé-

nyeit is följegyzik, és e tekintetben nem pusztán európai eseményekre terjeszkednek ki, hanem amerikai eseményeket is fölemlítenek. Tartalmából az érdekesebbeket az alábbiakban emeljük ki.

Általános érdekű politikai eseményekről a VI. kötet aránylag kevésről emlékezik meg. Az 1774 márczius 2-án a császárnőnél nyert kihallgatásáról feljegyzi, hogy a jezsuita-rend eltörlése is szóba került, s hogy a rend érdekében tett a császárnő előtt megjegyzéseket, de ő maga sem remélt ettől sikert. 1774 május 10, 31, június 1 és október 10-én franciaországi eseményekről, a francia király halálának hírérl és a trónváltásról szól, az új francia követ fogadását 1775 február 19-én jegyzi fel. 1774 január 19-én Khevenhüllernek a császárnőnél nyert kihallgatásán a csehországi események és az urbarium ügyéről is szó esett, melyek még megoldásra vártak, a mennyiben a császárnő votumával együtt az államtanácsban még egyszer tanácskozás alá kerültek. Június 26, 30, július 30. alatt a török követség kihallgatásáról szól. Július 31-ike utáni bejegyzés az Oroszország és a porta között kötött békéről ad hírt, szeptember 22, 1775 február 22, május 20-án XIV. Kelemen pápa haláláról és VI. Pius választásáról szól, az utóbbi dátum alatt egyéb római eseményeket is megemlít. 1775 június 11-én a francia király koronázásáról, június 20-án a portával kötött egyezségről szól. Julius végén a spanyolok hadi készülődéseit, november 13-án római híreket említ meg. A belpolitikai eseményekről a főntebb említettekén kívül még néhányszor megemlékezik, így a cseh ügyekről 1775 február 29-én, október 30-án, a Csehországban kitört pórlázadásról pedig márczius 22-én szól röviden. 1776 január 2-án az egészségügyi bizottságnak, az udvari kamarai tanácsnak és a kinzásnak megszüntetését jegyzi föl, ápril 27-én az államminiszternél a lengyelországi ügyekben tartott tanácskozást tartja megemlítendőnek, május 1-én pedig a Galiczia ügyében kiadott császári rendeletet és egy, az egész monarchiára szóló »Centralbuch« létesítését említi meg. Megjegyzendőnek tartjuk, hogy e följegyzések általában lakonikus rövidségűek és több ízben csak a pusztta tényt tartalmazzák.

Az udvart érintő események közül fölemlítjük a következő följegyzéseket. 1774 ápril 26-án Khevenhüller a császárnővel Miksa főherczeg utazásának ügyében tanácskozott, ápril 30-án Miksa főherczeg útjának irányáról ad hírt, szeptember 1-hez a

császárné laxenburgi tartózkodása, 1775 május 10-én a császár utazása, június 30-án annak visszatérte Olaszországból van följegyezve. Július 6-án Mária Terézia Bécsujhelyre utazott, július 10-én a milanói udvar tett látogatást Bécsben, október 13-án Miksa főherceg tért vissza újáról. November 25-én a császárnő utazásáról, december 28-án Mária Krisztina főhercegnő olaszországi újáról szól. Az udvari ünnepélyek közül főlemlíti az 1774 február 7-iki szánkázást, az 1775 január 16-i udvari ünnepélyt, a január 30-iki piroutsadot, ápril 30-án az Augarten újbóli megnyitását, a május 17-én ott tartott ünnepélyt, a szeptember 11-iki udvari ünnepélyt, melyről szeptember 13-án is szól, szeptember 18-án a schönbrunni kivilágításról, 1776 január 24-én újabb szánkókirándulásról szól.

A személyekre vonatkozó följegyzések közül főlemlítjük az 1774 május 15-i följegyzést különböző állások betöltését illetőleg, július 18-án a mainzi érsek választását jegyzi föl. 1775 ápril 6-án Orlov hercegről szól, május 28-án követi állások betöltését jegyzi föl, december 17-ike alatt Miksa főherceg főudvarmesterére, Hardeggrófra tesz megjegyzéseket, 1776 május 2-án az új főudvarmesternek Schwarzenberg hercegnek beigtatásáról van szó.

A császárnénál nyert kihallgatása alkalmával Mária Terézia egyes, nem Khevenhüller hatáskörébe tartozó ügyek iránt is érdeklődött. Így 1775 február 29-én¹ az új porosz-sziléziai tanulmányi szabályzat iránt intéz hozzá kérdést és márczius 15-én főlemlíti, hogy Gerstlacher baden-durlachi tanácsosnak az ottani belügyekben kiadott szabályrendeletekre vonatkozó munkájára adott át egy véleményező iratot a császárnénak. Május 10-én az angol követ megkereséséről referált a császárnénak, a ki az udvari könyvtárból egy héber kézirat kikölcsönzését kérelmezte egy angol tudós részére, ki a szentírás új kiadásán dolgozott, a mely kérelmet azonban Khevenhüller megtagadni javasolt. Ezenkívül még több hosszabb-rövidebb följegyzés foglaltatik udvari ügyekről, melyek az egyes kihallgatások alkalmával szóba kerültek, saját családjára vonatkozó dolgokról és egyes személyekről. Magyarországról e kötetben alig emlékezik meg, jobbára csak egyes személyek neveit említi, érdemleges megjegyzést alig téve rájuk.

¹ Voltaképen márczius 29-e, csak tévedésből íródott februárhoz.

A bécsi színelőadásokat e kötetben is pontosan följegyzí, többnyire röviden csak a darabok címei említetnek meg, de helylyel-közzel itt is megjegyzéseket fűz hozzájuk, megemlítve némelykor, jelen volt-e az udvar vagy sem.

Azokban a rövid krónikaszerű följegyzésekben, melyek a tulajdonképeni emlékiratok után következnek, s melyek, mint említettük, a bel- és külföld nevesebb eseményeit jegyzik föl, magyarországi dolgokkal gyakrabban találkozunk, így mindjárt az első lapon Batthyány József primás kinevezését, a három új püspökségnek, a besztercebányainak, a szepesinek és a rozsnjóinak alapítását és az új püspököket, gr. Berchtoldot, Salbeck Károlyt és Galgóczy Jánost nevezi meg. Mindezek azonban csak napi hírek jellegével bírnak és más más oldalról is ismereteseek.

Nem tartottuk érdektelennek ekként részletesebben szólni Khevenhüller emlékiratairól, melyek írójuk egyéniségénél fogva a XVIII. századbeli osztrák emlékiratok között előkelő helyet foglalnak el. Kulturtörténeti értékük kitűnik Wolf munkájából, melyre a figyelmet újból felhívni talán nem volt fölösleges. Sajnos, az emlékiratok ma is csonkák. Wolf kívánsága, hogy a hiányzó kötetek is előkerüljenek, csak részben és majd félszázad múlva teljesedett. Óhajtandó lenne, hogy a még hiányzó kötetek is mielőb napfényre jussanak, és hogy e most megkerült újabb kötet is az előbbiekhöz hasonló feldolgozásban részesüljön. Ismereteinket a Mária Terézia alatti udvari életéről, s az akkori társadalomról az emlékiratok sok intim vonással egészítik ki, és ha az emlékiratok a maguk egészében is közre bocsáttatnának, a XVIII. századi emlékirat irodalom egy minden tekintetben érdekes művel gyarapodnék.

A PÁPAI EV. REF. FŐISKOLAI KÖNYVTÁR SZABÁLYZATA 1802-BŐL.

MOKOS GYULÁTÓL.

A dunántúli ev. reform. egyházkerület pápai főiskolája új otthont kapott. Ebbe a legújabb kollegiumba — még áll a száz éves ó kollégium, meg az ötven éves új kollégium is — a könyvtárt is átköltöztették, nem régiben állítván fel a könyveket két szobában és a hozzájuk tartozó folyosón, a Nemzeti Múzeum elvei szerint, szakonként (két nagyságban). betűrendben. A könyvtálmány az ezer forintos évi dotációból rohamosan szaporodik, a helyiség pedig most is szűk, úgy hogy az iskola vezetősége rövidesen másikról lesz kénytelen gondoskodni, a mely, — egy század alatt negyedik, — egy időre végleges is lehetne már. Jó lenne elkülöníteni a levéltári anyagot is (hisz egy százzal ezelőtt a sokkal kevesebbet külön kezelték), és zárható szekrényekben a könyvtár mellett elhelyezni, a hova mostani meg nem felelő helyiségéből még a kerületi levéltár is át lenne szállítható, valamint nyitni egy kis dolgozó szobával megtöltött nagy nyilvános olvasó termet. Ez utóbbit sürgeti a város és vidékének érdeke is, a melyben a régi híres főiskola nagy kultúrmissziót teljesít, a tanuló ifjuságé pedig elodázhatatlanul megköveteli.

Kiadta az egyházkerület egy súlyos kötetben, a melynek azonban felemás papirosa és nehezen kezelhető kiállítása a főiskolai nyomdát nem igen dicséri, a könyvtár érdekes történetének rövid áttekintésével (3—22. lap) bevezetett katalogust is (szak-katalogus 26—605. l., betűrendes címjegyzék 606. laptól végig).

Erre a bevezetésre, minthogy nem bírálatot írunk, ismeretése meg a M. Könyvszemle 1901. évfolyamának 404—406. l. megjelent, elég legyen most két megjegyzés.

1. A negyedik lapon azt olvassuk, hogy a könyvtár létezésének legrégebbi írott emléke 1637. okt. 26-ról való: ezzel a kelettel van ugyanis bejegyezve, hogy »Ex donatione Generosi Domini Lutrek (de Lyka) . . . collatus est in usum scholae Papensis«. Közbevetőleg legyen mondva, ez a »Lutrek (de Lyka)« becsületes nevén Agha András, Mezőlakon is birtokos pápai lakos (1650 körül Pápán a reform. egyház presbitere) volt. A bejegyzet ákombákomb: Ex donatione . . . Andreae Agha . . . Adományánál van a könyvtárnak régebbi könyve is, ha igazat mond Schlüsselburg Konrád művének, Theologiae Calvinistarum libri III. (Francof. ad M., 1594.) felső táblája belső oldalán valószínűleg most is látható ez a bejegyzés, a melyet — ámbár fakó betűi közül néhány megkopott — ezelőtt 12 évvel még jól ki lehetett betűzni: »Sum Thecae Amplissimi Coetus Ref. Papen. ab Ao 1619.« A könyv régi száma Theol. 41., most a K III 4° szakba van beosztva.

2. A tizenkettedik lapon azt olvassuk, hogy a könyvtár első rendezése Tóth Ferencz könyvtárnokságában történhetett (a 15. l. szerint a múlt század második tizedében), a mikor »valószínűleg helyi katalógus készült a könyvtár akkori állományáról olyan formán, hogy a könyveket, tekintet nélkül tartalmukra, egymás mellé fellálitották és sorszámokkal látták el.« A könyvtárnak a múlt század elején végrehajtott rendezéséről egészen pontos fölvilágosítás nyerhető az akkori jegyzőkönyvekből. és katalógusokból. Ezek szerint Tóth Ferencz, a későbbi nagy nevű püspök, a zsenge könyvtár gondozását — nem 1805-ben, mint a 10. lapon, nem is 1804-ben, mint a 17. lapon állítja historiographusunk, hanem 1802-ben (V. ö. Nagy papok életrajza 6. l.) — elvállalván, a rendezéshez tüstént hozálátott: a nagyobbára Lácza József és Márton István szerzette könyveket szakok szerint hat szekrénybe azonnal elrakta és a katalógusokat összeállította. 1806-ban már nyolcz szekrény telt meg, a tékánkénti helyi katalógusokon kívül pedig volt külön betűsoros szakkatalógus, meg egy általános ugyancsak betűsoros főjegyzék. 1819-ben 9 szekrény könyve volt a könyvtárnak, 1826-ban 13, Kerkapoly idejében 17. A múlt század második felében azonban összezavarodtak a könyvtár ügyei. A ládába hányt könyvek és kéziratok nagy része romlásnak kitéve hasznavehetetlenül hevert félre eső helyeken, mi közben nem egy értékes darab elkallódott; a tanuló ifjúság a rendes kezelés alatt levő részhez sem juthatott

hozzá; a tanárok, ha újabb tudományos műveket akartak olvasni. kénytelenek voltak saját számlájukra hozatni: a könyvtár pedig tulajdon kölesön adott tőkécskéjét úgy törlesztgette a saját adósánál mintha ez lett volna az ő hitelezője. A katalogusoknak most is meg kell lenniök.

Van ennek a Tóth Ferencz-féle rendezkedésnek még más emléke is: egy igen jó és szépen megírt könyvtár-szabályzat, a mely ugyancsak megérdemelte volna, hogy jó emlékezetben maradjon. Második részében (*B* szakaszának 1—2. §-a) igen szerencsésen oldja meg azt a nehéz kérdést, hogyan lehet évről-évre növekedő becsű könyvtárt gyűjteni úgy szólván semmiből. Ezek a §-ok adják kulcsát annak is, hogy nyomtatott katalogusunkban a Szabó Károly Régi magyar könyvtára I. és II. kötetébe tartozó művek jegyzéke nyolcz lapot (581—589. l.), a kéziratoké pedig — ámbár nincs is valamennyi fölvéve (péld. Bocsor I., Tarzy L. s mások kéziratai teljesen hiányoznak) — többet foglal el tizennégy lapnál (591—605. l.). Ez utóbbiakat, melyek között sok a deákok másolta iskolai vezérfonal, unokáink kétségen kívül nagyobb becsben fogják tartani, s jegyzéket is bizonyosan mást készítenek majd rólok: olyant, a melyben nem lesz péld. egy sárospataki avagy debreczeni professornak külföldi szerzót követő (gyakran czafoló, többnyire bővítő és mindig hazai viszonyainkhoz alkalmaztató) előadásainak vázlata vagy dictatuma hol az eredeti szerző, hol az előadó professor, hol a másoló deák neve, hol meg a tárgy czime alatt bevezetve, avagy egy-egy több kötetes mű Bányai meg Historia, vagy Magyarázattya meg Sakramentom stb. stb. alá mint ebben, széthányva. Kár volt az 1. §. rendelkezését továbbra is fenn nem tartani s a 2. §-sal elhallgatni: nem fogytak volna meg annyira napjainkban a könyvtár részére adakozók, mint a 19—20. lapon közölt névsorból kitűnik, holott a régiek között nincsenek fölemlítve

Huszár Károly,
 Jeney György,
 Kecskeméti Dániel és Zsigmond,
 Kulcsár István,
 Márton István örökösei,
 Mészáros Márton,
 Nagy György,

Torkos Menyhért,

Pápai Tóth József,

a kik egyenként 50—100—200, összesen ezernél több könyvet és kéziratot ajándékoztak. Felújításukat ajánljuk az illetékesek figyelmébe.

Az érdekes szabályzat így van megírva a dunántúli ev. reform. egyházkerület levéltára III. 10. számú kötegében.

1802-dik esztendőnek június 30-án, a midőn a pápai reformatum collegium bibliothecájának számadásai az 1796-tól fogva ezen 1802-ik esztendőnek június 30-ig a helybeli consistorum által megvizsgáltattak, ugyanakkor ezen bibliotheca további administratiójára nézve e következő constitutio hozatott.

I. Legyen ezután a bibliothecának egy directora, a kit mindenkor a locale consistorium nevez ki ezen hivatalra a professorok közül és egy számadó bibliothecarius a deákok közül, a kit a professorok választanak és esküvés mellett auctorizálnak ezen hivatalra, arra mindenkor vigyázzván, hogy az juratus deák legyen s ne praeceptor.

A) A bibliotheca directorának kötelességei ezek lesznek.

1. Vigyázzon a bibliotheca nevedésére, jövedelmére, securitására.

2. A mely könyv vevődik, vagy ajándékoztatik a bibliotheca számára, azt mindjárt a bibliothecába bevívén és annak ott bizonyos és állandó helyet adván, irassa be, vagy írja be maga a specialis catalogusba és a generalis indexbe, annak editiója helyével, esztendőjével s kötésével együtt; nemkülönben azt is, hogy hány tomusból s volumenből áll és micsoda nagyságú a könyv. Ugyanakkor irassa be a vett könyvet abba a diariumba, melybe az jegyeztetik fel, hogy a bibliotheca cassájából micsoda könyvek, hogy mikor: melyik esztendőben, melyik holdnapban, mely napon és ki által vevődtek. Más rubrica alá pedig az ajándékoztakat is irassa be az ajándékozóknak neveikkel együtt a feljebb leírt mód szerint.

3. A mely ritkaságok s régiségek ajándékoztatnak a bibliothecának, azokat maga írja fel az arra elkészítendő diariumba és azokat jó zár alatt a thecában tartsa, mely a bibliothecában álljon, és senkinek semmit azokból ki ne adjon. Nem különben az igen régi ritka és prohibitus könyvek s a könyvekről eddig volt és leendő számadások is itt tartassanak.

4. Minden holdnap végén nézze meg, hogy bevette-e a bibliothecarius a kiadott könyveket és integre jöttek-e be. Ha azonban valami kár lesz, ítélje meg és a kártevő citáltatván az oskolai consistorium által, köteleztessen a kár visszatérítésére.

5. A bibliothecában álljon egy persely, a melyet kulcs alatt

tartson és minden esztendőben karácsonykor nyissa fel és az abban lévő pénz recognitio alatt adódjon által a perceptornak.

6. A számadáskor — mely mindenkor újesztendő elején esik meg — összevetvén a bibliotheca költségét annak jövedelmével, a megmaradt kész summa a professorok számához képest ugyan annyi egyenlő részekre osztasson fel oly véggel, hogy minden professor megtudhassa, mennyi könyvet hozathat a jövő esztendőre a maga tudományaira. Mindazáltal a könyvek beköttetésére maradjon ben valami a cassában. A mely könyveket pedig a professorok az obtigentiájok szerint hozatnak, azokat küldjék a bibliotheca directorához a bibliopola specificatiójával együtt, a ki a könyveket köttesse be és aztán irassa be a bibliotheca catalogusába és a könyvek diariumába. A specificatio pedig pro documento maradjon a bibliothecariusnál, melyet a számadásnál tartozik producálni. Ha pedig valamely professor obtigentiáján felyül hozatna a bibliotheca nyakára, ne receptáltasson.

7. Ha elmegy a városról és a bibliothecarius nincs itthon. bizza a bibliothecára való vigyázást a professorok közül valamelyikre.

8. A bibliothecariuson kívül senkit bibliotheca directora, sem más professor be nem küldhet a bibliothecába.

9. Ha a bibliothecához valamit csináltat a bibliotheca directora, vagy könyveket köttet, a mesterember mindent specificáljon, a melyet a bibliotheca directora a maga neve aláírásával küldjön a bibliothecariumhoz a kifizetés végett.

10. Egy tudós ujságot, milyen a jénai tudós ujság, minden esztendőben kell járítani.

B) A számadó bibliothecarius kötelességei.

1. A bibliothecariusnak semmiféle könyvet a bibliotheca directorának híre nélkül a bibliotheca könyveinek seriesébe beírni, vagy azokban csak egy esztendő számon, vagy edition legkisebbet is változtatni hivatala elvesztése elatt nem szabad.

2. Semmit a bibliotheca számára a bibliotheca directorának híre nélkül ne csináltasson.

3. A bibliothecának csinosan való tartása, megszellőztetése, annak minden holdnapban egyszer való kisépretése, ablakainak fél esztendőben egyszer való megmosatása, főképpen a könyveknek a három sátoros innepek s az examenek előtt való megporolása az ő kötelessége lesz.

4. Szorgalmatosan vigyázzon, hogy a bibliotheca kulcsa, melylyel a deákok közül csak ő bir, el ne vesszen és ha elvesz, köteles egyszeribe azt a bibliotheca directorának bejelenteni, hogy az a bibliotheca securitására dispositiót tehessen.

5. Senkit maga helyett a bibliothecába be nem küldhet 2 két forint büntetés alatt, mely alkalmatossággal ha valami kár esne, egyedül maga felel érte.

6. Ha innepre, vagy supplicatióba vagy akárhová megy a városról, köteles lesz elmenetele előtt való nap a bibliotheca kulcsát a bibliotheca directorának által adni.

7. A bibliotheca rendesen minden vasárnap 12 órától fogva estveli templomig áll nyitva, a deákok tehát ekkor kérhetnek ki magoknak könyveket.

8. Legyen egy diarium, a melybe a kivitt könyvek iródjanak fel.

9. A deákokkal írassa fel magokkal a tulajdon magok nevek után azokat a könyveket, a melyeket kivisznek és a datumot is. Magának is csak úgy szabad kivinni könyvet, ha azt a diariumban felírja a maga neve után.

10. A románokat, prohibitus és drágább könyveket, minéműek a sok tomusból álló ritka, fényes editiójú könyvek, úgy az atlasokat ki nem lehet adni.

11. Egy holdnapnál tovább egy deáknál sem állhat a bibliotheca könyve, valamint innepek és a supplicatio ideje alatt sem. Azért is holdnap végén és az electiók előtt harmad nappal köteles minden diák a bibliotheca minden könyveit személy szerint bevinni és azt a neve alól lehúzni. A ki ezt nem cselekszi, citáltatván először négy, másodszer nyolcz garast fizet; a ki pedig még harmadszor is ezen rendelés ellen vét, annak nem lesz többé szabad a bibliothecából könyvet adni ki.

12. Augustustól fogva első novemberig egy könyvet sem lesz szabad kiadni sem togatus sem nem togatus deákoknak.

13. A professorok akár holdnap végén, akár vacatióban kérnek ki könyveket, azok kiadassanak specificatio mellett és csak a könyvekről való számadásakor kérje azokat egytűlegyig vissza.

14. Az eklészia lelkipásztorának és az oskola igazgatósába bele folyó előjáróinak erga schedam adja ki azokat a könyveket, a melyeket kérnek és augustus holdnapban kérje vissza.

15. Külföldre és más vallásu embernek nem lesz szabad semmi könyvet bibliotheca directorának híre nélkül kiadni.

A classisták közül senkinek könyvet a bibliothecából nem adhat, másnak sem szabad az általa kivett bibliotheca könyveit általadni. A ki ezt cselekszi, 10 garasra büntettetik és ha vagy elvész a könyv, vagy abban kár esik, a kivevő tartozik mindenért felelni.

17. Mikor a könyvek holdnap végén, vagy innep előtt bevitetnek, vizsgálja meg, ha nincsenek-e azok eltentázva, vagy befrkálva, vagy behajtogatva, vagy nem szakasztódott-e ki abból valami, vagy a táblájába nincs-e valami hiba és ha valami ilyent vesz észre, jelentse meg a bibliotheca directorának, a ki a kártevőt az oskolai székre citáltatván, a kártevő a kárhoz képest büntettessen.

18. Soha gyertyával a bibliothecába menni nem szabad; ebből az okból senkinek gyertyavilággal könyvet kiadni nem lesz szabad.

19. Pipázni a bibliothecában egyáltalában tilalmaztatik. Ezt

akár maga a bibliothecarius cselekszi, akár másnak akárkinek megengedi, fizetni fog tiz forintot és hivatalából kitétetik.

20. Ha idegen, vagy idevaló urak és asszonyságok, vagy más közönséges és tisztességes emberek kívánnák meglátni a bibliothecát, azokat egész emberséggel fogadván vezesse fel; de leányokkal, vagy magános személyekkel a director híre nélkül oda menni, ott azokkal, vagy deák társaival tanyát ütni egy forint büntetés alatt — ha más ki nem jönne is — megtiltatik.

21. A bibliothecát meglátogatóknak, vagy a könyvért oda menő deákoknak adja tudokra, hogy ő amely könyvet parancsolnak, kész kiadni, de magok a könyvhez ne nyúljanak, azokat ki ne huzogálják.

22. A bibliothecát meglátogatók, ha a bibliotheca számára akarnak pénzt ajándékozni, a thecarius vezesse azokat a bibliothecában álló perselyhez és kérje, hogy abba vessék bele, a mit akarnak, mivel neki azt elvenni nem szabad, vagy ha elveszi, az ajándékozó szemeláttára vesse azt bele a perselybe.

23. A bibliotheca könyveiről való számadása így menjen végbe a bibliothecariusnak.

1. A bibliotheca könyveiről csak akkor kell számot adni, mikor változik a thecarium.

2. Számadása előtt két s három héttel minden könyvét a thecának, akárkinél legyenek azok, bekérje.

3. Az auctoricált szerzések szerint adjon számot egyenként minden könyvről az új thecariusnak, az ezen könyvek számbavételére director professor által meghívandó egyik világi inspectornak, egy juratus és egy kinevezendő gregarius deákok jelenléteiben, a kik a könyvek meglétéről írásban tegyenek relációt az eklezsiai consistorium előtt, melynél fogva a thecarius absolváltasson és neki az absolutio a collegium pecsétjével kiadattason. Azonban ezen számbavételnek meglett volta s arról való relatio a közelebb tartandó oskolai consistoriumban a protocolumba bévetettessen.

4. Ha valamely könyv elvész, az a számadó által vagy pénzben refundáltassék, vagy más éppen oly editiójú, akkor mindjárt substituáltassék.

5. Vizsgálta meg akkor az a diarium is, melybe a vett s ajándékozott könyvek beadattak, hogy tudja a consistorium, hogy minden bibliothecarium alatt mivel és miből szaporodott a bibliotheca.

II. A bibliotheca jövedelméről.

A bibliotheca jövedelme vagy pénzből, vagy könyvekből áll.

A) A bibliotheca pénzbeli jövedelméről és annak adminisztrációjáról.

1. A bibliotheca pénzbeli jövedelme áll vagy fundatiókból — milyen még most csak a Chernel fundatio — vagy az immatriculatiókból bejött pénzből, melyért a tanítvány egy forintot ad, az inas 30

krajczárt (ezt beadja a rector professor), vagy a büntetésből bejött pénzből, vagy a subscriptionalis pénzből, mely egy forint és 30 krajczárt tesz, de a melyből a physicum experimentumokra adódjon ki a 30 krajczár és a bibliotheca cassájába az egy forint tétesen be (ezeket adja a senior), vagy a perselybe vetett pénzből, melyet a bibliothecának directora adjon be a bibliothecariusnak, úgy a könyvekben tett kárért bejövő pénzből, melyet a thecarius a director commissioja mellett tegyen be a cassába.

2. A bibliotheca pénzbéli jövedelmének administratioja bizatik a bibliothecariusra, a ki azt az elébe adott insrtuctio szerint veszi és a collegium cassájáról való számadáskor tartozik is mind a perceptomról, mind az erogatomról documentumok mellett számot adni.

3. A bibliothecának directora kezébe menjen minden bibliothecát illető fundationalis levél, hasonlóképpen minden pium legatumok, vagy akármi névvel nevezendő pénz, melyet ő egy arra való diariumba a testaló, vagy ajándékozónak nevével a peceptumnak napjával együtt írjon be s a legközelebbi eklézsiái consistorium előtt arról relatiót tegyen.

4. A bibliotheca cassája is tartozik a benlakó professor házában, az arra rendelt fiókban, a melynek két kulcsa lesz, melynek egyike a directornál, a másika pedig a bibliothecariusnál áll.

5. Ezen fiókban álljanak a bibliothecát illető mindenféle fundationalis levelek és a bibliotheca pénzéről való számadáshoz tartozó documentumok, úgy a bibliothecáról való mindenféle számadások.

6. Mikor a professorok meghozatják a rátájok szerint hozatandó könyveket, a bibliothecariustól kérjék a pénzt quietantia mellett.

B) A bibliotheca könyvbéli jövedelmét teszik azok a könyvek :

1. Melyeket a rectoriákra menő, vagy académiákról megjött deákjaink ajándékoznak a bibliothecának, melyre ezeket a collegium iránt való háládatosság és jóindulat magában is kötelezi, de egy-szersmind ennek teljesítésére köteleztetnek is.

2. A melyeket bizonyos jóakarók ajándékoztak.

3. A melyeket a professorok obtingentiájok szerint hozatnak. Mindezekről számol a bibliothecarius a feljebb előadott módok szerint.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL

AZ 1902. ÉV I. NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 2245, ajándék útján 200, vétel útján 260, összesen tehát 2705 darabbal gyarapodott. Ezen felül köteles példány czímén beérkezett 2143 gyászjelentés, 253 alapszabály, 40 perirat, 164 körlevél, 445 műsor, 305 hivatalos irat, 407 zárszámadás, 988 falragasz, 2580 hírlap, 1247 vegyes, összesen 8332 darab aprónyomtatvány.

Vételre fordított 1817 korona 67 fillér és 46 lira.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Áldásy Antal, Balaton-bizottság 3 drb., Becker Ágost, Benesch Ágost Wien, Budapesti Tagblatt szerkesztősége, Buday Sándorné, Csaplár Benedek, Darvas Aladár New-York, Direction de la Chronique de France Auxerre, Érseki egyházmegyei hivatal Eger, Érseki egyházmegyei hivatal Kalocsa, Farkas Sándor Szentés 10 drb., Fodor A. Grác, Herczegprimási iroda Esztergom, Horváth Géza, Incze Henrik, Izr. m. irodalmi társulat 2 drb., Képviselőházi iroda 28 drb., Klein Gyula, Koncz József, Kornis Elemér; Kozma Bernát, Königl. Univers. Bibliothek Uppsala 2 drb., Külügyminiszterium Wien, Láng József Nagyvárad, Letschworth W. New-York, Magyar kir. Földtani intézet, Magyar Könyvszemle szerkesztősége 5 drb., M. kir. orsz. meteorológiai és földtani intézet 3 drb., M. kir. államvasutak, M. kir. központi statisztikai hivatal 2 drb., M. Tud. Akadémia 14 drb., Mangold Gusztáv 3 drb., Máramaros iparfejlesztő bizottsága Máramaros-Sziget, Maszák Hugó 6 drb., Melich János 4 drb., Olasz közoktatásügyi miniszter Róma, Pancera István, Pannon-

halmi Főapát, Pénzügyi Hirlap szerkesztősége, Petrik Géza 13 drb., Rippel-Rónai 2 drb., Rubinnai Alfonzo Bologna, Smithsonian Institution Washington 59 drb., Statistische Central-Commission Wien 4 drb., Szalay Imre, Székely Nemzeti Múzeum S.-Szt.-György, Téglás Gábor Déva, Tud. egyetem Rektora Kolozsvár, Zarándy A. Gáspár.

A nevezetesebb szerzemények közül megemlítjük a következőt: Breithor Elias. Das gute theil der Kinder Gottes. Lőcse, 1691. E kis nyomtatványt Szabó Károly csak *Klein Nachrichten*-jei után ismerte.

A könyvtár helyiségeiben 7441 egyén 18146 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 716 egyén 1087 kötetet használt.

Az elmúlt negyedévben 1942 mű osztályoztatott, a melyekről összesen 2465 cédula készült. Kötés alá készítettet 393 munka, 567 kötetben. A köteles példányok átvételére szolgáló helyiségbe 457 csomag érkezett, ugyaninnen 396 levél expediatott, a melyekből 120 elmaradt művek beküldését sürgette.

A könyvtár történeti és irodalomtörténeti állandó kiállítását e negyedévben 395 egyén tekintette meg.

II.

A *kézirattár* 121 kötet kézirattal és 32 darab irodalmi levéllel gyarapodott. Vételre összesen 102 korona fordított. Az ajándékozók közül Herczeg Lichtenstein Rudolf cs. és kir. főudvarmester Khevenhüller-Metsch József német és francia nyelvű naplóinak eddig ismeretlen utolsó kötetével egészítette ki a kézirattárban őrzött előző öt kötetet; Szivós Béla XIX. századi pasquillusokkal, Grünhut Alfréd egy XVIII. századi retorikai kézikönyvvel gyarapította a kézirattár anyagát. A szerzemények nevezetesebb darabjai gyanánt megemlítendőek: Schwandtner »Miscellanea Austriaca« című másolat-gyűjteménye, Kossuth Országgyűlési Tudósításainak eddig hiányzó számai, Gomez tér-tanának fordítása Xantus Jánostól, továbbá Baranyi Péter, Láng Ádám és Pályi Elek színműfordításai. Itt kell megemlé-nünk azt is, hogy Gyurikovits György történettudós rendkívül gazdag kéziratanynaga, mely Gyurikovits Ferencz hagyatékából a közalapítványi kir. ügyigazgatóság és az örökösök hozzájárulá-sával szereztetett meg, a feldolgozás végleges befejezése után 105 kötet kéziratot és 31 darab irodalmi levelet s analectát ered-ményezett. E szerzeményből kiemelendő Ebendorffer »Summula legum« című 1489-ből származó magyarországi papir codexe, a vármegyékre vonatkozó földrajzi és történeti adattár 8 kötete, a Pozsony városára és vidékére vonatkozó adattár 11 kötete, a diplomatariumok 6 kötete, a köztörténelmi adattár 10 kötete, a család-történeti adatok 9 kötete, Bél Mátyás »Notitia geographico-

historia» című műve kiadatlan részeinek másolatai 9 kötetben és Gyurikovits György iratai 11 kötetben.

A negyedévi szerzemények feldolgozásán kívül folytattattott a levelestár átalakítása s befejeztetett az említett Gyurikovits-gyűjtemény rendezése.

Az évnyegyed folyamán 95 kutató 549 kéziratot használt,

III.

A *hírlap-könyvtár* gyarapodása köteles példányokból 124 évfolyam összesen 16,286 számmal. A könyvtárban 1053 olvasó 2511 kötetet, a házon kívül 22 olvasó 112 kötetet, összesen 1075 olvasó 2623 kötetet használt.

Czéduláztatott 63 hírlap és 607 évfolyam, átnézetett 18,339 szám, könyvkötőtől haza érkezett 230 kötet hírlap, ezért utalványoztatott 771 kor. 70 fill.

A köteles példányok, melyek a kimutatással (csomagokban) beérkeztek, a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek; ezeken kívül a számokban beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak. A csomagküldeményekben hiányzó hírlap-számok azonnal reklamáltattak és följegyeztettek.

IV.

A *levéltári osztály* a lefolyt évnyegyedben ajándék útján 13, vétel útján 271, letétemény útján 63 irattal, összesen 347 darabbal és három családi letétemény több ezer darabot kitevő anyagával gyarapodott.

Vételre fordítottatott 734 korona és 15 márka.

A törzsanyag gyarapodásából a középkori iratok csoportjára 38 er., 1 más., az újabbkori iratokéra 109, a nemesi iratok gyűjteményére 9, az 1848/49-es gyűjteményre 24, a czéhíratok csoportjára 2 db., a fényképekére 1 db. esik. Ajándékaikkal dr. Áldássy Antal nemz. múzeumi őr, Belső József kányavári molnármeister, Béli István (Marosvásárhely), Szegedy-Maszák Hugó és Grünhut Alfréd, letétemény útján Barcza Károlyné szül. Zalabéri Horváth Irma, Ghyczy Béla ny. altábornagy, főrendiházi tag, Leövey Sándor közigazgatási bíró, Rosty Flórisné szül. Forgách Ilona grófnő és gróf Széchényi Imre gyarapították gyűjteményünket.

A törzsanyag gyarapodásából a Possay családra vonatkozó középkori és XVI—XVII. századi iratok sorozata és egy másik, 23 db. XIV—XVI. századi középkori iratból álló gyűjtemény érdemel említést, mely jobbára dunántúli nemesi családokra vonatkozik. Az 1848/49-iki szabadságharczra és az emigrációra vonatkozó iratok közül figyelemre méltó gróf Széchényi Istvánnak,

mint közmunka- és közlekedésügyi miniszternek 1848 május 4-ikén kelt kiadványa és az olaszországi emigrációra vonatkozó két rendbeli gyűjtemény, melyek egyike a Krivácsy ügyre tartalmaz intim jellegű adatokat.

A nemesi iratok csoportja a következő darabokkal gyarapodott: 1. Zsigmond király 1414 nov. 8-ikán Achenben Bochkai György részére adott czímereslevelének fényképmásolata; 2. II. Lajos 1520 június 15-ikén Budán Sáfár Tamás és Pesthyenei Gergely részére adott czímereslevelének másolata a czímerkép színes másával; 3. 1558 aug. 28. Bécs. I. Ferdinánd czímereslevele Kemencey Mihály részére; 4. 1610 január 5. Gyulafehérvár. Báthori Gábor czímereslevele Leményi Péter Kelemen részére (a kolosmonostori konvent 1770 december 5-ikén kelt átiratában; 5. 1694 július 24. Bécs. I. Lipót czímereslevele Mokosini Illés Imre részére; 6. 1755 augusztus 26. Bécs. Mária Terézia grófi diplomája Tholdy Ádám és Zsigmond részére; 7—8. 1759 okt. 28. és 1779 szept. 13. Fejérvármegye bizonyítványai a Csögör család nemességéről; 9. 1844 május 2. Szent-Pétevár. I. Miklós orosz czár lengyel czímereslevele Wrzesniewski József részére.

A családi levéltárak csoportja a Ghyczy, Leövey és a zalabéri Horváth családok levéltáraival gyarapodott, melyek átvételével a családi letétemények száma 58-ra emelkedett. Függetlenül van tartva a Rosty-család iratainak ügye, melyeket csekély számuk miatt csak az esetben iktathatunk a letétemények sorába, ha a család többi irataival ki fognak egészíttetni. A régebbi letétemények közül a gróf Széchényi-család levéltárát gróf Széchényi Imre a csokonyai uradalomra vonatkozó, két ládányi irattal növelte.

E levéltárak anyaga a nemesi iratok sorozatát a következő czímereslevelekkel egészíti ki: *a)* a Ghyczy-család levéltárából: 8. 1564 decz. 4. Bécs. Miksa király czímerlevele Ghyczy György részére; 9. 1626 ápril 15. Bécs. II. Ferdinánd czímereslevele Danch János részére. *b)* a zalabéri Horváth-család levéltárából: 10. 1596 július 20. Prága. Rudolf király czímereslevele Horváth másképp Woynowith János részére; 11. 1713 május 21. Laxenburg. III. Károly czímereslevele Horváth Ferencz részére. *c)* a Leövey-család levéltárából: 12. 1455 május 3. Bécs. V. László czímereslevele Leövey Péter fiai részére. *d)* a Rosty-család levéltárából: 13. 1632 október 31. Bécs. II. Ferdinánd czímereslevele Rosty János részére.

A lefolyt évnegyedben 65 kutató 8363 iratot, 346 nyomtatványt használt; kikölcsonóztetett 6 térítvényre 127 irat.

Az új szerzemények feldolgozásán és a végleges növedéki naplónak a negyedév végéig való kiegészítésén kívül folytatott a középkori iratok czédulázása, mely az 1437. évig s az 1848/49-iki kiáltványok lajstromozása, mely 1849 december 31-ikéig haladt.

A családi letétemények közül befejeztetett a báró Bánffy és Leövey családok levéltárának rendezése; a Bánffy-levéltár 4 db. XIV., 3 db. XV., 5 db. XVI. sz. eredeti oklevelet, 1 db. másolatot, 296 db. XVI., 534 db. XVII., 1665 db. XVIII. és 709 db. XIX. századi iratot, 21 db. genealogiai táblát, 3 db. rajzot és 4 db. levéltári lajstromot, összesen 3245 dbot; a Leövey-levéltár 6 db. XIV., 21 db. XV., 5 db. XVI. századi középkori oklevelet, 9 db. XVI., 6 db. XVII. és 2 db. XVIII. századi iratot, összesen 49 darabot. Folyamatban van a zalabéri Horváth-család levéltárának rendezése, a gróf Bethlen-család marosvásárhelyi levéltára anyagának összeírása és a Szent-Ivány-család levéltáráról készült lajstrom revideálása.

SZAKIRODALOM.

Fraknoi Vilmos. *Ifjabb Vitéz János pontificaléja a vatikáni könyvtárban. Róma. A vatikáni nyomdában, 1903.* Nagy ívrét, 11 oldal szöveg és 15 fénynyomatú tábla.

A vatikáni könyvtár nagyszerű miniatúrái között előkelő helyet foglal el egy a XV. század végén készült *pontificalé*, a melyről *Cosimo Stornajuolo* pápai könyvtár-őr legújában kiderítette, hogy megrendelője s tulajdonosa az ifjabb Vitéz János szerémi püspök volt.

A kézirat a XV. század azon remekei közül való, amelyek nem annyira művészi tökéletességükkel, mint inkább pazar pompájukkal ejtik bámolatba a késő utókort. Nagy ívrétben, változtatott hártán, olaszosan gömbölyű betűkkel van írva. Íratása, mint azt az ismertető kétségtelenül bebizonyítja, az 1489-ik évben fejeztetett be, jobban mondva ez évben szakadt félbe, miután a kódexsz nem teljes, befejezetlenül maradt. A kéziratot díszítő miniatúra, a kiből sokáig *Pietro il Perugino*-t, Rafael mesterét sejtették, csak a 97-ik levélig készült el munkájával; a kódexsz hátralevő részében üresen maradtak a képeknek szánt helyek. Így a kötetben, a melyben kb. kétszázhusz képnek kellett volna lenni, csupán huszonnégy miniatúra látható; jelenetek a főpapok által végezni szokott szertartásokból. A képek középpontját mindenütt egy egyéni arczjellegű főpap, kétségtelenül a megrendelő, foglalja el. Ennek kilétét nem czímer vagy bejegyzés, hanem a szöveg egyik pontja árulja el; a bucsulevelek formulájában ugyanis ezt olvassuk: *MCCCCCLXXXIX die prima mensis Januarii ego Jo(hannes) episcopus Sirmiensis . . .* Ez a szerémi püspök pedig nem más mint ifj. Vitéz János, a ki még ugyanezen évben a veszprémi püspökséget nyerte el.

A könyvtár igazgatósága, tekintettel a kódexsz nagy műtörténeti értékére, legújában alhatározta, hogy tizenötöt a legfényesebbminiatúrák lapokból fénynyomatban tesz közzé, *Stornajuolo* dr. magyarázó szövegével. Ám ez a munka alig juthatott volna a magyar műtörténészek és bibliografusok kezébe. Azért is *Fraknoi Vilmos* püspök, a kinek a magyar irodalom már oly sokat köszön-

het, kikérte a könyvtár engedélyét arra, hogy a fénynyomatokat magyar szöveggel ellátva is kiadhassa. Így jött létre jelen publikáció. Fogadja érte a nagylelkű közrebocsátó hálánkat és elismerésünket.

V.

Gyalui Farkas. *A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon.* Kolozsvár. 1903. 8-r. 25 oldal.

E kis füzet élvezetes modorban megírt elmefuttatást tartalmaz a könyvtári ügy jelenlegi állásáról külföldön és hazánkban. Célja tulajdonképen nem más, mint igazolása annak, miért kellett a kolozsvári tudomány egyetemen a könyvtári ismeretek számára magántanári állást szervezni. Azonban — úgy hiszszük — a buzgó szerző kissé túl megy a célon, a mikor rámutatva a könyvtári ügyekben s ismeretekben való elmaradottságunkra, azzal véli a bajokat orvosolhatóknak, hogy követeli a könyvtári tudományokból rendes egyetemi tanszék szervezését. Mert Gyalui úr szerint, nálunk semmi sem hiányzik annyira, mint könyvtárak kezeléséhez értő szakember. »Könyv volna nálunk« — írja — »de a nyilvános könyvtárakká alkalmas könyvtárak nagy része éppen a kulturális élet góczpontjaiban, a városokban zárva van. Rendezve sincs, mert nincs rá szakember.« Alább még határozottabban formulázza kívánságát: »A magyar könyvtári tudományoknak (?) itt van tehát legnagyobb tennivalójuk; *szakerőket képezni*, útmutatást adni, kivált az ifjú nemzedéknek, hogy miként tudja átalakítani s rendezve megnyitni a már meglevő könyvtárakat.«

Szépen hangzik ez így elmondva, de sajnos, kevés értékkel bír a valóságban. A ki a mi könyvtárainkat ismeri, az tudni fogja, hogy széles e hazában alig *tíz* olyan könyvtár van, a melynek magasabb könyvtári szakképzettséggel bíró könyvtárnokokra van szüksége. Miféle gyűjtemények azok, a melyek számára tudós könyvismerőket akarna a majdan felállítandó könyvtártudományi katedra professzora képezni? Azokat az ismereteket, a melyekkel a mi 1—10 ezer kötetes vidéki könyvtáraink vezethetők, akár melyik nagyobb könyvtárunkban mint ideiglenesen beosztott amanuensis elsajátíthatja minden művelt ember, legfeljebb két hónap alatt. Könyvtárakra van nekünk szükségünk; használható, a mindennapi életnek való művekkel töltött könyvtárakra; a könyvtárnokok tömeges kiképzését hagyjuk akkorára, a mikor lesz minek az élére állítani őket. Gyémántos gombokat ne akarjunk varrni a foltos ócska a szűrre s ne fogadjunk felügyelőt ahhoz, a házhoz a melynek még alapjait sem raktuk le.

Hogy a könyvtárak szempontjából mire van égetően szükségünk, azt egy rövidke szóval ki lehet mondani: *pénzre*. Mert mit tehet a legképzettebb könyvtárnok olyan könyvtárban, a melynek gyarapítása évtizedek óta szünetel, a melyben ritkasá-

gok, kéziratok alig akadnak, s a melynek dotációja ez idő szerint arra sem elegendő, hogy egy évtized alatt a legszükségesebb szótárak, segédkönyvek megvásárolhatók legyenek. S a mi vidéki könyvtáraink — igen kevés kivétellel — ilyenek.

Senki sem méltányolja jobban Gyulai úr jóakarátát s óhajait mint mi; s szívből kívánjuk, jöjjön el az az idő minél hamarabb, a mikor hangoztatott elvei s kívánságai aktuálisak lesznek. Csakhogy attól félünk addig nagyon sok víz fog lefolyni, a Dunán

Fuchs Zsigmond. *A színes festékek a nyomdászatban. Keверésük és használatuk módja.* Budapest, 1903. Pallas részvénytársaság nyomdája. 8° 100, 18 l. Ára?

Annak, a ki az újabb tipográfiai mozgalmakat csak némi-
leg is figyelemmel kíséri, okvetlenül szemébe ötlött az a gyors fellendülés, mely a színes nyomás terén észlelhető. A nagyközönségnek szánt népszerű munkákról nem is szólva — a hol a színnyomat már-már egyik legfőbb díszítő-eszközzé nőtte ki magát, — lassan-lassan, technikai tökéletesedése fokához mérten a kényesebb izlésű bibliofil kiadványokba is befészkelte magát s talán nincs messze az idő, melyben a könyvnyomtatás egész vonalán vezérszerepre fog jutni. E fellendüléshez azonban nemcsak a technika tökéletesedésére van szükség, hanem — talán ép oly, vagy még nagyobb mértékben — a gépmesterek ügyessége, szakértelme- s műizlésére is; oly tényezők, melyekkel nyomdáink nagy részében csak elvétve találkozunk. Pedig, hogy mennyit jelent e tekintetben a gépmester személyisége, arról bárki könnyen meggyőződhetik, ha egy-egy idegenből kölcsönzött vagy — a mi már ritkább — oda kiküldött klisé külföldi és hazai lenyomatát egymással összeveti. A legtöbb esetben csodálkozva vesszük észre, hogy a hazai lenyomat szürkén unalmas színeinek, határozatlan, félig elmosódott konturjainak mily mélytűző, élénk tónusok, mily plasztikusan kiemelkedő körvonalak felelnek meg a külföldi reprodukción. Mi más volna ennek az oka, ha nem a gépmesterek technikai járatlansága? Azért köszönet a *Fuchs Zsigmond* könyvének, melyben a szerző harmincznyolcz esztendősz nyomdász-kodás gyakorlati tapasztalatai alapján ismerteti meg szaktársait az összes idevágó tudnivalóval.

A könyv első három fejezete a színekkel, a színérvék fejlesztésével, a színek csoportosításával s a színharmoniaiával foglalkozik; nem elvont, tudományos alapon, a mire ez alkalommal úgy sincsen szükség, hanem közérthető, egyszerű előadásban adva azt, a mi a nyomdászt első sorban érdekelheti. Különösen kiemelendő a színharmoniaról szóló rész, melyben — a többi közt egy rendkívül érdekes táblázatban állítja össze, a *Wall Paper News* nyomán, az egyes színekkel ellentétes és harmonizáló főbb árnyalatokat.

Ezután hat szakaszban a festékek tulajdonságaival, kémiaiá-
j-

val, világosság iránti viselkedésével, alakjával, gondozásával és keverésével foglalkozik, mindenütt sok új és fölötte hasznos dologgal ismertetve meg a tipografust. Talán legfontosabb mind között a színek tartósságáról írt fejtegetése, melyből kiviláglik, hogy a színek elfakulásának legfőbb okozója — a festékek túlságos higitásán kívül — a nyomtatáshoz használt papiros. Legjobb a rongyból készült papiros, mint a mely maga sem változtatja színét s oly mohón magába szívja a festéket, hogy a nyomás tisztaságát semmi sem veszélyezteti.

Az utolsó fejezetekben azután magával a színes nyomtatással foglalkozik a szerző. Gazdag tartalmuk illusztrálására legyen elég czímenként felsorolni őket: a színes festékekkel való nyomtatás, színes papirosra való nyomtatás; a bronznyomás; irisznyomás; a háromszínes nyomtatás; négy színű nyomtatás és a citokromia. Mind e fejezetek közül, a tárgy fontossága következtében, a háromszínyomásra szóló a legrészletesebb, melyet szerző történelmi fejlődésében is végigkísér. *Le Blondnak* 1740-ben szabadalmazott, de gyorsan feledésbe ment háromszínyomósos rézmetszeti eljárása után csak jó száz évvel később kezdtek a három alapszínre visszavezethető reprodukció-problémájával ismét foglalkozni, még pedig a fotografálással kapcsolatban. A modern trikrómia úttörője *Marvell J. Clark* kísérletei után Európa minden művelt nemzetében akadtak kutatók, a kik több-kevesebb szerencsével kísérleteztek ez irányban. Akad köztük magyar ember is: *Veres Ferencz*. De a legfőbb érdem két francziát *Ducos de Hauront* és *Charles Crosst* illeti, a kiknek eredményeit aztán a német *Albert Vogel*, *Ulrich* és az osztrák *Eder* fejlesztették tovább. A trikrómia tudvalevőleg abban áll, hogy három ortokromatikus, azaz fényszűrőkön át nyert lemezről három, hajszálpontosan egybevágó klisé készítenek, melyek egyikét sárga, másikat vörös s harmadikát kékszerű festékekkel látják el s nyomatják le a síma, jól krétázott papirosra. A használt festékek rendszeren normálszínek, de ügyes gépmester — az eredeti kép minéműsége, vagy színhatása szerint — az egyes színek fokát némileg meg is változtathatja. Ujabbán e három színen kívül negyedik gyanánt a feketét is alkalmazzák, mint a mely a szürkés tónusokat és kényesebb átmeneteket nagyban megkönnyíti s a három alapszín egymásra nyomásánál keletkezhető apróbb eltéréseket ügyesen elpalástolja. Vannak azonban színösszetételek, melyeket sem három sem négy lemez egymásra nyomásával el nem érhetünk s ilyenkor több, néha 6—7 lemezre is lehet szükség, a mi az eljárást nagyon komplikálja.

s. l.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

I.

HAZAI FOLYÓIRATOK.

Az **Akadémiai Értesítő** ez évi második füzetében (1903. február) Katona Lajos egyik érdekes akadémiai felolvasásának: *Alexandriai Szt. Katalin legendája középkori irodalmunkban* bő kivonatát találjuk. Ugyanezen füzetben van Szádeczky Lajos *Báró Apor Péter verses művei és levelezése* című előadásának ismertetése. A harmadik füzetben Széchy Károly székfoglalója: *Tasso és Debreczeni köti* le érdeklődésünket, a negyedikben pedig a hirhedt *Karacsay-codex* hitelességének megvizsgálására kiküldött akadémiai bizottság jelentése.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny** 1903. évi (XXVII.) folyamának első és második füzetében Császár Elemér *Faludi Ferencz költészetéről* ír. A második füzetben még Simai Ödön Schaeseus Keresztélynek, a szigeti veszedelem első megéneklőjének *De capto Zygetho historia* című versezetéről értekezik.

Az **Erdélyi Múzeum** idei első füzetében Lukinich Imre egy XVIII. századi magyar költő, *Szeles János* emlékezetét eleveníti fel; a harmadik és negyediknek főcíkke Versényi György terjedelmes munkája: *Tompa családi élete*. A harmadik füzetben még Kristóf György értekezik *Debreczeni Márton Kióvi csatájáról*, a következőben pedig Petri Mór kezdi meg *Báró Wesselényi Miklós és munkái* című nagyobb dolgozatát. Különösen érdekel bennünket még az utóbbi füzetben Ferenczy Zoltán *Könyvtártanának* beható ismertetése.

A **Grafikai Szemle** 1903-ik évi első két füzetében Augenfeld M. Miksa pályadíjnyertes dolgozatát olvassuk: *Az illusztráció (!) művek tördelése és nyomása*. A második és harmadik szám kivonatossan közli Hajnóczy Istvánnak először a Szepesi Lapok 1902-ik folyamában megjelent rendkívül érdekes munkáját *Lócse városa könyvnyomtatóiról*. Az ismertető, Firtinger Károly, maga is több adatot közöl a dolgozat pótlására. A harmadik és negyedikben László Dezső a *Könyv-illusztrálás fejlődéséről* ír, röviden összefoglalva a sokszorosító művészetek történetét. Végül a negyedik füzet tartalmazza a korán elhunyt nyomdászati szakíró, *Firtinger Károly* nekrolójját és arcképét, kiről más helyen mi is megemlékezünk.

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** 1903-ik évi első füzete a következő tartalommal jelent meg: Dézsi Lajos, *Az irodalomtörténet módszerei*; — Kunfi Zsigmond, *Toldy Ferencz*; — Viszota Gyula, *Dobozi Mihály és hitvese történetének költői feldolgozásai*; — Katona Lajos, *Az Ehrenfeld és Domonkos codex forrásai*; mind a négy első közleménye egy nagyobb dolgozatnak. Sok érdekeset tartalmaz ezuttal az *Adattár* is. Hegedüs István *Antonio Constanti* olasz költőnek Mátyáshoz írt terjedelmes üdvözlő költeményét közli kitűnő magyar fordításban; R. Kiss István *Váradai Szabó György*

ismeretlen XVII. századi poéta két magyar versét mutatja be, Zsák J. Adolf *Széchenyi István és Kossuth Lajos*, Kimmach Ödön *Kitábelnek*, egy ismeretlen *Csengery Antalnak* egy-egy érdekes levelét nyomtatja le. Különösen becses a Jónás Károly közlötté három *Aranylevél*, mind Salamon Ferenczhez írva s nagy értékű *Kölcsönyek* hét levele *Wesselényi Miklóshoz*, a melyeket Ferenczi Zoltán bocsát közre a Wesselényieknek az Erdélyi Múzeumban őrzött levéltárából. Találunk még a füzetben leveleket s följegyzéseket *Bajzától*, *Bolyai Farkastól*, *Aranytól*, *Fáy Andrástól*, *Greguss Ágosttól*, *Kazinczy Gábortól*, *Lévay Józseftől* s másoktól, Kováts László, Koncz József és Esztegar László közléseiből.

II.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

Bibliothèque de l'École des Chartes. LXIII. évfolyam 1902. H. Omont, *Dictionnaire d'abréviations latines publié à Berscia en 1544.* (Hasonmással.) — H. Omont, *Catalogue des manuscrits Ashburnham-Barrois récemment acquis par la Bibliothèque nationale.* (Folytatás; az első közlemény az előző évfolyamban látott napvilágot.) — Noël Valois, *Jacques de Novion et le religieux de Saint Denis.* (A párisi Nemzeti Könyvtár kézíratai alapján.) — Ph. Lauer, *Les manuscrits de Saint-Arnoul de Crépy.* — H. Omont, *Catalogue de la bibliothèque des Grands-Augustins de Paris vers la fin du XIIIe siècle.* (Negyvenhat könyvről tesz említést.) Sok érdekes van a terjedelmesebb könyvismertetések és a vegyesek közt is; *Catalogue des manuscrits français de la Bibliothèque nationale.* — M. Lisini, *Inventario del R. Archivio di stato in Siena.* — M. Dumoulin, *Catalogue des incunables de la bibliothèque de Roanne.* — *Les examens de l'École des chartes 1902.* — *Vente des manuscrits du Comte Ashburnham.* — *Manuscrits latins et français exposés dans la galerie Mazarine.* — *Fac-similés des miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale.* — *Le cinquantenaire de M. Léopold Delisle.* — *L'exportation des livres précieux en Amérique.*

Centralblatt für Bibliothekswesen. 1903. XX. évfolyam, 1—5. füzet: O(tto) H(artvig), *Zum zwanzigsten Jahrgange des Centralblattes für Bibliothekswesen.* — M. Manitius, *Ungedruckte Bibliothekskataloge* czímen három közleményben hat 1347-ből való regensburgi könyvtári jegyzéket sorol fel; ezek a St. Emmeram-zárdáé 252, a dominikánusoké 224, a minoritáké 86, az Ágoston-rendieké 57, a prüfningi apátságé 301 és a prueli zárdáé 120 darabbal. — Hasonló irányú P. Gabriel Meier czikke is: *Nachträge zu Gottlieb, Ueber Mittelalterliche Bibliotheken.* — Gottfried Zedler az L. Rosenthal müncheni antiquarius híressé vált Missale specialejáról értekezik. *Das vermeintliche Gutenbergsche Missale* czim alatt. — P. E. Richter, *Tycho Brahes Astronomiae instauratae Mechanica von 1598.* —

P. Schwenke, *Die 300. Jahresfeier der Bodleiana*. E. L. Ueber die Anwendung von Zapon bei Archivalien. Kivonata M. Schoengen hollandi levéltárnok egy a *Nederlandsch Archievenbladban* megjelent nagyérdekű dolgozatának. A 3. füzet tartalmazza az 1903. január 13-ikán elhunyt érdemes német könyvtárnok, *Dziatzko Károly* nekrológját P. Schwenke tollából. A következőben Otto Hupp felel Zedler előbb említett cikkére *Das Gutenbergische Missale* cím alatt; dolgozatát nyomon követi Zedler viszonzválasza: *Das Rosenthalsche Missale speciale*. Sajnos, a két jeles bibliografus vitája alig vitte valamivel előbbre a kérdést, Gutenberg nyomtatta e a Missale specialét? Az 5. füzetet A. Avetta cikke nyitja meg: *Secondo contributo di notizie bibliografiche per una bibliografia dei codici mss. della Bibliotheca Nazionale di Torino*. Az érdekes jegyzék első sorozatát a Centralblatt 1899-iki folyama közölte. Ezt követi Ferdinand Eichler széles körben feltűnést keltett felhívása: *Quellensammlung zur Geschichte des deutschen Bibliothekswesens*. Bezárja a cikkek sorozatát Otto Hartwignak a kiváló könyvésznőről, *Marie-Leontine-Catherine Pellechet*-ről írt megleghangú visszaemlékezése, a melynek alapjául egy A. M. P. Ingold által írt francia életrajz szolgált. A *Recensionen und Anzeigen* rovatában kiválóbb érdekűek a következők: *R. Forrer, Unedirte Federzeichnungen, Miniaturen und Initialen des Mittelalters*. 1902. (K. Schorbach.) — *Veröffentlichungen der Gutenberg-Gesellschaft*. I. 1902. (K. Schorbach.) *Holzmann und Bohatta, Deutsches Anonymen-Lexicon 1501—1850*. Bd. I. 1902. (A. Goldmann.) — *H. HARRISSE. Les premiers incunables bâlois*. 1902 (K. Haebler.) — *K. Burger. The printers and publishers of the XV. century with lists of their works*. 1902. — *R. Klusmann. Systematisches Verzeichniss der Abhandlungen, welche in den Schulschriften erschienen sind*. IV. Bd. 1896—1900. (O. Froehde.) — *W. Y. Fletscher. English Book-Colektors*. 1902. (G. A. Crüwell.) — *R. Geete. Fornsvensk bibliografi*. (Ó-svéd könyvészet.) 1902. (O. Froehde.)

A Centralblatt *Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen* című melléklapjából a folyó évben már hat szám jelent meg. A közleményekből érdekesebbek: Ernst Jeep, *Die Stellung des städtischen Volksbibliothekars*. (Három közlemény.) — Y. Wesenberg, *Bücher als Krankheitsüberträger und deren Desinfektion*. — E. Hallier, *Betrachtung über öffentliche Bücherhallen*.

Deutsche Litteraturzeitung. XXIV. évf. 1903. 1. szám. (január 3.) *Report of the Librarian of Congress for 1901*. (Több más, a washingtoni *Library of Congress*-re vonatkozó mű ismertetésével.) — 2. sz. (jan. 10.) Adolf Heysser, *Mittheilungen über die Stadtbibliothek in Coeln 1602—1902*. — Achille Bertarelli e David Henry Prior, *Gli ex-libris italiani*. — 3. sz. (jan. 17.) *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken*. I. 1902. 13. sz. (márcz. 28.) J. W. Enschedé, *De bockletter in Nederland*. — 16. sz. (ápr. 18.) Fr. J.

Kleemeier, *Handbuch der Bibliographie*. — 18. sz. (máj. 2.) M. Winternitz, *A Catalogue of South Indian Sanskrit Manuscripts*.

La Bibliofilia. Vol. IV. 9—10. és 11—12. füzet. (1902. december — 1903. márczius.) C. Lozzi, *Cecco d'Ascoli. Saggio critico e bibliografico*. — G. Fumagalli, *Di Demetrio Canevari medico e bibliofilo genovese e delle preziose legature che si dicono a lui appartenute*. E nagyszabású, még be nem fejezett tanulmány nemcsak a híres olasz könyvbarát különleges kötéseivel foglalkozik, hanem egyúttal a XV—XVI. századi olaszországi könyvkötő-stilus ismertetését is nyújtja. A dolgozathoz jól sikerült autotipikus hasonmások vannak mellékelve. — M. Faloci Pulignani, *L'arte tipografica in Foligno nel XVI. secolo*. (Hasonmásokkal.) A 11—12. szám Danténak van szentelve; megnyitó cikke: *Pel ritratto di Dante*, G. L. Passerini-től, Gabriele d'Annunzionak ajánlva. Ehez csatlakozik Marco Besso terjedelmes dolgozata: *A proposito di una versione latina della Divina Comedia* és Charles Gérard-é: *Un exemplaire exceptionnel du Dante de Brescia de 1487*.

Revue des Bibliothèques. — II. évf. 10—12. füzet (1902. október—december): L. Barrau-Dihigo, *Miscellanea Hispanica*. E czím alatt több érdekes dolgozatot kapunk: La Bibliothèque nationale de Lisbonne; Cinq cartulaires des Archives de la Torre de Tombo; Notes sur quelques manuscrits de la Bibliothèque de Porto; Les entrées à la Bibliothèque nationale de Madrid de 1897 à 1901. — Léon Dorres, *Eugène Münz* (nekrológ). — Félix Chambon, *Lorédan Larchey* (nekrológ).

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XIV. évf. 1903. 1—4. szám. *Per la nuova sede della biblioteca di San Marco a Venezia*. (A Sz. Márk-könyvtár új helyiségének, a palazzo della Zecca-nak képével és tervrajzaival.) — Filippo Largaiolli, *Brevi cenni sulla biblioteca Rayneri—Berti di Carmagnola*. — A. Bertarelli, *I libri illustrati a Venezia nei secoli XVII e XVIII*. (Hasonmásokkal.) — Conte Andrea da Mosto, *I diarii di Marino Sanuto*.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VI. évfolyam 10. füzet. (1903. január): Anton Schlossar, *Der Buchdrucker und Formenschneider Zacharias Bartsch zu Graz im XVI. Jahrhundert*. — Hans-Wolfgang Singer, *Der Kupferstecher IV. Von Chodowiecki bis zur Gegenwart*. — 11. füzet (1903. február): F. Frhr. von Biedermann, *Deutsche Werkschriften der Gegenwart*. R. Forrer, *Mittelalterliche Leseputte*. Markus Landau, *Von alten Bibliotheken, ihren Freunden und Feinden*. — 12. füzet (1903. márczius): Hans Boesch, *Das Stammbuch des Augsburger Malers und Kupferstechers Johann Esaias Nilson*. — E. W. Bredt: *Zur Geschichte der Nürnberger Miniatoren und Kleinmeister*. — Adolf Schmidt, *Die Darmstädter Haggadahandschriften*. — Otto von Schleinitz, *Der Katalog der babylonisch-assyrischen Altertümer und Bibliotheken in British-Museum*. —

Heinrich Berger, *Karl Dziatzko. Ein Nekrolog.* — VII. évfolyam 1. füzet (1903. április): H. A. L. Degener, *Die John Rylands Memorial Library in Manchester.* — Kurt Holm, *Fidus als Buchschmuckkünstler.* — P. Ettinger, *Das moderne Buchgewerbe in Russland.* — 2. füzet (1903. május): Otto Grautoff, *Der moderne Künstlerische Handeinband in Deutschland.* — Julius Leisching, *Die Ausstellung von Bucheinbänden und Vorsatzpapieren im k. k. Österreichischen Museum.* — Heinrich Pudor, *Französische Ledereinbände.* — —, *Moderne englische Bucheinbände.* (Könyvismertetés.)

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1902. ÉV ELSŐ NEGYEDEBEN.

Összeállítja: DK. GULYÁS PÁL.

BIBLIOTHEKSKATALOG der wissenschaftlichen Werke. K. u. K. Militärwissenschaftlicher- u. Casinoverein in Pozsony. Pozsony. 1903. Alkalay Adolf és fia. 8-r. 6, 108. l.

BÜCHER-VERZEICHNISS der Officiers-Bibliothek des k. u. k. Infanterie-Regimentes Freiherr v. Salis-Soglio Nr. 76. Sopron, 1903. Röttig Gusztáv. 8-r. 55 l.

CZIMJEGYZÉKE, A budapesti könyvtáregyesület népkönyvtárának —. VI-rész 1902. évi gyarapodás. Budapesten. 1903. Bagó Márton és fia. 8-r. 36 l.

CZIMJEGYZÉKE, A debreczeni felső kereskedelmi iskola ifjúsági könyvtárának betűrendes —. Debreczen, 1902. Csokonai nyomda. 8-r. 48. l.

CZIMJEGYZÉKE, A m. kir. országos meteorológiai és földmágnassági intézet könyvtárába 1902. évben ajándék és vétel útján szerzett könyvek —. Verzeichniss der für die Bibliothek der königl. ung. Reichsanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus im Jahre 1902 als Geschenk erhaltenen und durch Ankauf erworbenen Bücher. Budapest. 1902. Pesti könyvnyomda részv. társ. 8-r. 25 l.

CZIMJEGYZÉKE, A szegedi III. kerületi áll. polgári irodalmi-, iskola-, tanári- és ifjúsági könyvtárának —. Szeged 1903. Várnay L. 8-r. 27l.

CZIMJEGYZÉKE, A vasvármegyei kultúregyesület könyvtárának —. Szombathely. 1903. Egyházmegyei könyvnyomda. 8-r. 90, 2 l.

ELENCO delle pubblicazione della Società Storica Ungherese in Budapest. Budapest. é. n. Athenaeum részv. társ. könyvnyomda. 8-r. 8 l.

ÉVKÖNYVE, Magyar nyomdászok —. 1903. XVIII. évfolyam. Kiadja a könyvnyomdászok szakköre. Szerk. Pavlovsky József Alajos. Budapest, 1903. Athenaeum részv. társ. könyvnyomda. 8-r. 131 l. 5 + melléklet.

FERENCZI ZOLTÁN A könyvtártan alapvonalai. V. ö. Muzeumi és könyvtári *kézikönyvek.*

FUCHS ZSIGMOND. A színes festékek a nyomdászatban. Keverésük és használatuk módja. Budapest. 1903. Pallas részv. társ. 8-r. 100 l. és hirdetések.

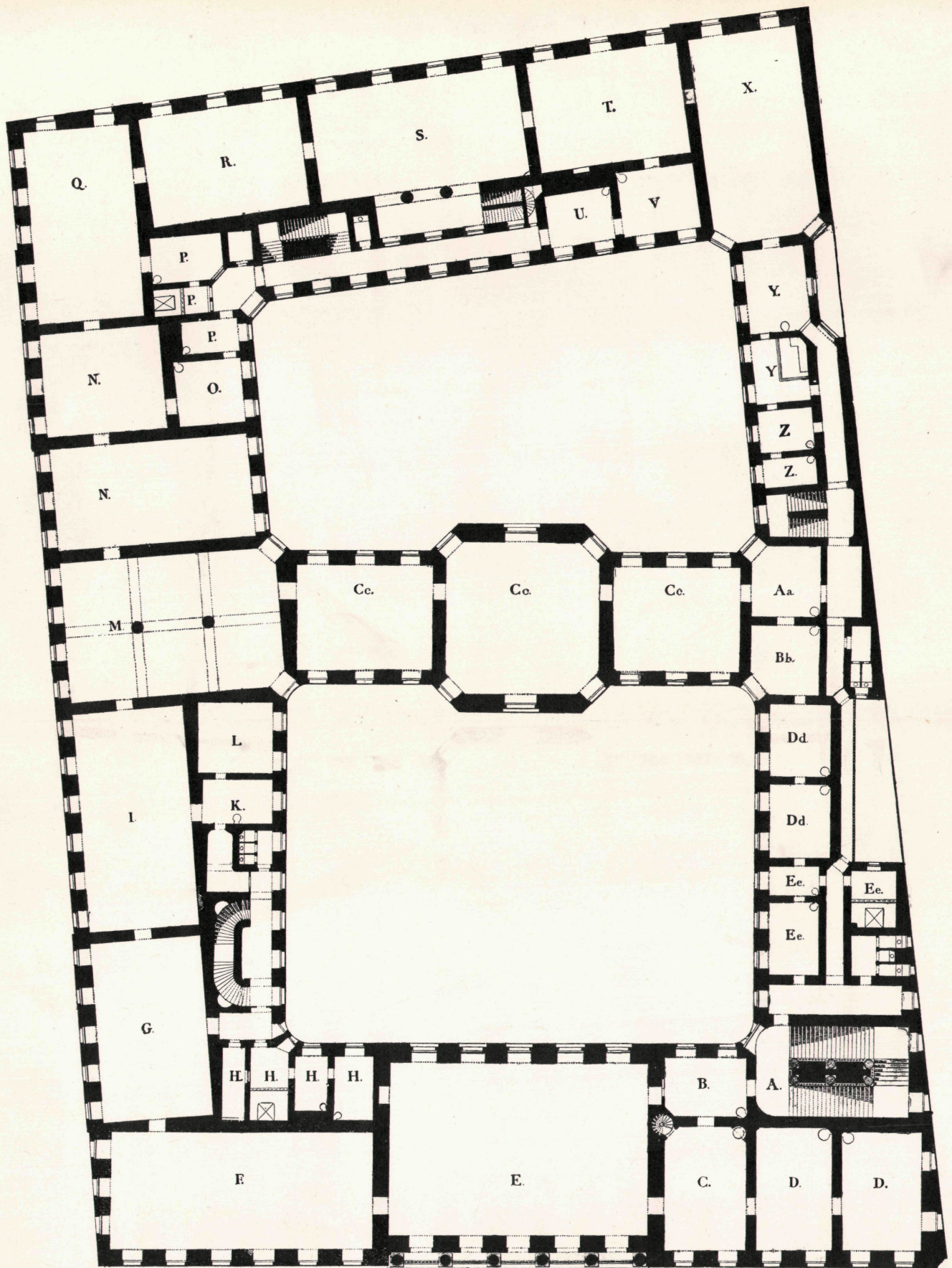
HELLEBRANT ÁRPÁD. Irodalomtörténeti repertorium. (Irodalomtörténeti közlemények. XII. évf. 4. sz.) Budapest. 1902. Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 8-r. 537—538 l.

IRODALMA, Az iparművészet —. 1902. november, december. (Magyar Iparművészet. VI. évf. 1. sz.) Budapest. 1903. Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 4-r. I—II l.

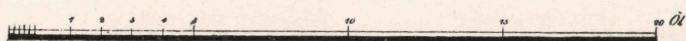
IRODALMA, Az iparművészet —. 1903. január, február. (Magyar Iparművészet VI. évf. 2. sz.) Budapest. 1903. Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 4-r. I—II l.

JEGYZÉKE, A soproni benczés főgymnasium ifjúsági könyvtárának —. Sopron, 1903. Röttig Gusztáv. 8-r. 47 l.

- JEGYZÉKE, A szegzárdi polgári olvasóköri könyvtárának — Szegzárd. 1903. Báter János. 8-r. 16 l.
- JEGYZÉKE, A szombathelyi polgári fiúiskola ifjúsági könyvtárának — Szombathely. 1902. Geist Márton. 8-r. 18 l.
- JEGYZÉKE, Az ugocsamegyei általános néptanító egyesület könyvtárának — Szatmár. 1903. Morvai János. 8-r. 16 l.
- KÉZIKÖNYVEK, Múzeumi és könyvtári — Közrebocsátja a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősege. *Ferenczi Zoltán*: A könyvtartan alapvonalai. Budapest. 1903. Athenaeum irod. és nyomdai r. t. kiadása. 8-r. XII, 240 l.
- KÖNYVJEGYZÉKE, Az eperjesi Széchenyi-kör héthársi vidéki választmányára népkönyvtárának — Eperjes, 1903. Kósch Árpád. 8-r. 22 l.
- KOVÁTS FERENCZ. Az 1902. évben megjelent fontosabb külföldi gazdaságtörténelmi munkák sorozata. (Magyar gazdaságtörténelmi szemle. IX. évf. 10. füz.) Budapest. 1902. Patria. kny. részv. társ. 8-r. 475—477 l.
- KÖNYVEK, Uj — (Századok. XXXVII. évf. 1—2. sz.) Budapest. 1903. Athenaeum részv. társ. könyvnyomdája. 8-r. 95—96; 195—198 l.
- KÖNYVÉSZET. (Egyetemes philologiai közlöny. XXVII. évf. 1. 2. füz.) Budapest. 1903. Franklin társ. 8-r. 95—96; 192 l.
- KÖNYVÉSZET, Külföldi — (Egyetemes philologiai közlöny. XXVII. évf. 3. 4. füz.) Budapest. 1903. Franklin t. 8-r. 271—272; 350—360 l.
- KÖNYVJEGYZÉKE, A »Kassai népkönyvtár« illetve »Közkönyvtár« — Könyvtári szabályzattal. I. füzet. Kassa. 1903. Werfer Károly, 8-r. 19, 1 l. Ára 20 fill.
- MANGOLD LAJOS. Hazai hírlapok repertórium. 1902. január—november. (Századok. XXXVII. évf. 1. 2. füz.) Budapest. 1903. Athenaeum r. t. 8-r. 93—95.; 192—195 l.
- MÉSZÁROS LAJOS, Nagy Ignác nagyközség nyilvános népkönyvtárának könyvjegyzéke Komárom. 1903. Spitzer Sándor. 8-r. 19 l.
- POPPER VILMOS. Az 1900. évi könyvjegyzék I. pótló füzet. (A külső borítékon: A pénzüntézeti tisztviselők országos egyesülete könyvtárának első pótló könyvjegyzéke.) Budapest. 1903. Révai és Salamon. 16-r. 39 l.
- PÓTFÜZET, II. — a főgymnasiumi ifjúsági könyvtár czimjegyzékéhez. Nagykőrös. É. n. Bazsó Lajos. 8-r. 6 l.
- PROGRAMM-ÉRTEKEZÉSEK, Philologiai — 1901/2. (Egyetemes philologiai közlöny. XXVII. évf. 1. füz.) Budapest. 1903. Franklin társ. 8-r. 93—94 l.
- SCHILBERSZKY KÁROLY irodalmi működésének czimjegyzéke szakcsoportok szerint. 1897—1902. Budapest. 1903. Pesti Lloyd társulat kny. 8-r. 12 l.
- SZABÁLYAI, A nagyajtai olvasó egyeslet könyvtár — és könyvjegyzéke. Brassó. 1902. Herz könyvnyomdája. 8-r. 34 l.
- SZABÓ ERVIN. Közgazdasági irodalom. (Lezárva 1902. december 31-én.) (Közgazdasági szemle. XXVII. évf. 9. köt. 1. sz. Budapest.) 1903. Pesti kny. részv. társ. 8-r. 85—96 l.
- SZABÓ ERVIN. Közgazdasági irodalom. (Lezárva 1903. február 20-án.) (Közigazgatási szemle. XXVII. évf. 29. köt. 3. sz.) Budapest, 1903. Pesti könyvnyomda részv. társ. 8-r. 231—248 l.
- SZAKÁTS PÉTER. A magyar nemzeti múzeum néprajzi osztályának kézi szakkönyvtára. II. pótlék. Az 1902. évi szerzemények. (1301—2500.) Budapest. 1903. Hornyánszky Viktor. 8-r. 52 l.
- SZAKKÖNYVTÁRA, A m. n. múzeum néprajzi osztályának kézi — II. pótlék: az 1902. évi szerzemények. (A magyar nemzeti múzeum néprajzi osztályának értesítője. III. évf. 10. sz.) Budapest. 8-r. 189—240 l.
- (TEMESVÁRY REZSŐ.) A budapesti kir. orvosegyesület könyvtárkatalogusának folytatása 1902-ben. (A budapesti kir. orvosegyesület 1902. évi évkönyvében.) Budapest. 1903. Pesti Lloyd társulat kny. 8-r. 38 l.
- VERSÉNYI GYÖRGY irodalmi munkássága (1902. december 31.). Kolozsvár. É. n. Gombos Ferencz Lyceum kny. 8-r. 8 l.

Á PESTI NEMZETI GYŰJTEMÉNYEK ÚJ TÁRHÁZÁNAK RAJZOLATTYA.
Az első Emeletben.

VEGYES KÖZLEMENYEK.

Firtinger Károly †. A magyar nyomdászati irodalom legtehetségebb munkását vesztette el a márczius 26-ikán ötvenhat éves korában elhunyt Firtinger Károlyban. A megboldogult nem volt szorosabb értelemben vett irodalmi ember, de hajlama, tehetsége a tudományos kutatások felé vonzották s szakismeretei, párosulva nagy munkakedvével, nyomdászati és bibliografiai íróink kis sorában előkelő helyet biztosítottak számára.

Származására nézve magyar, neveltetésére német volt. Atyja, egy régóta hazánkba telepedett iparos család sarja hazájából Bécsbe költözött, ahol mint zongorakészítő fáradtságos munkával kereste meg kenyerét. Itt az idegenben látta meg Firtinger Károly a napvilágot 1847 november 1-én. Fél-évvel utóbb atyja visszaköltözött Pestre, hogy aztán el sem hagyja szülővárosát egész 1879-ben bekövetkezett haláláig.

A szegény asztalosmesternek nem volt módja benne, hogy fiacskáját felsőbb iskolába járassa, a négy elemi osztály elvégzése után ki kellett fogni a kis Károlyt az iskolából, hogy valami mesterséget tanuljon. Nem tudjuk, atyja akarata, vagy saját hajlama vezette-e a nyomdász-pályára; tény az, hogy 1860-ban, tizenhárom éves korában beállott Noséda Gyula pesti könyvnyomdájába inasnak. Mikor itt felszabadult, kezébe vette a vándorbotot. Németországnak vette utját. Nagyobb pihenőkkel megszakított gyalog-utazás után Augsburgban vetett horgonyt, ahol is néhány hónapig valamelyik nagyobb nyomdában dolgozott. Innen kezdve a német városokban hányódott, csak rövid időt töltve egy-egy helyen. Végre is az osztrák-porosz háboru hazatérésre kényszerítette. 1867-től, néhány hónapi aradi tartózkodástól eltekintve, állandóan Budapesten működött, előbb mind szedő, utóbb mind korrektor és revizor.

A kenyéradó munkától fenmaradó idejét a páratlanul tevékeny ember szakadatlan dologban töltötte. Már 1870-ben egyik vezetője volt a pesti nyomdászoknak, a kik két évvel később őt választották meg szaklapjuknak, a *Typographiá*-nak szerkesztőjévé. Mit köszönhetnek neki szaktársai, azt röviden el sem lehet mondani; hogy ma a hazai nyomtatók egységes, szervezett testületet képeznek, első sorban Firtinger érdeme.

Majd egy évtizedig volt szerkesztője a *Typographiá*nak, körülbelül ugyanannyi ideig alelnöke a nyomdászok szakegyletének. Azonban mindinkább csökkent érdeklődése a társadalmi kérdések iránt s figyelme a szakmájába vágó tudományos kérdésekre irányult. Különösen a hazai nyomdák története érdekelte. Észrevette, hogy az eddigi eredmények csak előmunkálatul, anyaggyűjteményül tekinthetők s az egyes nyomdák története, amely-

ből majd a magyar nyomdászat multjának képe kialakul, még feldolgozókra vár. Hogy hivatalos teendőitől fenmaradó idejét tisztán tudományos munkának szentelhesse, megvált szerkesztői állásától s kevéssel utóbb a szakegyetelnél viselt tisztségét is letette. Innen kezdve szakadatlanul jelentek meg nyomdászattörténeti dolgozatai, melyek közt legkiválóbbak a Grafikai Szemlében megjelent *Hazánk könyvnyomtatási Mátyás király idejétől 1848/49-ig. — Adatok a hazai betüöntés történetéből. — Gutenberg vagy Brito?* és különnyomatban is napvilágot látott főmunkája: *Ötven esztendő a magyar könyvnyomtatás közelmultjából.*

A kérélnthetetlen végzet igen korán, munkásságának közepette ragadta ki kezéből a tollat. Benne fáradhatatlan és lelkiismeretes munkást vesztettünk. Áldás emlékére!

Dr. Áldás Antal egyetemi m. tanár muzeumi őrt a párisi Sociéte d'Histoire Diplomatique f. é. május 28-ikán tartott ülésében világtörténeti kutatásai elismeréséül levelező tagjai sorába választotta.

Könyvtári lelet. Folyó év január havában a kalocsai érseki könyvtárban régi és nagybecsű könyvet találtam, mely különös ismertetésre méltó. Címe: Tychonis Brahae Astronomiae instauratae mechanica. Wandesburgi 1598. Könyvtári száma 9600.

Ez a könyv már csillagászati szempontból is nagyon érdekes, mert Tycho de Brahe, nagyhírű csillagász tudományos intézetének, a Hween-szigetén felépített Uraniaburnak és nevezetes csillagászati eszközeinek leírását és képét tartalmazza, melyek azóta megsemmisültek és csak e könyvből ismerhetők meg. De nagy a műnek könyvészeti értéke is. Ez az első kiadás, mely Tycho saját gyárában készült papíron, saját nyomdájából került ki és pedig igen kevés példányban, csak barátai és tisztelői számára, tehát mint manapság szokás mondani, mintegy kézirat gyanánt. E kevés példány közül is csak néhány készült mint díszkiadás, dus aranyozással és kézi festéssel. Tycho halálának háromszázados emlékünnepe alkalmából 1901-ben ezen érdekes kiadásnak csak 16 példányát tudták felkutatni és ezek közt csupán három díszpéldány van, az egyik a stockholmi Akadémia birtokában, a másik a kopenhágai királyi könyvtárban, a harmadik a strahowi kolostor könyvtárban, Prágában. Most mint negyediket a kalocsai példányt ismer-tetjük, mely szintén ilyen elsőrendű kiadás.

A könyv 25×34 cm. és a címlappal 41 oldalt foglal magában. Kék selyembe van kötve, aranydíszítéssel és aranymetzettel. A 30 ábra mind kézzel van kifestve, gazdagon ékesítve arannyal és ezüsttel; ez utóbbi ugyan megfakult, de az aranyozás még teljesen friss. Legérdekesebb Tychonak akvarellben festett arc képe, mely a címlap hátára van ragasztva. Tycho mellképe a középen foglal helyet, körülvéve díszítéssel, alatta jobbra Copernicus és balra Ptolemaeus képei láthatók, köztük a nagy csillagász címere. A kép csodálatos frissességben maradt meg 300 év után is. A címer kerületén az 1599 évszám jelzi a készítés idejét, a mi figyelemre méltó, mert a kiadás már 1598 január elsején kész volt, a mikor Tycho az első példányt II. Rudolf császárnak adta át, kinek a mű ajánlva van.

Nem szenved kétséget, hogy gazdagon díszített példányunk főképen

Tycho arczképének elsőrendű kiállításából következtetve, valamely magasrangú személynek volt szánva, ezért érdekes volna megtudni, hogyan került a kalocsai könyvtárba. Feltűnő, hogy nincs beirt dedikációja, míg a többi példányokban ott találjuk az első lapon Tycho sajátkezű ajánlását. A könyvben különben csak egy bejegyzés van, melyet gondosan ki akartak vakarni, a helyet és módot tekintve olyan, a milyent a Jézus-társaságiak szoktak használni, midőn valamely könyvet a házi könyvtárba bejegyezték. *Fényi Gyula S. J.*

Állítólagos középkori »képes-krónika« a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. A *Katholikus Szemle* ez évi II. füzetében *ifjú Reiszig Ede dr.* a János-lovagok budafelhévi rendháza történetét tárgyazó dolgozatában egy XIII—XIV. századi múzeumi kódexszről tesz említést, a mely egyebek között Buda, Pestujvár, a budai várkastély (castellum supra Budam) s Tamás templomos perjel képét tartalmazza. Míután Reiszig úr hivatkozva a kódexszről a Történelmi Tár IV. kötetében megjelent ismertetésre, egész komolyan, mint forrást tárgyalja az állítólagos »képes krónikát«, kénytelenek vagyunk, tévedések elkerülése czéljából kijelenteni, hogy a szóban forgó kézirat nem XIII—XIV. századból, hanem a XIX. század negyvenes éveiből való, s a hirhedt Litteráti Sámuel kezéből származó közönséges hamisítvány.

Múzeumunk tulajdonképen nem is egy, hanem két Litterátitól való illusztrált krónikát őriz. Az egyik hosszas zsebjegyzőkönyv alakú, hártýára írott kötetke, mindössze 10 levélből áll; tartalma: *magyar nyelvű* krónika Sz. Istvántól Kún Lászlóig, apró arczképekkel, állítólag a XIV. századból. Annýira esetlen, gyermekecs hamisítvány, hogy nem is érdemes vele foglal kozni. A másik hasonló alakú, de haránt nyíló »kódexsz« 36 levélkét s egy nagyobb hártýalapot tartalmaz, mely utóbbin egy eldörzsölt szörnýtérkép, talán Magyarországé látható. Ez a Reiszig úr által felhasznált beces XIII—XIV. századi forrás. Lapjait rövid felirattal ellátott vízfestésű táj- és arczképek töltik meg, mint például Buda 1301-ből való képe, a melyen az első ismertetők még templomokat s kastélyokat vélték látni, de a mely nem egyéb elmázolt festékfoltnál. Jönnek aztán szép renddel Simon budai prépost, ismeretlen magyar vezérek, püspökök, stb. igen komikus torzképei, templomok, várak ábrái, közben keverve valóságos XIII. századi írással, a mely írás azonban sehogy sem illik az ábrákhoz, míután a vele hártýára vetett szövegek teologiai tartalmúak s nem egyebek, mint széljegyzetei annak a kódexsznek, amelynek lapjaiból Litteráti Sámuel a hamisításaihoz szükséges hártýát hasítgatta. Még magyar részek is akadnak a kéziratban, ezek azonban »csak« XIV—XV. századiak akarnak lenni. Ime belőlük egy kis mutató:

*O kegotten Tataroc
oda uagnoc a uaroc
a nemes Urasagoc
a segon iobagoc
Ifyoc es leanoc stb.*

Ezt a csodabogarát a Litteráti kortársai elfogadták hitelesnek. Mátray, a ki azt a Múzeum számára 1851-ben megszerezte, hosszú értekezés kíséretében mutatta be a M. T. Akadémiában 1854 július 10-ikén, Wenzel Gusztáv pedig a Történelmi Tár 1857-iki folyamában írt róla. Hitele azonban nem

sokáig tartott; a legelső szakértő, a ki kezébe vette, kimondta róla az ítéletet s a »krónika«, Litteráti Sámuel egyéb gyártmányaival egyetemben, régóta csak kuriozumnak szerepel a M. N. Múzeum könyvtárában. *

Honter sajtója a lomtárban. E cím alatt a Brassói Lapok 113-ik számában *Gyulai Farkas* úr tollából hosszabb cikk jelent meg, a melyet szükségesnek látunk kivonatban bemutatni.

Ismeretes dolog, hogy a híres könyvnyomtató-reformátornak, Honter Jánosnak Brassóban számos relikviáját őrzik, többek között könyvsajtóját is, a melyen az első erdélyi nyomtatványok készültek. E becses emlékek — a mint Gyulai úr írja — újabb időben gondolatlan kezelés folytán pusztulásnak indultak. Honternek az ág. ev. főgimnázium könyvtárában volt fametszetű dúczaiból ma már csak két térkép fatáblájának a fele van meg. »Csak ennyit lehetett megmenteni a tüztől, — olvassuk az idézett cikkben — de nem a háború tüzétől, hanem a *sancta simplicitas* által rakott tűz elől, mert egyszerűen feltűztek a megmaradt fadúcok nagyrésztét.«

Majdnem ilyen sorsra jutott a könyvsajtó is, a melyet 1898-ban a Honter szobrának leplezése alkalmából rendezett kiállításon összeállítva és elég ép állapotban láthatott a közönség. A sajtót ugyanis bedobták az ág. ev. főtemplom egyik kamrájába, a lomtárba, s ma alig van valakinek hol-létééről tudomása. »A templom egyik zúgában, — írja a tudósító — egy külön rekesztett kamrában, lim-lomok közt megtaláltuk a keresett sajtót. Igaz, hogy széthullva, darabokban, de megvannak a fa- és vasrészei, persze porosan, rozsdásan és megrongáltan.«

Kívánatos lenne, hogy az illetékes körök lépéseket tegyenek a maga nemében páratlan emlék megmentésére. Felhívjuk rá különösen az Iparművészeti Múzeum figyelmét. *

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1903 január 1-től, május 31-ikéig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Baróth:

Rozsandai János.

Bártfa:

Salgó Mór.

Budapest:

Adler Károly. VI., Laudon-u. 4.
 Bauer Ferdinánd (Ferencz) és Fuchs
 Dávid. VI., Podmaniczky-u. 27.
 Bergida Ede (Eliás). VII., Erzsébet-
 körut 52.
 Budapesti Napló szerkesztősége mint
 részvénytársaság ny. (üzletvezető:
 Zeisberger István). IX., Üllői-ut 25.
 Erhardt József. VII., Csömöri-ut 28.
 Füredi Lipót. VII., Óvoda-u. 24.
 Goldschmidt Mór. VI., Révay-u. 6.
 Jutasi Ödön és Lipinszki Lipót. VIII.,
 Nap-u. 19.
 Lajner Joachim. VI., Vörösmarty-u 60.

**Luszt Sándor IV., Váci-u. 44.
 Mezei Adolf. IX., Soroksári-u. 2.
 Plessz Ignác. VI., Váci-körut 39.
 Id. Poldini Ede és Társa (tul. Kerner
 Istvánné). IV., Irányi-u. 1.
 Pollatschek Mórné szül. Kis Babetta.
 VI., Podmaniczky-u. 6.
 Roth Sándor és Pinter Manó. VII.,
 Király-u. 85.
 Schröder János. IV., Sarkantyus-u. 3.
 Szlávay József. IV., Zöldfa-u. 43.

N.-Várad:

Sebő Izsák Imre.

Pozsony:

Preisak Ferencz.
 **Preisak Győző.

Ujverbász:

Klingvart Róza.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a haza tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az év gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyváruusi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferenczick-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1901-ben. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Kováts Lászlótól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől.* Ára 1 kor. 10 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XI. volume. 2. liv-
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. | raison. Avril—Juin 1903.

Sommaire.

La bibliothèque du Musée National Hongrois en 1902	97
François Kollányi. La bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois dans l'ancien cloître de l'ordre de Saint-Paul. (Avec deux facsimiles.)	118
Dr. Antoine Áldásy. Les memoires du prince Joseph Khevenhüller-Metsch dans la bibliothèque du Musée National Hongrois	158
Jules Mokos. Règlement de la bibliothèque de l'école supérieure à Pápa en 1802	166
Indicateur officiel. Rapport sur l'état du Musée Nat. Hongrois dans le 1-er trimestre de 1902	174
Littérature. Guillaume Fraknoi. Une »Pontificale« de Jean Vitéz. Par V. — Dr. F. Gyalui, Le problème des connaissances bibliothecaires en Hongrie. Par * — S. Fuchs, Les couleurs en typographie. Par s. l. — Revue des revues bibliographiques et littéraires. I. Revues Hongroises. II. Revues étrangères	179
La littérature bibliographique hongroise dans le dernier trimestre de 1902. Par dr. Paul Gulyás	187
Notizes. Charles Firtinger †. La décoration du Prof. Antoine Áldásy. — Une trouvaille bibliographique. Par Jules Fényi S. J. — Une chronique prétendue du moyen âge à la bibliothèque du Musée Nat. Hongr. — La presse de Honter en décharge	189
Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie du 1. janvier au 31. mai	192

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.